KENTSEL BOŞLUK OLARAK AFET TOPLANMA ALANLARININ POTANSİYELLERİ: İSTANBUL BAĞCILAR

SENA BİLİŞ ÖZGÜN

ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ

EYLÜL, 2025

KENTSEL BOŞLUK OLARAK AFET TOPLANMA ALANLARININ POTANSİYELLERİ: İSTANBUL BAĞCILAR

Sena Biliş Özgün

Kent ve Mimarlık

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Demet Mutman Uluengin
Eş Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Doğa Dinemis Aman

Fen Bilimleri Enstitüsü
Özyeğin Üniversitesi, İstanbul

Eylül, 2025

KENTSEL BOŞLUK OLARAK AFET TOPLANMA ALANLARININ POTANSİYELLERİ: İSTANBUL BAĞCILAR

Jüri:

Dr. Öğr. Üyesi Demet Mutman Uluengin, Danışman

Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Doğa Dinemis Aman, Eş Danışman

Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya Turgut,

Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Burçin Mızrak Bilen,

Mimarlık Bölümü
Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Candan Çınar Çıtak,

Mimarlık Bölümü
Yıldız Teknik Üniversitesi

Kabul Tarihi:

Aileme

ORİJİNALLİK BEYANI

Bu tez çalışmasının tek yazarı olduğumu ve bu tez metninin düzeltmeler de dahil olmak üzere tez jürisi tarafından kabul edilen ve onaylanan son metin olduğunu beyan ederim. Bu çalışmadaki tüm veri ve bilgiler araştırma etiği kuralları ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun olarak elde edilmiş, üretilmiş ve sunulmuştur. Tüm bilgimi, fikir, düşünce ve telif hakkıyla korunan her türlü materyali standart referans kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu tezin orijinalliğini ve herhangi bir bölümünün başka bir yükseköğretim kurumundaki bir diploma programına sunulmadığını beyan ederim.

Sena Biliş Özgün

ÖZET

Kentler çok katmanlı sosyo-ekolojik sistemlerdir. İstanbul'da hızlı kentleşme bu sistemi kırılganlaştırmakta, afetleri çoklu krizlere dönüştürmektedir. Bu tez, İstanbul'daki kentsel boşlukların, özellikle afet toplanma alanlarıyla kesişiminde yer alan ve çoğunlukla tanımsız, kullanılmayan veya göz ardı edilen "arada kalmış alanların", kent yaşamına aktif şekilde katılım potansiyelini ve bu alanlar aracılığıyla kentsel dayanıklılığı artırma olanaklarını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu tez, kentsel boşlukları "yokluk" ya da "işlevsizlik" olarak değil; kent içinde sosyal etkileşim, ekolojik süreklilik ve krizlere karşı esneklik sağlayacak yaşayan, üretken ve kendini dönüştürebilen yaşam alanları olarak ele almakta ve bu alanların kentsel dayanıklılık politikalarına nasıl entegre edilebileceğine ilişkin stratejik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, bu kentsel boşlukları yalnızca kriz anlarında işlev kazanan pasif toplanma alanları olarak değil; gündelik yaşamın bir parçası hâline getirilmiş, toplumsal dayanışmayı teşvik eden, ekolojik sürekliliği destekleyen ve kent sakinleri için alternatif yaşam alanları sunan dinamik mekânlar olarak yeniden düşünmektir. Nicel ve nitel yöntemlerle, özellikle Bağcılar'da yapılan saha gözlemleriyle kapsamlı bir veri seti oluşturulmuştur. 23 Nisan 2025'te yaşanan Silivri Depremi sonrası yapılan incelemeler, bu alanların günlük yaşamda da etkin biçimde kullanılmasını gerekli kılmıştır. Bu yaklaşım, hem iklim değişikliğiyle mücadeleye katkı sağlar hem de afet anlarında güvenli tahliyeyi destekleyen bütüncül bir çerçeve önerir.

***Anahtar Kelimeler*:** Sosyo-ekoloji, kentsel dayanıklılık, kentsel boşluk, afet toplanma alanı, İstanbul-Bağcılar

ABSTRACT

Cities are multi-layered socio-ecological systems. In Istanbul, rapid urbanization renders this system fragile, turning potential disasters into compound crises. This thesis investigates the potential of urban voids in Istanbul, particularly those intersecting with disaster assembly areas and often characterized as undefined, unused, or overlooked "in-between spaces", to contribute to urban life and enhance resilience. Rather than viewing urban voids as mere "absence" or "dysfunction," this study frames them as living, productive, and self-transforming environments that foster social interaction, ecological continuity, and adaptability in the face of crises. It develops strategic proposals for integrating such spaces into resilience policies. The main objective is to reconceptualize these voids not merely as passive gathering spaces activated during emergencies, but as dynamic areas embedded in daily life, spaces that promote solidarity, support ecological continuity, and offer alternative living environments for residents. A comprehensive dataset was compiled through quantitative and qualitative methods, including fieldwork in Bağcılar, one of Istanbul's most vulnerable districts. Post-disaster assessments after the April 23, 2025 Silivri Earthquake highlighted the necessity of using these spaces effectively in daily life, not just in emergencies. This approach proposes an integrated framework that contributes to climate action on a micro scale while strengthening social ties and enabling safe evacuation during disasters.

Keywords: Socio-ecology, urban resilience, urban void, disaster assembly area, İstanbul-Bağcılar

TEŞEKKÜR

Tez yazım süreci boyunca akademik çalışmalarıma bilgi ve tecrübeleriyle yön veren tez danışmanlarım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Demet Mutman Uluengin ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Doğa Dinemis Aman'a teşekkürlerimi sunarım. Özyeğin Üniversitesi'nde İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı lisans ve Kent ve Mimarlık yüksek lisans eğitimim boyunca beni geliştiren ve bakış açımı genişleten bütün hocalarıma, değerli jüri üyeleri Sayın Doç. Dr. Candan Çıtak ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Burçin Mızrak Bilen'e ve hem jüri üyesi hem de Kent ve Mimarlık Yüksek Lisans Programı Direktörü Prof. Dr. Hülya Turgut'a yüksek lisans eğitimi boyunca bana katkıları için teşekkürlerimi ve sevgimi sunarım. Her zaman yanımda olan ve destekleyen anneme, babama ve kardeşime teşekkür ederim. Beni her yeni fikrimde ve faaliyetimde türlü şekillerde destekleyen ve istediğim her şeyi başarabilmem için bana alan açan sevgili eşim Mehmet Mert Özgün'e teşekkür ederim. Tez sürecinde beni her zaman dinleyen ve yol gösteren arkadaşlarım Beste Gürel ve Özge Keskin'e ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ORİJİNALLİK BEYANI iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

TEŞEKKÜR vii

İÇİNDEKİLER viii

TABLO LİSTESİ x

ŞEKİL LİSTESİ xi

KISALTMALAR LİSTESİ xiii

1. GİRİŞ 1

1.1 Problem Tanımı 4

1.2 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı 7

1.3 Araştırmanın Yöntemi 13

1.4 Tezin Strüktürü 27

2. KENT EKOSİSTEMİNİN PARÇALARI OLARAK BOŞLUKLAR VE KENTSEL DAYANIKLILIKLA İLİŞKİSİ 30

2.1 Sosyo-Ekolojik Perspektif 31

2.2 Kent Ekosistemi: Bütün - Parça İlişkisi 34

2.3 Kentsel Boşlukların Potansiyeli 38

2.3.1 Kentsel Boşluk Kavramının Literatürdeki Konumu 39

2.3.2 Kentsel Boşlukların Kentteki Kullanım Şekilleri 45

2.4 Kentsel Dayanıklılık ve Çoklu Krizler 48

2.4.1 Kentsel Dayanıklılık Kavramı 48

2.4.2 Çoklu Krizlerin Kent Ekosistemine Etkileri 50

2.4.3 Kentsel Dayanıklılık Bileşenleri 52

2.5 Bölüm Sonucu: Sosyo-Ekolojik Perspektiften Kentsel Dayanıklılık 55

3. İSTANBUL KENT EKOSİSTEMİ 60
3.1 İstanbul'da Kentsel Boşluk Olgusu ve Gündelik Hayattaki Kullanımı 60
3.2 İstanbul'da Çoklu Krizlerin Kentsel Dayanıklılığa Etkisi 62
3.2.1 İstanbul'da Güncel Kriz Dinamikleri ve Sosyo-Mekânsal Öbekleşme 63
3.2.2 İstanbul'da Çoklu Krizlerin Sosyo-Mekânsal Yansımaları: Bağcılar Örneği 66
3.3 İstanbul'da Afet Riski ve Afet Toplanma Alanları 74
3.4 Bölüm Sonucu 81
4. İSTANBUL BAĞCILAR'DA KENTSEL BOŞLUKLARIN DAYANIKLI YAŞAM ALANI OLMA POTANSİYELİ ÜZERİNE SAHA ANALİZİ 83
4.1 İstanbul Kent Ölçeğinden Bağcılar İlçe Ölçeğine 85
4.2 Bağcılar İlçe Ölçeğinden Mahalle Ölçeğine 94
4.2.1 Alanın Mevcut Durumu ve Gündelik Kullanımı 95
4.2.2 Mekânsal Pratikler ve Mekânın Dönüşümü 102
4.3 Silivri Merkezli Mw 6,2 Büyüklüğündeki Deprem (23 Nisan 2025) Sonrası Bağcılar'da Kentsel Boşlukların Kullanımı 108
4.4 Kentsel Dayanıklılık İçin Kentsel Boşluğun Potansiyel Senaryoları 118
4.4.1 Bağcılar'daki Kentsel Boşluklara Yönelik Potansiyel Senaryoları İçin Odakların Belirlenmesi 125
4.4.2 Bağcılar'daki Kentsel Boşluklara Potansiyel Öneriler 130
4.5 Bölüm Sonucu 135
5. SONUÇ 137
KAYNAKÇA 145
EKLER 161
EK A. KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ 162
EK B. AT7 ALANI VE KULLANIM PRATİKLERİ 164
EK C. AT8 - AT9 ALANI VE KULLANIM PRATİKLERİ 165
EK D. B5 ALANI VE KULLANIM PRATİKLERİ 166

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Sosyal ve Mekânsal Alt Kavramlar Sözlüğü

Tablo 2.2 Kentsel Dayanıklılık Boyutlarına İlişkin Temel Göstergeler Matrisi

Tablo 4.1 Tez Kapsamında İncelenen Alanlar

Tablo 4.2 İncelenen Alanların Mekânsal Karşılıkları

Tablo 4.3 İncelenen Alanların Gündelik Kullanım ve Kriz Anı Kullanımı

Tablo 4.4 İncelenen Alanların Mekânsal Karşılıkları

Tablo 4.5 Kentsel Boşluklar için Potansiyel Senaryo Odakları

Tablo 4.6 İncelenen Alanlara Yönelik Olası Potansiyel Senaryolar

Tablo 4.7 İncelenen Alanların Potansiyel Senaryosu ve Mahalle Ölçeğinde Katkı Potansiyeli

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Kavramsal Çerçeve

Şekil 1.2 Tezin Alan Çalışması Odakları

Şekil 1.3 Araştırma Odağının Belirlenmesine Yönelik Literatür Taraması Süreci

Şekil 1.4 İkinci Adım: Haritalama Katmanları ile Araştırma Alanının Belirlenmesi

Şekil 1.5 Karma Yöntem Yaklaşımı ve Araştırma Adımları

Şekil 1.6 Tez Strüktürü

Şekil 2.1 Kent Ekosistemi ve Kentsel Boşluk Kavramsal Çerçevesi

Şekil 2.2 Kavramların İlişkiler Ağı

Şekil 2.3 Kent Ekosistemi Kavramsal Çerçevesi

Şekil 2.4 Dayanıklılık Döngüsü

Şekil 2.5 Dayanıklı Yapının Üç Boyutlu Bileşenleri

Şekil 3.1 Bağcılar İlçesi Mehmet Akif Bulvarı Kentsel Gelişimi

Şekil 3.2 Afet Risk Yönetimi

Şekil 3.3 Afet Toplanma Alanları Kriterleri

Şekil 4.1 Ölçekler arası akış

Şekil 4.2 İstanbul Nüfus Yoğunluğu Haritası

Şekil 4.3 Bağcılar İlçesindeki Yapı - Sokak - Birey İlişkisi

Şekil 4.4 İstanbul Nüfus Yoğunluğu ve Kategorize Afet Toplanma Haritası

Şekil 4.5 İstanbul İlçelere Göre Kişi Başına Düşen Toplanma Alanı Grafiği

Şekil 4.6 Toplanma Alanlarının Türlerine Göre Dağılımı

Şekil 4.7 Bağcılar İlçesi Mahalle Bazlı Nüfus Dağılım Haritası

Şekil 4.8 Bağcılar İlçesi Zemin Yapısı Haritası

Şekil 4.9 Bağcılar İlçesi Mahalle Nüfus Dağılımı, Ana Yollar, Afet Toplanma Alanları

Şekil 4.10 Saha Analizinde İncelenen Alanların Bağcılar İçindeki Konumları

Şekil 4.11 Bağcılar, Fatih Mahallesi Afet Toplanma Alanları

Şekil 4.12 AT1 ve B1 Alanı ve Çevresi

Şekil 4.13 Mekânın 2014-2025 Arası Dönüşüm Süreci

Şekil 4.14 AT1 Çalışma Alanında Gözlemlenen Kullanıcı Yoğunlukları

Şekil 4.15 AT1 Mekân Kullanımı ve Kullanıcıları

Şekil 4.16 AT1 Mekânsal Pratik Örneği: Yün Dövme

Şekil 4.17 AT1 Afet Toplanma Alanı Deprem Sonrası Kullanım Pratikleri

Şekil 4.18 AT6 Afet Toplanma Alanı Deprem Sonrası Kullanım Pratikleri

Şekil 4.19 AT5 - Afet Toplanma Alanı

Şekil 4.20 AT4 - Afet Toplanma Alanı

Şekil 4.21 B2-B3-B4 ve AT2-AT3 Kriz Sonrası Mekân Kullanımı

Şekil 4.22 Yerel Kullanıcı Pratikleri Tabanlı Olası Potansiyel Senaryoları

Şekil 4.23 AT1 Potansiyel Senaryo

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS: Adrese Dayalı Kayıt Sistemi

AFAD: T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

BM: Birleşmiş Milletler

CBS: Coğrafi Bilgi Sistemleri

COVID: Coronavirus Disease

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

JICA: Japan International Cooperation Agency

IPCC: Intergovernmental Panel on Climate Change.

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

İKA: İstanbul Kalkınma Ajansı

Sk.: Sokak

Mw: Moment Magnitüdü

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

İ.T.O.: İstanbul Ticaret Odası

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

t.y.: Tarih Yok

AFAD-RED: AFAD Rapid Earthquake Damage

1. GİRİŞ

Kentler, insanlar, diğer canlılar ve doğal ile yapay çevrenin bir araya gelmesiyle oluşan dinamik birer ekosistem olarak tanımlanmaktadır (TDK, t.y.; Odum, 1953). Ancak hızlı nüfus artışı ve plansız kentleşme, çevresel bozulma ve iklim krizini aynı anda hissettiren çoklu krizlere yol açmakta; bu durum, kentsel ekosistemin doğal dengesini bozarak kent sakinleri ve diğer canlılar için ciddi tehditler barındırmaktadır. Günümüz şehirlerinin sürdürülebilir ve dayanıklı olabilmesi, çevreyle ilişkilerinin, toplumsal dinamiklerinin ve yapısal planlamasının bütüncül bir perspektiften yeniden kurgulanmasını gerektirmektedir. Çoklu krizler; iklim, ekonomik, sosyal ya da doğal afet kaynaklı sorunların eş zamanlı veya ardışık etkileşimiyle ortaya çıkmakta ve kent yaşamının tüm katmanlarında zincirleme etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, kentsel dayanıklılık kavramı, yalnızca krizlere anlık yanıt verme kapasitesini değil, aynı zamanda esneklik ve adaptasyon becerisini de kapsamaktadır (Holling, Berkes ve diğerleri, 1998; Tezer, 2014). İstanbul gibi büyük metropollerde, afet toplanma alanları başta olmak üzere kentsel boşlukların doğru planlanması ve işlevlendirilmesi; hem acil durum mülkiyetine sahip alanlar olarak hızlı müdahale imkânı sunacak, hem de günlük hayatta sosyo-ekolojik hizmetler sağlayarak kent ekosisteminin canlılığını destekleyecek şekilde tasarlanmalıdır.

Bu çalışma, İstanbul'daki kentsel boşlukların, özellikle afet toplanma alanlarıyla kesişim kümesindeki aktif kullanılmayan, günlük yaşama entegre olma potansiyeli olan alanların, sosyo-ekolojik bütünlüğe ve kentsel dayanıklılığa katkı potansiyelini araştırmayı amaçlamaktadır. Tezin temel sorusu "Bu kesişim alanları, İstanbul'un çoklu krizlere karşı adaptasyon ve esneklik kapasitesini nasıl güçlendirebilir?" olarak ortaya

konmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın kavramsal çerçevesi; kentsel boşluklar ve afet toplanma alanlarının sosyo-ekolojik bağlamda çoklu krizler ve dayanıklılık ile olan ilişkilerini, kriz öncesi ve sonrası süreçlerde İstanbul ve Bağcılar ölçeğinde ele almaktadır (Şekil 1.1).

Şekil 1.1 *Kavramsal Çerçeve*

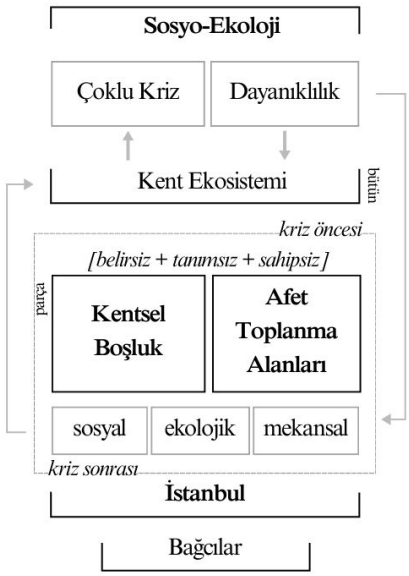

Araştırma, karma yöntem (mixed methods) yaklaşımıyla yürütülmüş; nicel mekânsal analizler (CBS katmanlama, nüfus projeksiyonu verileri, web kazıma ile elde edilen afet toplanma alanı envanteri) ve nitel saha gözlemleri (kullanıcı hareketliliği, sosyal etkileşim, mekânsal aidiyet analizleri) eşzamanlı olarak kullanılmıştır. Greene'in (2007) beş işlevsel amacı (üçgenleme, tamamlayıcılık, geliştirme, başlatma, genişletme) doğrultusunda tasarlanan bu yöntem, saha verileri ile literatür sonuçlarının karşılıklı beslenmesini sağlamıştır.

Karma yöntem yaklaşımı hem nicel hem de nitel veri toplama ve analiz süreçlerini bir araya getirerek, araştırma konularını daha bütüncül şekilde ele almayı hedefler

(Creswell, 2014). Bu yöntemde, farklı veri türlerinin birleştirilmesiyle daha derinlikli bir bakış açısı sağlanır; aynı zamanda yöntemsel çeşitlilik felsefi ve kuramsal çerçevelerle de desteklenebilir. Bu yaklaşımın temelinde, nitel ve nicel yöntemlerin bir arada kullanılmasının, tekil yöntemlere kıyasla araştırma problemlerini daha kapsamlı biçimde anlamayı mümkün kıldığı varsayımı yer alır (Creswell, 2014, akt. Aman, 2019).

Birinci bölümün ardından ikinci bölümde kentsel boşluklar, sosyo-ekoloji ve kentsel dayanıklılık kavramları ulusal ve uluslararası literatür temelinde kavramsal çerçevede ele alınacaktır. Üçüncü bölümde İstanbul geneline odaklanarak afet yönetimi ve dayanıklılık politikalarının kent ekosistemine yansımaları değerlendirilecek; kentsel boşluklarla afet toplanma alanlarının kesişimi sosyo-ekolojik işlevleri bağlamında incelenecektir. Dördüncü bölümde ise mikro ölçekli alan çalışması olarak Bağcılar ilçesine geçilerek, seçilen kentsel boşluk olan afet toplanma alanları sosyo-ekolojik olarak kentin dayanıklılığına potansiyelleri analiz edilmekte ve öneriler geliştirilmektedir. 23 Nisan 2025 Silivri depremi sonrasında elde edilen gerçek zamanlı gözlem verileri, deprem öncesinde yapılan teorik varsayımların saha koşullarındaki geçerliliğini ve pratikteki yansımalarını değerlendirme açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Öte yandan, depremin hemen ardından sahaya intikal edilmesi sayesinde, afet anındaki durum tespitleri ile acil müdahale süreçlerine ilişkin kullanım pratikleri anlık olarak yerinde gözlemlenmiş ve detaylı biçimde kayıt altına alınabilmiştir. Sonuç bölümünde, elde edilen bulgular ışığında İstanbul'un ve benzer çoklu kriz kentlerinin kentsel ekosistem dayanıklılığını arttırmaya yönelik senaryolar önerilmiş ve stratejik yaklaşımlar tartışılmıştır.

1.1 Problem Tanımı

Ekosistem, belirli bir bölgede yaşayan canlılar ile bu canlıları çevreleyen ortam arasındaki karşılıklı etkileşimlerin sürekli gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan bütünsel yapıyı ifade eder (TDK, t.y.). Bununla beraber Odum (1953), ekosistemlerin enerji akışı ve madde döngülerine ilişkin çalışmalarından hareketle, şehirlerin de benzer işleyişe sahip sistemler olarak yorumlanmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda kentler; insanlar, diğer canlılar ile doğal ve yapay çevrenin bir arada oluşturduğu karmaşık ekosistemler olarak değerlendirilmektedir. Artan nüfus yoğunluğu, hızlı ve çarpık kentleşme, çevresel bozulma ve iklim krizi gibi faktörler, bu dinamik yapının dengesini bozarak çoklu krizlere yol açmakta ve kentte yaşayan tüm canlılar için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Günümüz şehirlerinin karşı karşıya olduğu bu çoklu krizlerin çözümü, sürdürülebilirlik, çevreyle olan ilişkiler, çok katmanlı yapı ve geleceğe yönelik bütüncül planlama yaklaşımlarını gerektirmektedir. Çoklu krizler, birden fazla krizin eş zamanlı veya ardışık biçimde birbirini tetiklemesiyle ortaya çıkarak, toplumsal, ekonomik ve çevresel sistemler üzerinde geniş karmaşık ve kapsamlı etkilere yol açmaktadır. Bu krizler arasındaki birbirine geçişken ilişki ve neden-sonuç iç içeliği, tekil krizlerin toplam etkisinden daha ağır sonuçlar doğurur (Westman vd. 2022). Bu nedenle kentlerin içindeki canlıların sağlığını koruyabilmek için esnek, uyum sağlayabilen ve dayanıklı olması gerekmektedir. Kentlerin dayanıklılığı, çoklu krizlere cevap verebilme kapasitesiyle ölçülmekte; bu özellik yalnızca anında tepki vermeyi değil, esneklik ve uyum sağlama becerisini de içermektedir (Holling, 1973; Berkes, Folke ve Colding, 1998; Tezer, 2014; Galantini, 2019).

Çoklu krizler, işlevsiz ve kuralları bozucu doğalarıyla mevcut yaşam biçimlerini yerinden eden (unsettlement) etkiler yaratırken; bu krizlerin deneyimleri, etkileri ve

yanıtları, farklı toplumsal gruplar için farklılaşarak (unevenness) toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Westman vd., 2022). Bu eşitsizlik, özellikle büyük metropollerde, hızla artan nüfus baskısı ve altyapı yetersizlikleriyle daha da görünür hale gelmektedir. Nitekim İstanbul'un nüfusu, 2024 yılında bir önceki yıla göre 45.678 kişi artarak 15.701.602'ye ulaşmış ve Türkiye nüfusunun %18,3'ü İstanbul'da yaşamaktadır (TÜİK, 2024). Bu demografik yoğunluk, kent içi mekânsal dengesizlikleri artırmakta, kentleşme süreçlerinde altyapı ve hizmet yetersizliklerini daha da katmanlı hale getirmektedir. Artan nüfus baskısı, sadece fiziksel altyapı üzerinde değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel kırılganlıklar üzerinde de derinleşen etkiler yaratmaktadır.

Bu kırılganlıkları en çok hissettiren unsurlardan biri de iklim değişikliğidir. Türkiye'nin 2024 yılı ortalama sıcaklığı 15,6 °C ile 1991-2020 uzun yıllar ortalamasının 1,7 °C üzerine çıkarak son 54 yılın sıcaklık rekorunu kırmıştır. Özellikle yaz mevsimi, ortalama 26,1 °C ile normallerin 2,1 °C üzerinde tamamlanmıştır (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2025). Bu sıcaklık artışları, İstanbul gibi yoğun yapılaşmış kentlerde "kentsel ısı adası" etkisini şiddetlendirerek, özellikle yaz aylarında insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. İstanbul'da kentleşmenin yoğun olduğu Beyoğlu, Fatih, Beşiktaş, Şişli, Zeytinburnu, Kağıthane, Ümraniye, Bakırköy, Üsküdar, Kadıköy, Esenyurt, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Bahçelievler, Güngören, Ataşehir ve Bağcılar ilçelerini kapsayan bölgelerde, yüksek sıcaklıklarla ilişkili ölüm riski artışı %15,9 seviyesine ulaşmıştır (İklim Haber, 2025). Nüfusun ve yapı yoğunluğunun fazla olduğu bu alanlarda, iklim krizinin etkileri sosyal eşitsizliklerle birleşerek, kırılgan gruplar üzerindeki sağlık risklerini daha da artırmaktadır. Bu bağlamda, kent içindeki kentsel boşlukların önemi her geçen gün daha belirgin hale gelmektedir. Parklar, meydanlar, açık alanlar ve yeşil alanlar gibi kentsel boşluklar, yoğun yapılaşma içinde "nefes alanı" işlevi görerek, kentsel

ısı adası etkisini azaltma, hava akışını sağlama ve çevresel konforu artırma potansiyeline sahiptir. Ancak bu alanlar yalnızca iklim krizine karşı bir tampon bölge değil, aynı zamanda afet anlarında güvenli toplanma ve tahliye noktaları olarak da stratejik önemdedir.

T.C. İçişleri Bakanlığı AFAD, bu tür alanları "halkın tehlikeli bölgeden uzaklaşarak toplanabileceği güvenli alanlar" olarak tanımlamakta ve afetlere karşı hazırlıklı bir kent yapısının temel bileşenleri arasında göstermektedir (AFAD, 2020). Ancak günümüzde mevcut toplanma alanlarının bir kısmı, günlük hayatta farklı işlevlere ev sahipliği yaptığı için, afet sonrası süreçte gerekli kapasiteyi sağlama konusunda yetersiz kalabilmektedir (Uyar ve Töre, 2023). Bu konu ile ilgili ulusal literatürde çeşitli rapor, çerçeve geliştirilmiş ve yönetmelik değişiklikler yapılmış olsa da afet toplanma alanlarının işlevsel yetersizlikleri ve kapasitelerindeki eksiklikler günümüzde hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Ulusal literatürde kentsel boşlukların kent yaşamı için potansiyelleri ve kent içindeki yeşil alanların afet toplanma alanları için kritik ve korunması gereken yer olduğu konuşulmaktadır. Fakat ulusal literatürde sosyo-ekolojik perspektif ile bu kesişim kümesinin kentin dayanıklılığına olan etkisi henüz sınırlı kalmaktadır.

Yoğun nüfuslu metropollerde, kentsel boşlukların planlı ve çok işlevli kullanımı, afet anında toplanma ve kriz yönetimi için stratejik alanlar oluşturarak kentin adaptasyon kapasitesini artırır. Bu sayede kent hem sosyal hem ekolojik hem de yapısal dayanıklılık açısından da krizlere uyum sağlayabilme potansiyeline sahip olabilir. Bu alanların çoğaltılması ve işlevsel hale getirilmesi, kentsel dayanıklılığın mekânsal temellerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tez kapsamında kentsel boşluklar, "yokluk" ya da eksiklik

olarak değil, özgün birer kent parçası olarak ele alınmaktadır. Hızla büyüyen metropollerde artan nüfus, çarpık kentleşme ve iklim krizinin yarattığı çoklu kırılganlıklar, bu mekânsal potansiyelin değerlendirilmemesine; kentlerin karşılaşılan kriz durumuna dayanım kapasitesi üzerinde negatif etkiler yaratmaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu tez, İstanbul'daki kentsel boşlukların, özellikle afet toplanma alanlarıyla kesişiminde yer alan ve çoğunlukla tanımsız, kullanılmayan veya göz ardı edilen "arada kalmış alanların", kent yaşamına aktif şekilde katılım potansiyelini ve bu alanlar aracılığıyla kentsel dayanıklılığı artırma olanaklarını araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, bu kentsel boşlukları yalnızca kriz anlarında işlev kazanan pasif toplanma alanları olarak değil; gündelik yaşamın bir parçası hâline getirilmiş, toplumsal dayanışmayı teşvik eden, ekolojik sürekliliği destekleyen ve kent sakinleri için alternatif yaşam alanları sunan dinamik mekânlar olarak yeniden düşünmektir.

Bu bağlamda, araştırma; kentsel boşlukların kent ekosistemindeki çoklu işlevlerini sosyal, ekolojik, mekânsal ölçeklerde ortaya çıkararak, bu alanların afet öncesi ve sonrası süreçlerde kentsel dayanıklılığa nasıl katkı sağlayabileceğini mekânsal analizler ve saha gözlemleri yoluyla incelemektedir. Çalışma, özellikle İstanbul'un çoklu krizlere maruz kalan yoğun yapılaşmış bölgelerinde, bu "boş" olarak algılanan alanların, yerel yaşam pratikleriyle bütünleşen ve tıpkı toprak altındaki hava boşluklarının canlılara mikro yaşam alanları sunması gibi, kentliler için mikro yaşam habitatları oluşturan potansiyelini açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

Bu tez, kentsel boşlukları "yokluk" ya da "işlevsizlik" olarak değil; kent içinde sosyal etkileşim, ekolojik süreklilik ve krizlere karşı esneklik sağlayacak yaşayan,

üretken ve kendini dönüştürebilen yaşam alanları olarak ele almakta ve bu alanların kentsel dayanıklılık politikalarına nasıl entegre edilebileceğine ilişkin stratejik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada, İstanbul'un genel kent ekosistemi çerçevesinde kentsel boşlukları incelemiş; saha analizi ve gözlemler için İstanbul'un Bağcılar ilçesi örneklem alanı olarak seçilmiştir. Çalışmanın mekânsal kapsamı, yoğun yapılaşma, yüksek nüfus yoğunluğu ve sosyo-ekonomik kırılganlık göstergeleri nedeniyle Bağcılar ilçesiyle sınırlandırılmıştır. Araştırmada, afet toplanma alanları ile kentte tanımsız veya işlevsiz olarak kabul edilen kentsel boşlukların kesişim kümeleri analiz edilmiş; bu alanların afet öncesi ve sonrası kullanım potansiyelleri sosyo-ekolojik bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Araştırma, saha gözlemleri, mekânsal analizler (CBS verileri ve nüfus projeksiyonları), veri sınıflandırmaları ve gerçek zamanlı kriz sonrası (23 Nisan 2025 Silivri Depremi) gözlemleri temel alınmıştır. Tez kapsamında yalnızca Bağcılar ilçesi detaylı olarak incelenmiş olup, İstanbul genelindeki kentsel boşluklar makro ölçekte kavramsal analizle değerlendirilmiştir. Çalışmada kentsel boşluklar, yalnızca fiziksel mekânlar olarak değil; gündelik hayatın, sosyal etkileşimlerin ve ekolojik sürekliliğin birer parçası olan esnek yaşam alanları olarak ele alınmıştır. Bu tez çalışması, İstanbul'un makro ölçekte kentsel kırılganlık dinamiklerini analiz ederek, özellikle afet toplanma alanları ile kentsel boşlukların kesişiminde yer alan kırılgan mekânsal kümelere odaklanmaktadır.

Çalışmada, Bağcılar'daki kırılgan noktalar saha gözlemleri ve mekânsal analizlerle tespit edilmiş; bu alanlarda mevcut gündelik yaşam pratikleri, kullanıcı hareketliliği ve mekânsal kullanım biçimleri detaylı biçimde incelenmiştir. Tespit edilen

bu kırılgan noktalarda, alanın mevcut pratiklerine dayanan ve "yerden temelli" (grounded) bir yaklaşımla geliştirilen, alanın gündelik yaşamla bütünleşmesini sağlayacak iyileştirme ve potansiyel önerileri sunulmuştur.

Araştırmanın kapsamı, bu alanların yalnızca afet anlarında işlev kazanan geçici mekânlar olmaktan çıkarak; toplumsal dayanışmayı, sosyal etkileşimi ve ekolojik sürekliliği destekleyen, sürdürülebilir ve üretken yaşam alanlarına dönüşen sistemler hâline gelme potansiyeli üzerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, kamusal kullanımı teşvik eden, kullanıcı tabanlı esnek tasarım senaryoları geliştirilmiş ve mevcut kentsel boşlukların, kentsel ekosistem dayanıklılığına katkı sağlayacak şekilde yeniden işlevlendirilmesine yönelik ölçekler arası (makrodan mikroya) stratejik öneriler üretilmiştir.

Bu potansiyel, sosyo-ekolojik bir yaklaşımla ele alınmakta ve kentin dayanıklılığına olan etkisi üzerinden tartışılmaktadır. Bu bağlamda, kentsel boşluklar, yapılaşma süreci sonrasında geride kalan, belirli bir alan içerisinde yapılaşmanın olmadığı yerler olarak tanımlanabilir (Özkaraca, Arslan, 2020). Toplanma ya da buluşma noktası olarak tanımlanmayan bu alanlar, zamanla binalar arasında kalan tanımsız mekânlara dönüşmekte ve kullanılmayan ara boşluklar hâline gelmektedir (Ersöz, 2020). Ancak bu alanların kullanılmaması, işlevsizliklerinden ziyade, insanların onları fark edememesi nedeniyle erişilemez hale gelmelerinden kaynaklanmaktadır (Kociatkiewicz, Kostera, 1999). Bu doğrultuda, şehir içinde âtıl durumda kalan, kullanılmayan ve terk edilmiş alanların kentsel gelişim açısından potansiyel birer kaynak olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Lfarakh, 2021). Kentsel boşluklar, kentsel dokunun güçlendirilmesi ve şehir bütünlüğünün sağlanması açısından önemli bir

potansiyel sunmaktadır (Girolamo, 2013; akt. Lfarakh, 2021). Bu tür alanlar, zamanla kent sakinlerinin gündelik yaşamına dâhil olabilen, geçici geçiş güzergâhları ya da sosyalleşme alanları olarak değerlendirilen mekânlara dönüşebilmektedir. Resmi olarak belirli bir işleve tanımlanmamış olmalarına rağmen, kullanıcılar tarafından geçici, esnek ve yaratıcı biçimlerde değerlendirilen bu alanlar, yalnızca mekânsal değil; toplumsal ve ekolojik dayanıklılığı da etkileyen önemli unsurlar hâline gelebilmektedirler.

Saha analizi, İstanbul'daki kentsel boşluk ve afet toplanma alanları olarak işaretlenmiş arada kalan alanların sosyal dayanışmayı teşvik eden, doğayla uyumlu ve ekolojik işlevleri destekleyen mekânlar olarak nasıl değerlendirilebileceğini kapsamaktadır (Şekil 1.2). Çalışma, bu alanların kriz anları dışında, günlük yaşamda da işlevsel olup kentsel ekosisteme entegre olma potansiyelini detaylı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda, kentsel boşluk içinde yer alan afet toplanma alanlarının yalnızca acil durumlar için var olan pasif mekânlar olmaktan çıkarak, sosyo-ekolojik sistemlerle entegre edilmiş, sürdürülebilir ve aktif yaşam alanlarına dönüştürülme potansiyeline sahip olabilmektedir. Bu alanların yaşayan ve kendini besleyen ekosistemler olarak işlev görmesi, afet öncesinde hem sosyal hem de ekolojik açıdan güçlü bir kentsel yapı oluşturmaya yardımcı olabileceği öngörülmektedir.

Bu yaklaşımla afet toplanma alanları, hem afet öncesinde toplumun ve doğanın birlikte güçlenmesine katkı sağlayacak hem de afet sonrasında kentin sosyo-ekolojik dayanıklılığına destek veren kritik alanlar olarak işlev görebilecektir. Günümüz İstanbul şartlarında, bu alanların bir kısmı günlük yaşamda çeşitli işlevlere entegre edilmekte olup, afet sonrası geçici barınma merkezleri hazır olana kadar insanların güvenli bir

şekilde barınabilmesi için yeterli kapasiteyi sağlayamamaktadır. Bu nedenle, kentsel boşlukların yeniden düşünülerek bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, İstanbul'un gelecekte karşılaşabileceği çoklu krizler karşısında daha dayanıklı ve sürdürülebilir bir yapının inşa edilmesine olanak sağlayan kritik bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 1.2 *Tezin Alan Çalışması Odakları*

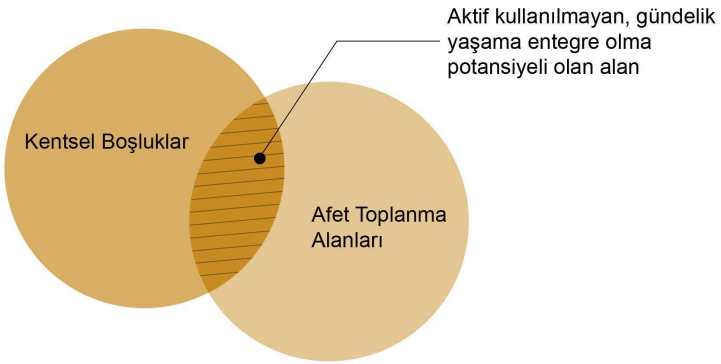

Tez kapsamında, araştırmaya yön veren aşağıdaki temel soru ve onun alt sorularını yanıtlamayı hedeflenmektedir;

- Kentsel boşluk ve afet toplanma alanları kesişimi dayanıklılık bağlamında nasıl bakılabilir? Bu kesişim, İstanbul'un dayanıklı kent ekosistemi için nasıl bir potansiyel sunabilir? Kentsel boşluklar afet öncesi ekolojik ve sosyal dayanıklılığı nasıl artırabilir?

Bu soru aşağıdaki alt sorular ile beraber araştırmaya yön vermiştir;

- Dayanıklılık açısından kentsel boşlukların önemi ve potansiyeli nedir?
- İstanbul'un doğal afetlere yönelik hazırlık stratejileri nelerdir ve bu stratejilerin kentteki fiziksel planlama ve altyapı düzenlemelerindeki yansımaları nasıl ortaya çıkmaktadır?

Yapılan kapsamlı literatür araştırması, Türkiye'de yayınlanan tezlerde "kent ekosistemi", "kentsel dayanıklılık", "sosyo-ekoloji" gibi kavramların henüz yeterince ele

alınmadığını ortaya koymuştur. Özellikle afet yönetimi çalışmalarında genellikle fiziksel planlama ve yapısal müdahale odaklı yaklaşımlar benimsenirken, afet toplanma alanlarının sosyo-ekolojik potansiyelleri büyük ölçüde ihmal edilmektedir. Ulusal literatürde kentsel boşlukların kent yaşamı için potansiyelleri ve kent içindeki yeşil alanların afet toplanma alanları için kritik ve korunması gereken yerler olduğu tartışılmakla birlikte, bu konular genellikle birbirinden ayrı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca 23 Nisan 2025 Silivri merkezli deprem sonrası gerçekleştirilen saha gözlemleri, çalışmaya değerli gerçek zamanlı veriler sağlamıştır. Bu tür beklenmedik olaylardan elde edilen veriler, afet planlamasının teorik varsayımlarının sahada nasıl karşılık bulduğunu anlamak açısından literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışma bu yönüyle, hem acil bir durum dışından yani gündelik yaşamın içerisindeki kentsel boşluk olarak afet toplanma alanlarını hem de kriz anında kullanılan, sığınılan bir afet toplanma alanı pratiğinin incelenmesi bakımından özgün bir kaynak oluşturmaktadır.

Çalışma, İstanbul sınırları içerisindeki kentsel boşluklar ile afet toplanma alanlarının kesişim kümelerine odaklanmaktadır. Bu seçim, yoğun yapılaşma, yüksek nüfus ve kırılganlık göstergeleri açısından İstanbul'un mikro ölçekte bir temsilini sunması nedeniyle yapılmıştır. Araştırmada kullanılan mekânsal veriler, TÜİK, WorldPop ve e-Devlet sistemlerinden elde edilen toplanma alanı kayıtları ile saha gözlemleriyle desteklenmiştir.

Bu çalışmada gerçekleştirilen literatür taraması hem kavramsal temelleri hem de güncel uygulamaları kapsayacak şekilde 1953'ten 2025'e uzanan geniş bir zaman aralığını kapsamlı biçimde değerlendirmiştir. Her ne kadar araştırılan kavramların kökleri ekoloji disiplininin kurucu metinlerine dayansa da bu kavramların kent ölçeğinde yaygın

olarak kullanılmaları görece daha yeni bir sürece işaret etmektedir. Nitekim, Odum'un 1953 tarihli çalışmaları ve Bookchin'in 1960-1970'li yıllardaki sosyo-ekolojik yaklaşımları bu teorik altyapıyı oluştururken; dayanıklılık (resilience) kavramı, Holling'in 1973'te ortaya koyduğu ekolojik dayanıklılık teorisiyle şekillenmiş ve 1990'lardan itibaren şehir bağlamında daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'de ulusal lisansüstü tez literatüründe "kentsel dayanıklılık" teriminin kullanımı 2011 yılı sonrası görülmeye başlamış; özellikle 2019-2025 döneminde bu alanda yapılan çalışmaların sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır (YÖK, 2024). Dolayısıyla, kavramların literatürde köklü bir geçmişi bulunmasına rağmen, kent ölçeğinde yaygınlaşmaları ve uygulamalara yansımaları oldukça güncel bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Çalışma, kentsel boşlukları yalnızca fiziksel boşluklar olarak değil, sosyo-ekolojik işlevlere sahip esnek mekânlar olarak ele almaktadır. Bu nedenle, geleneksel afet yönetimi literatüründeki fiziksel planlama odaklı yaklaşımlardan farklı olarak, çok ölçekli dayanıklılık ve kentsel ekosistem bütünlüğü perspektifi benimsenmiştir.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

İstanbul'daki afet toplanma alanlarının sosyo-ekolojik sistemlerle entegrasyonunu incelemek amacı ile karma yöntem (mixed methods) yaklaşımı benimsenmiştir. Karma yöntem yaklaşımı, yalnızca metodolojik bir tercih değildir, aynı zamanda "sosyal dünyayı düşünme ve onunla ilişki kurma biçimi" (Greene, 2007, s. 13) olarak tanımlandığından bu araştırmada kullanılması uygun bulunmuştur. Greene (2007)'e göre karma yöntem araştırmalarında nicel ve nitel yaklaşımları bir arada kullanmanın beş temel amacı içermektedir: üçgenleme (triangulation), tamamlayıcılık (complementarity), geliştirme (development), başlatma (initiation) ve genişletme (expansion). Üçleme, farklı

yöntemlerle elde edilen bulguları karşılaştırarak sonuçların tutarlılığını sınamayı ve böylece bulguların güvenirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Tamamlayıcılık, bir yöntemden elde edilen bulguları diğerinin sağladığı verilerle zenginleştirip pekiştirerek araştırma konusunun daha bütüncül ve derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır. Geliştirme yaklaşımı, ilk yöntemin sonuçlarının ikinci yöntemin tasarımını veya veri toplama sürecini şekillendirmek için kullanılmasıdır; yani bir yöntemden elde edilen bulgular diğer yöntemi geliştirmeye hizmet etmektedir.

Başlatma, birden fazla yöntemden gelen beklenmedik ya da çelişkili sonuçları yeni sorular sormak veya farklı bakış açıları geliştirmek için bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Genişletme ise farklı yöntemleri araştırmanın değişik boyutlarını incelemek üzere kullanarak çalışmanın kapsamını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu yöntem ile “yakınsayan tasarım” (convergent design) (Creswell ve Plano Clark, 2018) modeli de kullanılmıştır. Creswell ve Plano Clark (2018), bu tasarımı "nitel ve nicel verilerin eşzamanlı olarak toplanıp, ayrı ayrı analiz edilmesi ve sonuçların karşılaştırılarak yorumlanması süreci" olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşım, afet toplanma alanlarının hem mekânsal (nicel) hem de kullanıcı deneyimlerine dayalı (nitel) yönlerinin eşzamanlı olarak analiz edilmesini sağlamaktadır. Bu metodun tercih nedeni “karma yöntemin nitel ve nicel yöntemlerden bağımsız bir üçüncü araştırma yaklaşımı olarak kabul görmesidir” (Aydın Çakır, Türkeş Kılıç, 2021). Bunun sebebi karma yöntem ile iki farklı yolla elde edilmiş sonuçların toplamından fazlasını sunabiliyor olmasıdır (Aydın Çakır, Türkeş Kılıç, 2021).

Bu yöntemsel yaklaşım, yalnızca teknik analizlerle sınırlı kalmayıp, kentsel mekânın çok katmanlı doğasını anlamaya yönelik deneyimsel bir arayışı da içermektedir.

Kentsel mekânda yaratıcı olmanın yanı sıra, yaratıcı unsurları bulmak, tanımlamak ve incelemek için önce kentin anlaşılması gerekmektedir (Sakal, 2015). Leach'in (2002) vurguladığı gibi "kenti okumak" ve "kenti deneyimlemek", bu çalışmada yöntembilimsel bir araç olarak değil, aynı zamanda kentsel araştırmanın epistemolojik zeminini oluşturan bir çerçeve olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, kent yalnızca ölçülen ya da haritalanan bir yapı değil; gündelik yaşamın içinden algılanan, gözlemlenen ve anlamlandırılan bir olgudur. William Whyte'ın (1981) kamusal mekân gözlemlerine dayalı saha pratiği, bu araştırmada kullanıcı davranışlarının ve sosyal etkileşim biçimlerinin analizinde başvurulan temel bir saha pratiği olmuştur. Gözlemler sırasında kullanıcı hareketliliği, sosyal kümelenme, mekânsal aidiyet, erişilebilirlik ve etkileşim biçimleri doğrudan gözlenmekte, bu veriler tematik olarak değerlendirilmektedir.

Böylece, kentteki afet toplanma alanları yalnızca mekânsal planlamanın bir çıktısı olarak değil; aynı zamanda gündelik yaşamın ritmi ile etkileşim içinde değerlendirilebilecek, dönüşebilir ve çok işlevli potansiyel alanlar olarak analiz edilmiştir. Nitel saha verileri ile nicel mekânsal analizlerin bu şekilde bir arada kullanımı, farklı veri türlerinin senteziyle birlikte farklı düşünme biçimlerinin de eş zamanlı olarak çalışmasını mümkün kılmıştır. Böylece, veri tabanlı analizlerin yanı sıra, eskiz çalışmaları da araştırma metodolojisine entegre edilerek, araştırma kapsamı çok yönlü bir perspektifle zenginleştirilmiştir.

Greene'in (2007) ortaya koyduğu karma yöntemin beş işlevsel ilkesine doğrudan temas eden bu yaklaşım sayesinde, kentsel boşluklar içinde yer alan afet toplanma alanlarının sadece kriz anlarına ait geçici mekânlar değil, aynı zamanda sosyo-ekolojik bütünlüğün parçası olan gündelik yaşam alanları olarak değerlendirilebilmesinin zemini

oluşturulmaktadır. İlk adımda, kent ekosistemi, sosyo-ekoloji, kentsel dayanıklılık, kentsel boşluklar ve afet toplanma alanları gibi temel kavramlar üzerine önce ulusal ve uluslararası lisansüstü tezler temel alınarak nitel araştırma yöntemlerine dayalı kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır (Şekil 1.3).

Tarama sonucunda elde edilen ana kaynaklardan yararlanılarak anahtar kelimeler belirlenmiştir. Literatür taraması ulusal ve uluslararası araştırma makaleleri, kitaplar, sempozyum ve konferans bildirileri ile genişletilmekte ve çeşitlendirilmektedir. Bu süreçte afet yönetimi, dayanıklılık kuramları ve kentsel açıklıkların çoklu işlevleri üzerine yapılmakta, uluslararası ve ulusal haberler, raporlar ve çerçeveler incelenerek araştırma metodolojisi şekillendirilmiştir (Şekil 1.3). Araştırma bulguları, tezin odak noktasını "İstanbul'un kentsel boşluklarından kentsel dayanıklılığına" taşımıştır.

Şekil 1.3 *Araştırma Odağının Belirlenmesine Yönelik Literatür Taraması Süreci*

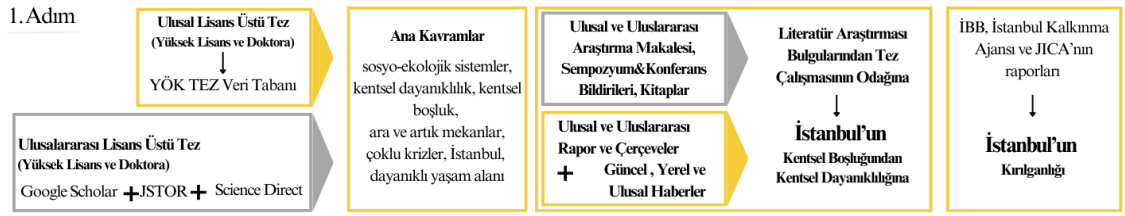

Tezin kuramsal çerçevesini desteklemek amacı ile, kavramın Türkiye akademik literatüründeki yeri ve kullanım biçimleri de incelenmektedir. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanında yapılan taramada, "Urban Resilience" kavramı ile ilişkili toplam 74 adet lisansüstü tezin bulunduğu tespit edilmektedir (YÖK Tez Merkezi, 2025-a). Bu tezlerin büyük çoğunluğunda, kavramın Türkçeye karşılığı olarak "kentsel dayanıklılık" ve "kentsel dirençlilik" ifadelerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu terimlerin kavramsal çerçeveleri arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bununla

beraber, urban resilience, kentsel dayanıklılık, kentsel dirençlilik kavramları için 2020-2025 yılları arasında yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun 2019 sonrası dönemde yoğunlaştığı ve farklı disiplinler tarafından da konuşulmaya başlandığı görülmektedir (YÖK Tez Merkezi, 2025-a, 2025-b, 2025-c, 2025-d).

6 Şubat 2023 depreminin ardından, yalnızca 2023 yılı içerisinde yayımlanan tez sayısı, son on üç yılın toplam tezlerinin üçte birini aşmakta olduğu tespit edilmektedir. (Eren ve Gündüz, 2024, p. 80). Bu araştırmada, Türkçe literatürde konsensüs olmamasına karşın "urban resilience" kavramının karşılığı olarak "kentsel dayanıklılık" kavramının kullanılması benimsenmektedir. Çünkü "dayanıklılık", kelime anlamı itibarıyla yalnızca dış etkiler karşısında ayakta kalmayı değil; değişen koşullara uyum sağlayarak varlığını sürdürebilme kapasitesini de içermektedir. Bu yönüyle, esneklik (flexibility) ve adaptasyon yeteneği (adaptability) gibi unsurları bünyesinde barındırır. Örneğin, bir mahalle kriz anında alternatif yaya rotaları oluşturabiliyor veya topluluk kendi içinde yardımlaşma ağları kurabiliyorsa, bu durum mekânın ve sosyal yapının esnekliğine işaret eder. Benzer şekilde, park gibi bir alanın afet sonrası toplanma alanına dönüşebilmesi, adaptasyon kapasitesinin fiziksel düzeydeki bir örneğidir.

Kentin krizler karşısında şekil değiştirebilmesi, kendini yeniden düzenleyebilmesi ve çevresel, sosyal, ekonomik dinamiklere yanıt verebilmesi, bu çalışmada "dayanıklılık" kavramının tercih edilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Buna karşılık "direnç" kavramı, daha çok dış etkilere karşı mevcut yapıyı koruma ve değişime karşı durma anlamı taşır. Bu bağlamda daha durağan ve savunmaya dayalı bir tutumu ifade eder. Oysa kentler dinamik, çok katmanlı ve sürekli dönüşen sistemlerdir; bu nedenle yalnızca direnç gösteren değil, önleyici, öğrenen ve dönüşebilen yapılarla açıklanmalıdır.

Bu nedenle “direnç” yerine “dayanıklılık” kavramı tercih edilmiş; böylece kriz anlarında sadece tepki veren değil, aynı zamanda önleyici, öğrenen ve dönüşebilen bir kent yaklaşımı benimsenmektedir. Tez boyunca “dayanıklılık” kavramı bu anlam bütünlüğü içerisinde kullanılmakta; “kentsel dayanıklılık” ise fiziksel altyapının ötesinde, sosyal bağlar, ekolojik sürdürülebilirlik ve krizlere adaptasyon kapasitesini içeren çok katmanlı bir kavram olarak ele alınmaktadır.

Araştırmanın devamında kentsel dayanıklılık kavramının, kent ekosistemi içerisindeki etkileri incelenmiştir. Bunun için öncesinde “kent ekosistemi” ve “kent ekolojisi” kavramlarının literatürdeki konumuna bakılmıştır. Kent ekosistemi ulusal tez literatüründe daha öncesinde birçok disiplin tarafından kullanılmış bir kavram olarak konumlandığı belirlenmiştir. Karmaşık ilişkilerden oluşan kent ekosistemi; sosyoloji, ekoloji, siyaset, psikoloji, ekonomi, tarih, kent planlama, mimarlık, peyzaj mimarlığı gibi birçok farklı disiplinden uzman tarafından incelenmektedir.

Mimarlık ve kent-mimarlık bölümlerinde kent ekolojisi, kent ekosistemi kavramlarıyla ilgili az sayıda tezin yer aldığı gözlemlenmiştir. İnsan “yaşam alanı” olarak kent ekosisteminin dayanıklılığının bahsedildiği kaynaklarda “sürdürülebilirlik” kavramı ön plana çıktığı gözlemlenmektedir; çünkü dayanıklılık kavramı “devamlılığı olması istenilen” için kullanılmaktadır. Bütüncül bir yaklaşımı benimseyen sürdürülebilir yaşam alanı olarak, kentin dayanıklılığını ele alan konularla ulusal lisans üstü tez literatüre önemli katkılar sağlayabilecek nitelikte bir potansiyele sahiptir.

Araştırılan kavramlar ile kent ekosisteminin dayanıklılığı yani insan yaşam alanlarının sürdürülmesi için kentlerin sosyo-ekolojik bir perspektife ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır. Bu araştırmadan yola çıkarak, İstanbul kent ekosistemi dayanıklılığını

sosyal ilişkileri ve ekolojik ilişkileri içinde barındıran kentsel boşlukların incelenmesinin gerekliliği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, bu alanların kesişiminde yer alan afet toplanma alanları üzerinde durulmasının, konuya bütüncül yaklaşabilmek için önem taşıdığı saptanmıştır. Bu sebeple, konunun güncel, önemli ve trend olan bir noktada olmasının yanında, aynı zamanda disiplinlerarası ve disiplinler ötesi mecralarda tartışılmaktadır. Kent ekosisteminin dayanıklılığı konusunu bu araştırmada sosyo-ekolojik perspektiften ele almanın, kentin sürdürülebilirliği ve kendi kendine yetebilirliği açısından önemli katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir.

Araştırma konusunun bu özellikleri ve bakış açısı doğrultusunda, bütüncül bir yaklaşım benimsenerek konuya ölçekler arası bakış açısıyla değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın vaka analiziyle desteklenmesi hem konunun aktarımını güçlendirmesi hem de literatüre yeni kaynaklar ve projeler üretilmesi için bir temellendirilmesi amaçlanmıştır.

Özellikle kentsel dayanıklılık kavramı, 20. yüzyılın sonlarından itibaren küresel ölçekte öne çıkmış ve 1990'lardan bu yana giderek daha fazla önem kazanmıştır. Ancak YÖK Tez veri tabanında 2011 yılından itibaren Türkçe tezlerde kullanılmaya başlanmış olması, bu kavramın ulusal tez literatüründe geç yer bulduğuna ve derinlemesine ele alınmadığını göstermektedir. Benzer biçimde, sosyo-ekoloji kavramı da 1960'lı ve 1970'li yıllarda Murray Bookchin gibi düşünürlerin, ekolojik sorunların toplumsal boyutuna dikkat çekmesiyle gündeme gelmesine karşın, Türkiye'deki akademik çalışmalar içinde henüz yeterince uygulamaya ve kuramsal çerçeveye sahip değildir.

Literatür araştırması, İstanbul'un dayanıklılık stratejileri ve kırılganlık raporlarının incelenmesiyle sürdürülmüş, elde edilen bulgular Bağcılar'ın İstanbul'daki

en kırılgan ilçelerden biri olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda, İstanbul genelini kapsayan bütüncül bir afet toplanma alanları haritasına ulaşılamamıştır. E-Devlet platformunda yalnızca seçilen bölgeler için 3 adet toplanma alanı aynı anda görüntülenebilmekte ve kullanıcıların kent genelindeki tüm afet toplanma alanlarını görebileceği bütüncül bir harita bulunmamaktadır. Ayrıca mevcut veriler sistematik bir şekilde kategorize edilmemiştir. Oysa afet toplanma alanlarına ilişkin mekânsal verilerin açık kaynaklı biçimde paylaşılması hem akademik çalışmalar hem de kamusal denetim açısından önemli katkılar sunma potansiyeli taşımaktadır. Böyle bir harita, yalnızca mevcut alanların durumunu izlemekle kalmayıp, bu alanların zaman içerisinde imara açılma eğilimlerinin sivil toplum, araştırmacılar ve disiplinlerarası ekipler tarafından takip edilmesine olanak tanıyacaktır.

Şekil 1.4 *İkinci Adım: Haritalama Katmanları ile Araştırma Alanının Belirlenmesi*

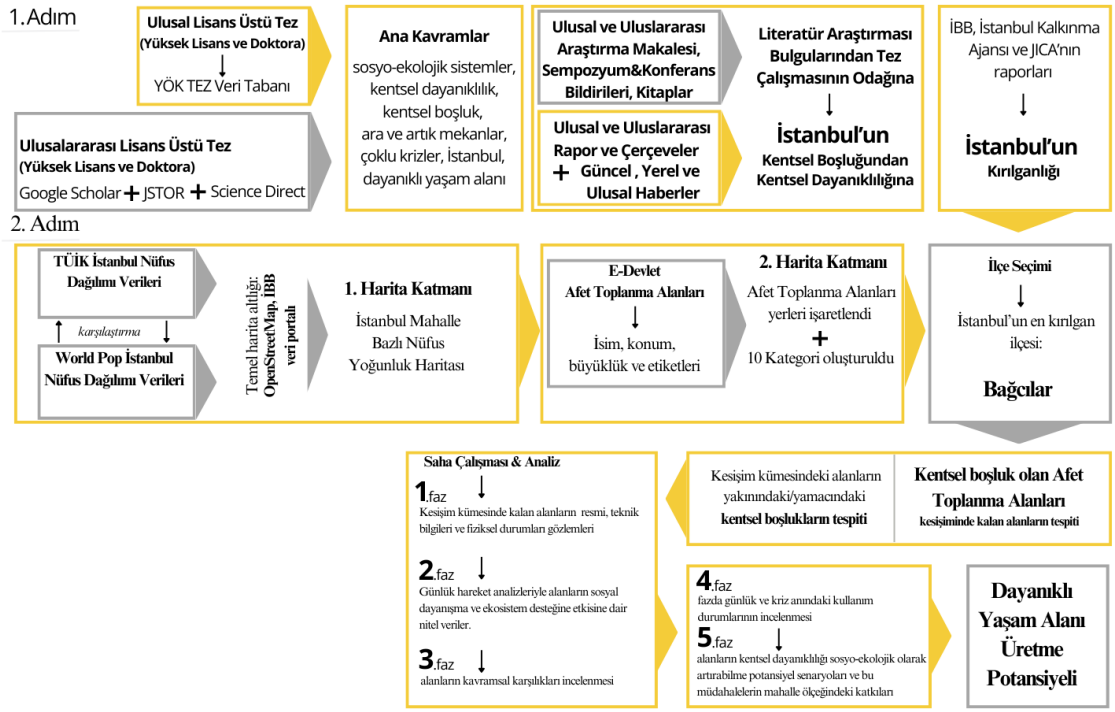

Araştırmanın ikinci adımı olan harita üretimine yönelik veri toplama süreci, çeşitli

kaynaklardan elde edilen verilerle yapılandırılmıştır (Şekil 1.4). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024) verileri, İstanbul genelindeki nüfus projeksiyonları, yerleşim yoğunluğu ve demografik yapıya dair nicel bilgileri sunarak, temel mekânsal çerçevenin oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Ardından, World Pop (2020) platformundan alınan veri seti, nüfus yoğunluğunu ayrıntılı biçimde haritalamaya olanak tanıyarak, afet toplanma alanlarının konumlarına ilişkin mekânsal ihtiyaca yönelik analizlerin derinleşmesini mümkün kılmıştır. Bu iki veri seti karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve birlikte kullanılarak mekânsal doğruluk ile tutarlılık açısından birbirini tamamlayıcı bir yapı elde edilmiştir.

Son aşamada, E-Devlet üzerinden Python tabanlı otomatik web kazıma (web scraping) teknikleriyle elde edilen afet toplanma alanı kayıtları, söz konusu alanlara ait isim, konum, büyüklük ve kullanım durumlarına ilişkin temel bilgileri sunmuş; böylece veritabanının mekânsal çözünürlüğü bakımından zenginleşmesi sağlanmıştır (Şekil 1.4).

Alan seçimi için kullanılan temel veri katmanları şunlardır:

1. İstanbul'daki ilçeler için kırılganlık tespiti:

- İstanbul Kalkınma Ajansı. (2020). COVID-19 salgını mücadele sürecinde İstanbul kırılganlık haritası proje raporu
- Japan International Cooperation Agency (JICA) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2002). Türkiye Cumhuriyeti İstanbul ili sismik mikro-bölgeleme dahil afet önleme/azaltma temel planı çalışması: Sonuç raporu,
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Planlama ve İmar Dairesi, Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi. (2003, Temmuz 7). İstanbul için

deprem master planı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı, Yeşil Alan ve Tesisler Yapım Şube Müdürlüğü. (2022a, Mayıs). Mekânsal analiz raporu.

2. Temel harita altlığı: OpenStreetMap ve İBB açık veri portalı
3. İdari sınırlar: TÜİK mahalle sınırları (2024 güncellemesi)
4. Nüfus verileri: TÜİK ADNKS 2024 ve WorldPop 2023 grid verileri
5. Toplanma alanları: E-Devlet web kazıma verileri (6,040 afet toplanma alanları; isim, konum, m^2 bilgisi)
6. Yapı stoğu: İBB yapı envanteri ve risk analizi; İstanbul ili Bağcılar ilçesi olası deprem kayıp tahminleri kitapçığı, 2020

Harita oluşturma sürecinde, afet toplanma alanlarının statülerini daha açık ortaya koyabilmek için afet toplanma alanlarının resmi isimlerinden yola çıkarak on kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler şunlardır:

1. Eğitim Tesisleri (Anaokulu, İlkokul, Ortaokul, Lise ve Üniversiteler)
2. Kültür ve Sanat Mekânları (Sinema, Tiyatro, Kültür ve Sanat Merkezi, Sosyal Tesis ve Müzeler)
3. Spor Tesisleri (Stadyum, Spor Kompleksleri)
4. Yeşil Alanlar (Orman, Park, Çayır, Mesire Alanı, Millet Bahçesi, Bahçe)
5. Ulaşım Merkezleri ve Ulaşım Ağları (Metro ve Tren İstasyonları, Otogar, Otoparklar)
6. Alışveriş ve Ticaret Merkezleri (Alışveriş Merkezleri, Süpermarket Otoparkları ve Meydanları)
7. Dini Tesisler (Camii, Kilise Önü ve Avluları)

8. Pazar Alanları (Semt Pazar Alanı, Çadır Alanı, Kurban Kesim ve Satış Alanları)
9. Kentsel Buluşma Noktaları (Meydanlar ve Bulvarlar)
10. Bilinmeyen (isim veya işlevi net olmayan boş alanlar)

Yapılan sınıflandırma neticesinde, "Bilinmeyenler" kategorisinde kullanım potansiyeli ve yapısal özellikleri belirgin olmayan; kayıtlarda sokak ismi veya kamusal ve özel kullanımlar arasında kalan yerler eklenmiştir. Bu alanlar genellikle belediye veya muhtarlık binalarının önleri, bulvarlar, boş araziler, meydanlar, şantiye sahaları, artık alanlar, özel avlu ve bahçeler ile bazen çitlerle çevrili, meyve ağaçları veya barakaların bulunduğu işgaller ve kamusal kullanım açısından belirsizlik taşıyan bölgeleri kapsamaktadır. Ayrıca mülkiyeti devlete ait, ancak kentin gündelik akışından kopuk veya otoyollar arasında kalmış yerler de aynı kapsama dâhil edilmiştir.

Veri güvenilirliğini sağlamak için üç aşamalı doğrulama süreci uygulanmıştır. Dijital doğrulama aşamasında Google Maps üzerinden koordinat kontrolü, uydu görüntüleriyle mevcut durum karşılaştırması ve alan isimlendirmeleri ile arazi kullanımı uyumu incelenmiştir. Saha doğrulaması kapsamında Bağcılar'daki 254 alandan %15'i (38 alan) rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş, standart gözlem formları ile yerinde inceleme yapılmış ve fotoğraf ile video dokümantasyonu oluşturulmuştur. Çapraz doğrulama sürecinde ise belediye verileri ile E-Devlet verilerinin karşılaştırılması, tutarsızlıkların sistematik kaydı ve veri kalitesi metriklerinin hesaplanması gerçekleştirilmiştir.

Harita katmanlarının oluşturulmasının ardından, nüfus yoğunluğuna oranla afet toplanma alanı en yetersiz ilçenin Bağcılar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan literatür analizinde, Bağcılar'ın İstanbul içinde sosyo-ekonomik ve demografik yapısı,

çarpık kentleşme sorunu ve ikinci derece deprem kuşağında yer almasıyla öne çıktığı belirlenmiştir.

Bu nedenlerle Bağcılar, saha çalışması alanı olarak seçilmiş; seçimde, bölgenin İstanbul'un kentsel dayanıklılığı açısından kritik öneme sahip olabileceği düşüncesi etkili olmuştur. Çalışmanın odaklanacağı ilçe seçiminin ardından, haritada işaretlenen ve kategorilere ayrılan afet toplanma alanlarının mevcut durumları ile kategorilere uygunlukları incelenmiştir. Bu inceleme önce Google Maps üzerinden, ardından yerinde yapılan saha analizleriyle tamamlanmıştır (Şekil 1.4). Bu işlem sonrasında alanların kategorileri yeniden düzenlenmiştir.

Afet toplanma alanlarının işaretlenmesi ve sağlaması ardından, araştırma şu üç temel ölçüte dayanarak kentsel boşluk kesişiminde kalan yerler tespit etmiştir:

1. Kentsel boşluk ve afet toplanma alanı içerisinde bulunması,
2. Yoğun/aktif kullanımda olmamasına karşın gündelik yaşama entegre olma potansiyeli taşıması,
3. Özel alan eşiğinde yer almasına rağmen kamusal nitelik sunabilmesi.

Belirlenen bölgede ayıklama yöntemi sonucunda, kesişim kümesinde kalan alanlar üzerinden saha analizi yapılmıştır. Saha analizi süreci 5 fazda ele alınmıştır. İlk fazda kesişim kümesinde kalan alanların resmi, teknik bilgileri ve fiziksel durumları gözlemlerle incelenip; ikinci fazda mekânsal karşılıklarını çözümlemek için mahalle sakinlerinin alandaki günlük hareketleri analiz edilerek, bu alanların sosyal dayanışmayı ve ekosistem destekleme potansiyelini nasıl etkilediğine dair nitel veriler toplanmıştır. Yapılan gözlemler, ara alanların sosyal dayanışma ve ekosistem destekleme potansiyelini artırıcı veya engelleyici unsurların tespit edilmesini sağlamıştır. Üçüncü fazda bu

alanların kavramsal karşılıkları incelenmiştir, dördüncü fazda günlük ve kriz anındaki kullanım durumları ve beşinci fazda bu alanların kentsel dayanıklılığı sosyo-ekolojik olarak artırabilme potansiyel senaryoları ve mahalle ölçeğindeki katkıları tartışılmıştır.

Tüm bu aşamalar neticesinde, kentsel boşluklarla dahil olan afet toplanma alanlarının, sadece kriz sonrasında geçici barınma sağlayan noktalar olmanın ötesinde, kentsel ekosisteme sürekli bir katkı sunabilmeleri için nasıl dönüştürülebileceği üzerine yeni tartışmalar yürütülmüş ve öneriler geliştirilmiştir. Bununla birlikte, İstanbul gibi büyük bir metropoldeki kırılgan bölgelerin dayanıklılığını artırma potansiyeli, hem Türkiye'deki deprem kuşağı şehirlerinde hem de benzer çoklu krizler yaşayan uluslararası kentlerde değerlendirilebilecek bir model sunmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan karma yöntem yaklaşımı, veri toplama ve araştırma sürecine yön verme biçimiyle Greene'in (2007) beş temel amacı ile örtüşmektedir. Literatür taraması, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) analizleri ve nitel saha gözlemleri yoluyla elde edilen çoklu veri kaynakları, üçgenleme (triangulation) yöntemiyle karşılaştırılarak bulguların tutarlılığı test edilmiştir. Nitel saha gözlemleri ile nicel mekânsal analizlerin birlikte değerlendirilmesi, tamamlayıcılık (complementarity) amacına hizmet etmiş; her iki veri türü araştırma konusunun farklı boyutlarını bütünleyici biçimde ortaya koymuştur.

Yöntemsel geliştirme (development) işlevini literatürden elde edilen bilgiler, kavramsal okumalar ile harita üretim süreçlerine ve saha gözlemlerine yön verilmiştir. Literatür taraması sürecinde İstanbul'da bütüncül bir afet toplanma alanı haritasının bulunmadığı tespit edilmesi, araştırma sürecine doğrudan etki ederek haritalama aşamasını yönlendirmiştir (Şekil 1.5).

Şekil 1.5 *Karma Yöntem Yaklaşımı ve Araştırma Adımları*

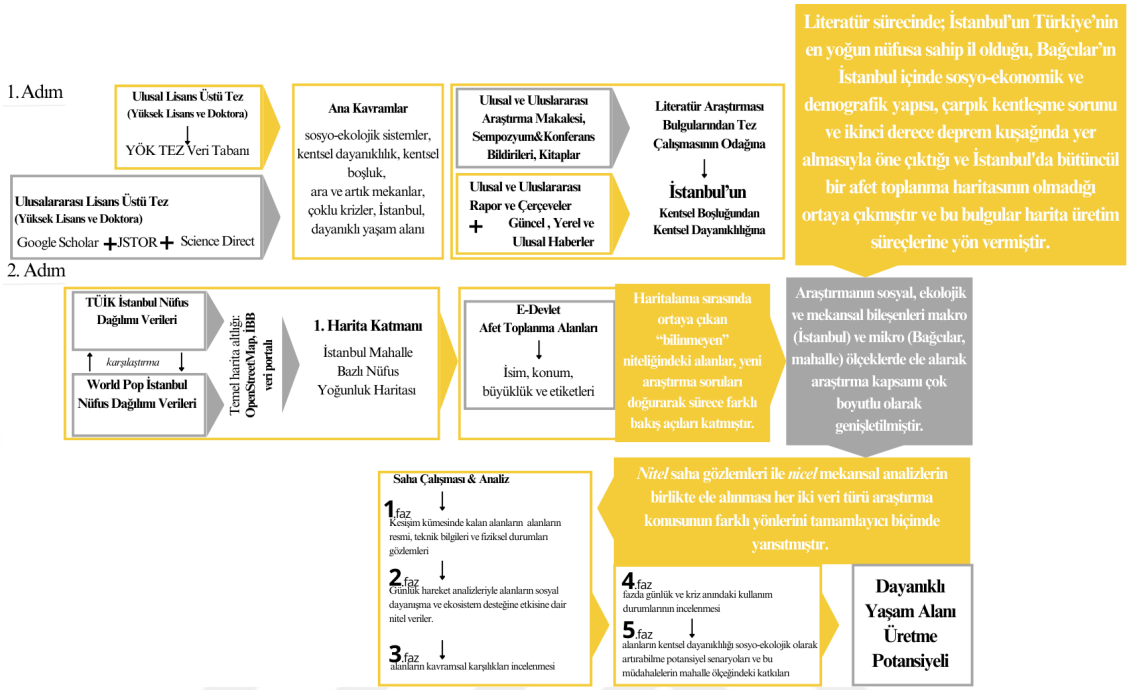

Haritalama sırasında afet toplanma alanlarının yer, resmi ad ve kategori işaretleme sürecinden sonra karşılaşılan "bilinmeyen" ve kentsel boşluk niteliğindeki alanlar ise, araştırmada yeni soruların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni sorular, sürece farklı bakış açıları kazandırmıştır. Araştırmanın sosyal, ekolojik ve mekânsal bileşenleri hem makro ölçekte (İstanbul genelinde) hem de mikro ölçekte (Bağcılar ilçesi, mahalle düzeyi) ele alınarak çalışmanın kapsamı çok boyutlu olarak genişletilmiş ve genişleme (expansion) amacı ile örtüşmüştür (Şekil 1.5).

Afet toplanma alanlarının kategorik olarak belirlenmesi sürecinde hem uydu görüntüleri (Google Maps) üzerinden yapılan dijital analizler hem de yerinde (saha) gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte nitel gözlemler ile nicel mekânsal analizlerin birlikte değerlendirilmesi, araştırmanın çok yönlü veri üretmesini sağlayarak karma yöntem yaklaşımının bütüncül olarak uygulanmasını mümkün kılmıştır (Şekil 1.5).

Bu çok katmanlı yaklaşım hem literatürdeki boşluklara katkı sağlamayı hem de çalışmanın ilerleyen bölümlerine kavramsal bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır. Böylece, kentsel dayanıklılığın, kentsel boşlukların ve sosyo-ekolojik sürdürülebilirliğin etkileşimi, kent ekosisteminin dinamik yapısı çerçevesinde yeniden yorumlanarak hem teorik hem de uygulamaya yönelik yeni perspektifler sunacaktır. Elde edilen bulguların, İstanbul örneği üzerinden yapılan detaylı analizlerle desteklenerek, ulusal ve uluslararası literatürdeki tartışmalara katkıda bulunmasını hedeflemektedir. Böylece, çalışmanın temel kavramsal çerçevesi, sonraki bölümde ele alınacak olan bulguların yorumlanması ve değerlendirilmesi için sağlam bir zemin oluşturacaktır.

1.4 Tezin Strüktürü

Bu tez, altı ana bölümden oluşacak şekilde yapılandırılmıştır. İlk bölümde, araştırmanın problem tanımı, amacı, kapsamı ve yöntemi detaylandırılmış; araştırmanın kavramsal yaklaşımı ve İstanbul Bağcılar odaklı saha analizi süreci açıklanmıştır. Bu bölüm, araştırmanın teorik arka planını ve çalışmanın neden güncel bir sorun üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır (Şekil 1.6).

İkinci bölümde, kentsel boşlukların kentsel dayanıklılıkla ilişkisi sosyo-ekolojik bir perspektiften ele alınmıştır. Öncelikle sosyo-ekoloji, kent ekosistemi ve kentsel boşluk kavramları tartışılmış; ardından kentsel boşlukların çok işlevli kullanım potansiyelleri ve bu potansiyellerin kentsel dayanıklılığa katkıları literatür temelinde incelenmiştir. Bölümde ayrıca, kentsel boşluklara dair ulusal ve uluslararası literatürdeki farklı yaklaşımlar ve bu alanların kent içindeki dönüşüm olanakları tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde, İstanbul kenti makro ölçekte bir örneklem olarak ele alınmıştır. İstanbul'un çoklu kriz dinamikleri ve afet yönetimi politikaları analiz edilerek, kentsel

boşluklar ile afet toplanma alanlarının kesişim kümeleri değerlendirilmiştir. İstanbul'daki güncel kentsel boşluk olgusu, gündelik hayattaki kullanım biçimleri ve çoklu krizlerin mekânsal yansımaları tartışılmış; bu bağlamda, afet toplanma alanlarının sosyo-ekolojik işlevleri üzerinde durulmuştur (Şekil 1.6).

Dördüncü bölümde, saha analizi için mikro ölçekte Bağcılar ilçesi seçilmiştir. İlçede kentsel boşluklar ve afet toplanma alanlarının kesişiminde yer alan alanlar detaylı bir biçimde incelenmiş; 23 Nisan 2025 tarihinde meydana gelen deprem sonrasında bu alanların kullanım biçimleri yerinde gözlemlerle analiz edilmiştir. Bu bölümde, kentsel boşlukların gündelik yaşam ve kriz anları arasındaki işlevsel dönüşümleri detaylandırılmış ve Bağcılar ilçesindeki kentsel boşluklara yönelik potansiyel senaryoları geliştirilmiştir. Alanların sosyo-ekolojik dayanıklılığı artırma potansiyelleri üzerinden oluşturulan bu senaryolar hem fiziksel tasarım hem de sosyal etkileşim boyutlarıyla ele alınmıştır. Çeşitli potansiyel stratejiler önerilerek, kentsel boşlukların nasıl sürdürülebilir ve üretken yaşam alanlarına dönüştürülebileceği tartışılmıştır (Şekil 1.6).

Son bölümde ise, araştırmadan elde edilen bulgular bütüncül bir değerlendirmeyle ele alınmıştır. İstanbul ve benzer çoklu kriz kentleri için geliştirilebilecek stratejik yaklaşımlar, kentsel dayanıklılığı artırma potansiyeli üzerinden tartışılmış; tez kapsamında sunulan özgün katkılar ve araştırmanın geleceğe yönelik açılımları belirtilmiştir.

Şekil 1.6 *Tez Strüktürü*

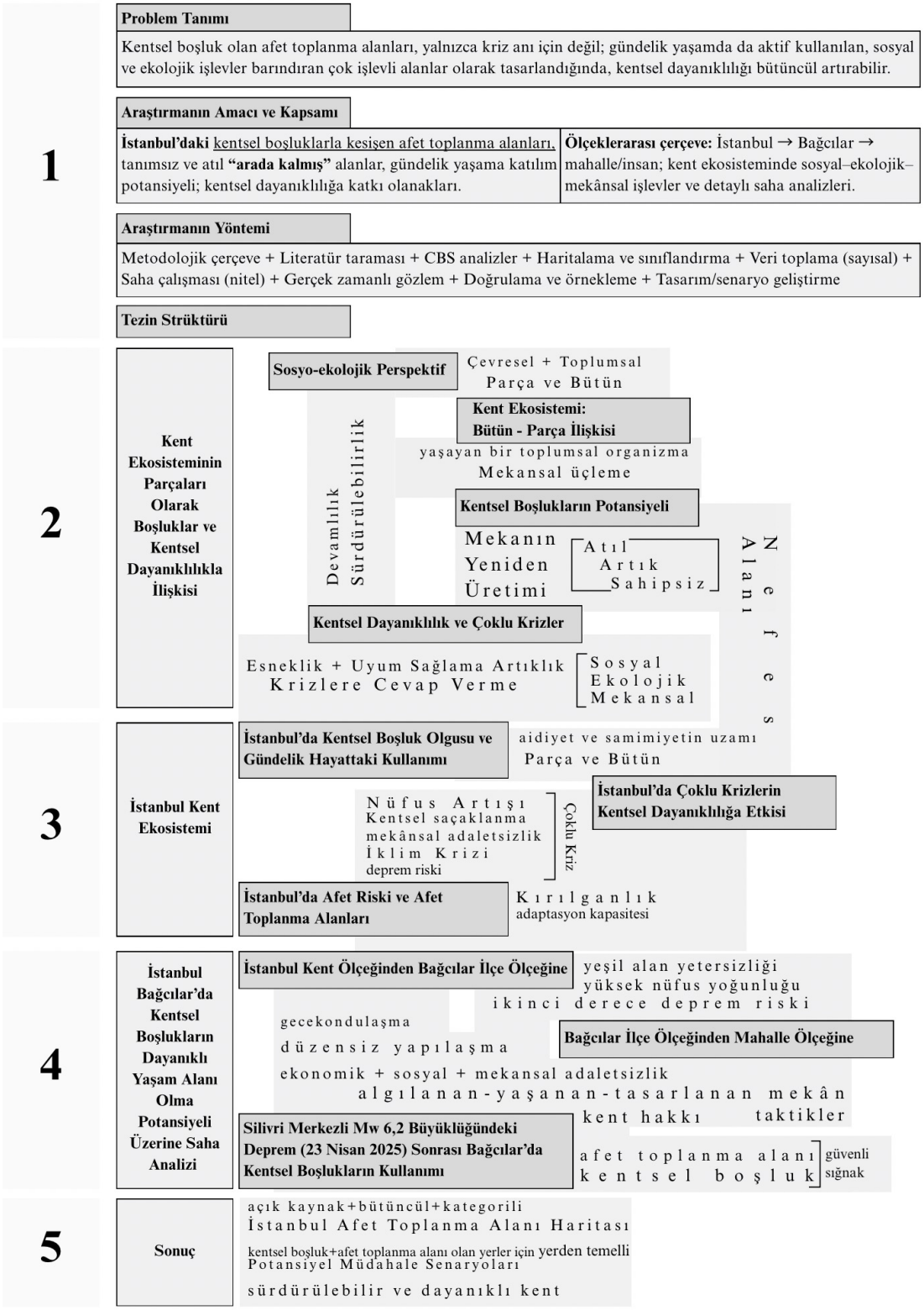
1
Problem Tanımı
Kentsel boşluk olan afet toplanma alanları, yalnızca kriz anı için değil; gündelik yaşamda da aktif kullanılan, sosyal ve ekolojik işlevler barındıran çok işlevli alanlar olarak tasarlandığında, kentsel dayanıklılığı bütüncül artırabilir.
Araştırmanın Amacı ve Kapsamı
İstanbul'daki kentsel boşluklarla kesişen afet toplanma alanları, tanımsız ve atıl "arada kalmış" alanlar, gündelik yaşama katılım potansiyeli; kentsel dayanıklılığa katkı olanakları.
Ölçeklerarası çerçeve: İstanbul → Bağcılar → mahalle/insan; kent ekosisteminde sosyal–ekolojik–mekânsal işlevler ve detaylı saha analizleri.
Araştırmanın Yöntemi
Metodolojik çerçeve + Literatür taraması + CBS analizler + Haritalama ve sınıflandırma + Veri toplama (sayısal) + Saha çalışması (nitel) + Gerçek zamanlı gözlem + Doğrulama ve örnekleme + Tasarım/senaryo geliştirme
Tezin Strüktürü
2
Kent Ekosisteminin Parçaları Olarak Boşluklar ve Kentsel Dayanıklılıkla İlişkisi
Sosyo-ekolojik Perspektif
Çevresel + Toplumsal
Parça ve Bütün
Kent Ekosistemi:
Bütün - Parça İlişkisi
yaşayan bir toplumsal organizma
Mekansal üçleme
Kentsel Boşlukların Potansiyeli
Mekanın Yeniden Üretimi
Atıl
Artık
Sahipsiz
Devamlılık
Sürdürülebilirlik
Nefes Alanı
Kentsel Dayanıklılık ve Çoklu Krizler
Esneklik + Uyum Sağlama Artıklık
Krizlere Cevap Verme
Sosyal
Ekolojik
Mekansal
3
İstanbul Kent Ekosistemi
İstanbul'da Kentsel Boşluk Olgusu ve Gündelik Hayattaki Kullanımı
aidiyet ve samimiyetin uzamı
Parça ve Bütün
İstanbul'da Çoklu Krizlerin Kentsel Dayanıklılığa Etkisi
Nüfus Artışı
Kentsel saçaklanma
mekânsal adaletsizlik
İklim Krizi
deprem riski
Çoklu Kriz
İstanbul'da Afet Riski ve Afet Toplanma Alanları
Kırılganlık
adaptasyon kapasitesi
4
İstanbul Bağcılar'da Kentsel Boşlukların Dayanıklı Yaşam Alanı Olma Potansiyeli Üzerine Saha Analizi
İstanbul Kent Ölçeğinden Bağcılar İlçe Ölçeğine
yeşil alan yetersizliği
yüksek nüfus yoğunluğu
ikinci derece deprem riski
gecekondulaşma
düzensiz yapılaşma
Bağcılar İlçe Ölçeğinden Mahalle Ölçeğine
ekonomik + sosyal + mekansal adaletsizlik
algılanan-yaşanan-tasarlanan mekân
kent hakkı taktikler
Silivri Merkezli Mw 6,2 Büyüklüğündeki Deprem (23 Nisan 2025) Sonrası Bağcılar'da Kentsel Boşlukların Kullanımı
afet toplanma alanı
kentsel boşluk
güvenli sığınak
5
Sonuç
açık kaynak+bütüncül+kategorili
İstanbul Afet Toplanma Alanı Haritası
kentsel boşluk+afet toplanma alanı olan yerler için yerden temelli
Potansiyel Müdahale Senaryoları
sürdürülebilir ve dayanıklı kent

2. KENT EKOSİSTEMİNİN PARÇALARI OLARAK BOŞLUKLAR VE KENTSEL DAYANIKLILIKLA İLİŞKİSİ

Bu bölüm, kentsel yaşamın dinamiklerini derinlemesine kavrayabilmek adına temel kavramları sistematik bir biçimde ele almaktadır. İlk olarak, “Sosyo-Ekoloji" perspektifiyle, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutların birbirleriyle olan etkileşimleri incelenecektir. Ardından, “Kent Ekosistemi ve Kentsel Boşluklar: Bütün - Parça İlişkisi” başlığı altında, kentte var olan boş alanlar yalnızca bir yokluk ya da âtıl mekân olarak değil; aynı zamanda yeni işlevler ve sosyal etkileşimler için olanak sunan potansiyel mekânlar olarak değerlendirilecektir.

Son olarak, "Kentsel Dayanıklılık ve Çoklu Krizler" başlığı altında, kentsel altyapı ile ekolojik denge arasındaki ilişkinin, özellikle kriz durumlarına karşı kentin adaptasyon kapasitesi üzerindeki rolü ele alınacaktır. Bu analiz, kentsel sistemlerin çok boyutlu doğasının ve sürekli değişen çevresel koşullar karşısında nasıl şekillendiğinin ortaya konulmasına odaklanacaktır.

Bu bağlamda, temel kavramlardan olan kentsel boşluk, ara alan, sosyo-ekoloji, sürdürülebilirlik, kent ekosistemi, kent ekolojisi, kentsel dayanıklılık ve çoklu krizler ulusal ve uluslararası literatürde incelenmiş, konumları değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde, ulusal ve uluslararası lisansüstü tezler, makaleler, kitaplar, konferans bildirileri, raporlar ve çerçevelerden oluşan detaylı nitel araştırmalar temel alınmıştır. Bu kaynaklar doğrultusunda, özellikle günümüz dünyasında artan çoklu krizler bağlamında “urban resilience”, “kentsel dayanıklılık” ve “kentsel dirençlilik” kavramlarının literatürde giderek artan bir öneme sahip olduğu ve disiplinlerarası tartışmalara yön verdiği görülmektedir.

Bu disiplinlerarası tartışma zemini içerisinde, özellikle kentsel boşluklara ilişkin yaklaşımlar dikkat çekici bir ayrışma göstermektedir. Literatürde bir yandan bu alanlar,

işlevsiz, tanımsız ve kent bütünlüğü açısından önemsiz unsurlar olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan ise sosyal etkileşimi teşvik eden, mekânsal esneklik sunan ve kentsel dayanıklılığı destekleyen potansiyel alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, izleyen alt bölümlerde kentsel boşluklardan sosyo-ekolojik sistemlere uzanan temel kavramlar çok yönlü biçimde ele alınacaktır.

2.1 Sosyo-Ekolojik Perspektif

Sosyo-ekoloji, toplumsal ve ekolojik süreçlerin birbirini nasıl etkilediğini bütüncül bir bakış açısıyla inceleyen disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Bookchin (1993), bugünkü ekolojik problemlerin toplumsal sorunlardan kaynaklandığından, sürdürülebilirliği sağlamak için önce toplum içindeki sorunlarla yüzleşmek gerektiğini savunur. Ekoloji, doğa ve çevresel süreçlerle ilgilenirken, sosyo-ekoloji bu süreçlerin insanlar, toplumsal yapılar ve kültürel dinamiklerle nasıl kesiştiğini inceler (Bookchin, 1993). Bu alandaki ilk çalışmalar, modern kentleşmenin ve ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkilerini analiz etmeye odaklanmıştır.

Bookchin'e göre kent, yalnızca bir pazar ya da üretim merkezi değil, aynı zamanda etik bir insan topluluğu olarak gelişebilir. Bu bakış açısı, kenti hem etik hem de toplumsal özellikler taşıyan bir eko-topluluk olarak tanımlar (Topal, 2004). Sosyo-ekoloji kavramı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda çevre hareketlerinin güçlenmesiyle birlikte akademik ve sosyal çevrelerde konuşulmaya başlanmıştır. Bu dönemde, çevre sorunlarının sadece ekolojik değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik boyutları olduğuna dair farkındalık artmıştır. Murray Bookchin, 1960'larda ve 1970'lerde bu alanda önemli çalışmalar yapmış ve sosyo-ekolojik düşünceyi geliştirerek, ekolojik sorunların insan toplumlarıyla olan ilişkisini vurgulamıştır. Bookchin, sürdürülebilirlik hedefleniyorsa, çevresel sorunlar ile toplumsal sorunları birbirinden ayrılamayacağını savunmuştur. Ona göre, toplumlar doğanın bir parçasıdır ve doğadan ayrı düşünülemez. İnsanların çevresel etkileri,

yalnızca bireysel tüketim alışkanlıklarıyla değil, aynı zamanda toplumsal yapıların ekonomik, politik ve kültürel dinamikleriyle şekillenmektedir.

Sosyo-ekolojik sistem yaklaşımı, ekosistemi yalnızca fiziksel-biyolojik, toplumsal sistemi de ondan ayrı düşünmenin yetersiz olduğunu vurgular; bir mahallenin çevresel özellikleri (yeşil alan, hava kalitesi) ile toplumsal yapısı (gelir dağılımı, topluluk ilişkileri) karşılıklı etkileşim içindedir. Bu sistemler, doğal kaynaklar ve canlı türlerinden insan topluluklarına, sosyal normlar ve ekonomik yapılara uzanan çoklu bileşenlerin dinamik etkileşimiyle oluşur. Berkes ve Folke (1998), bu iki sistemin karşılıklı etkileşimi ve bütünlüğü temel alınarak ortak bir tanım geliştirilmesi gerektiğini ifade eder.

Jane Jacob (1961) şehirlerin yalnızca ekonomik işlevlerini değil, aynı zamanda sakinlerinin etkileşimlerini, sosyal dokusunu ve topluluk dinamiklerini de içeren bir bütün olarak değerlendirilmesini savunur. Jacobs, sürdürülebilir ve yaşanabilir kentlerin; kentin organik yapısına saygı, doğal süreçlerle uyum, yeşil alanların korunması, karma kullanım ve topluluk etkileşimini destekleyen mekânlarla mümkün olduğunu vurgular. Ona göre, özellikle 20. yüzyılın ortalarında yaygınlaşan yüksek katlı yapılaşma, sakinlerin birbirinden kopmasına neden olmuş ve "sağlıklı kent yaşamı" için vazgeçilmez bulduğu canlı sokak hayatını olumsuz etkilemiştir.

Jacobs, 2D kavramıyla özetlenen, çeşitlilik (diversity) ve yoğunluğun (density) şehirlerin canlılığı ve dengesi için kritik olduğunu savunmuştur. Ona göre, kentlerde çeşitlilik; farklı insan grupları arasında etkileşimi artırarak topluluk bağlarını güçlendirir ve yerel ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Yoğunluk ise insanları bir araya getirerek sosyal etkileşimi artırır, toplu taşıma kullanımını teşvik eder ve yerel hizmetlerin daha erişilebilir ve yaşanabilir hale gelmesini sağlamaktadır.

Ayrıca, çeşitlilik ve yoğunluk arasındaki dengenin sağlanması, kentin uyum yeteneğini artırarak sosyo-ekolojik kapasitesini güçlendirir. Kent ekosisteminin esnek, uyum sağlayabilen ve dayanıklı bir yapıya ulaşabilmesi, kentsel planlama süreçleri çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla şekillendirilmesini gerekli kılar. Bu bütüncül yaklaşım, kentsel sürdürülebilirliği destekleyen temel bir unsurdur. Böyle bir bütünleşme, toplumun değişen koşullara daha kolay uyum sağlamasını, dayanıklılığın geliştirilmesi ve sosyo-ekolojik sistemlerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini mümkün kılar (Altun ve Özyetgin, 2011; Thapa, Marshall ve Stagl, 2010).

Dayanıklılık kuramı, insan ve doğa arasındaki etkileşimleri ve bu ilişkinin sürdürülebilirliğe nasıl katkı sunduğunu açıklamak açısından sosyo-ekolojik sistemlerin anlaşılmasında merkezi bir yere sahiptir (Altun ve Özyetgin, 2011). Folke, Berkes ve Colding (2003), ekolojik ve sosyal sistemlerin ayrı bileşenler olarak değerlendirilebilse de karşılıklı etkileşim yoluyla birbirini tamamlayan ve bütünleşik bir yapıya dönüşen bir sistem oluşturduğunu belirtmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, sürdürülebilir kentleşme yolunda atılacak adımlar için güçlü bir teorik zemin sunmaktadır.

Sosyo-ekoloji ve sürdürülebilirlik kavramları, insan-doğa ilişkisini yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda da ele alarak kentleşme süreçlerine yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Sürdürülebilirliğin yalnızca çevresel bir hedef değil, aynı zamanda toplumsal bir gereklilik olduğunu ortaya koyar. Sosyo-ekolojik sistemlerin çeşitlilik, yoğunluk ve uyum kapasitesi gibi öğeler aracılığıyla dayanıklılığının artırılması, sürdürülebilir kentlerin inşasında temel bir strateji haline gelmiştir. Bu bağlamda, kenti sosyo-ekolojik bir perspektiften ele alınması hem bugünün hem de geleceğin ihtiyaçlarına yanıt verebilecek dayanıklı ve adaptif yapılar için zemin hazırlayabilir.

Bu nedenle tezin sosyo-ekoloji perspektifini benimsemesi, araştırma problemini yalnızca “çevresel” bir mesele olarak değil, toplumsal ilişkiler, kurumsal yapılar ve kültürel

pratiklerle birlikte işleyen bir birleşik sistem olarak ele almayı sağlamaktadır. Böylece çalışma, Bookchin'in (1993) vurguladığı üzere ekolojik sorunların köklerini toplumsal sorunlarda arayan açıklamaları merkeze alırken, ölçekler arası bir bakışla mahallenin fiziksel çevresi ile toplumsal dokusu arasındaki karşılıklı nedenselliği analiz edebilecektir. Bu çerçeve, sosyo-ekoloji yaklaşımı teze hem kuramsal bütünlük hem de uygulamaya dönük bir değerlendirme zemini kazandırarak, sürdürülebilir ve dayanıklı kentsel stratejilerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır.

2.2 Kent Ekosistemi: Bütün - Parça İlişkisi

Ernst Haeckel, 1866 yılında ortaya koyduğu tanımda, ekoloji kelimesini canlıların yaşam alanı anlamına gelen 'oikos' ve inceleme, çalışma anlamını taşıyan 'logos' kelimelerinin birleşiminden türetmiştir (Begon ve Townsend, 2021). Bu kapsamda, canlı ve cansız varlıkların birbirleriyle ve fiziksel-kimyasal çevreleriyle kurduğu ilişkileri inceleyen disipline ekoloji adı verilir (Berkeş ve Kışlalıoğlu, 2012). Ekolojik perspektiften bakıldığında kentler, belirli bir coğrafyada yaşayan canlıların cansız çevreleriyle kurduğu sürekli etkileşimler sonucu oluşan kültürel ekosistemler olarak değerlendirilebilir (Atıl vd, 2005). Bu çerçevede Park'ın (1915) kenti "yaşayan bir toplumsal organizma" olarak nitelendirmesi, kentleri yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda toplulukların, kültürel değerlerin ve tarihsel süreçlerin bir arada şekillendirdiği dinamik bir yaşam alanı olarak değerlendirmemize olanak tanır. Kentler, ekolojik açıdan birer habitat olarak işlev görürken; çevresel ve kültürel unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşimi ile kent ekolojisi oluşur (Karadağ, 2009; Arslanoğlu, 2000; Leitmann, 1999; Pacione, 2001). Bunlarla beraber, Wirth bu yapının toplumsal ilişkiler bağlamında analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Wirth (2000), kentleşmenin endüstrileşme ve modern kapitalizmle birlikte gerçekleşmesinin risklerine dikkat çekerek, şehri sadece fiziksel bir yer olarak değil, toplumsal dinamiklerin yoğun yaşandığı bir

sosyolojik olgu olarak değerlendirmiştir. Bu bakış açısı doğrultusunda, kentte yaşamı sürdüren topluluklar ve sosyal gruplar üzerinden hareketle, nüfusun genişlik, yoğunluk ve çeşitlilik gibi yapısal özelliklerine odaklanılmış; bu özelliklerin birleşimi sonucunda kentsel alanın dinamik bir mozaiğe dönüştüğü ileri sürülmüştür (Wirth, 1938; akt. Özdemir, 2010).

Park (1915) da benzer şekilde "birbirine temas eden ama nüfuz etmeyen küçük dünyaların mozaiği" olarak kenti tanımlamıştır. Bu bağlamda kent, sadece yapıların fiziksel bir araya gelişiyle değil; bu yapılar içinde ve arasında şekillenen, tarih, kültür, sosyal yapıya ve gündelik yaşama özgü pratiklerle biçimlenen, kendine has bir yaşam tarzıyla tanımlanmaktadır. Mekânın anlamı yalnızca inşa edilmiş çevreyle sınırlı değildir; mekân, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin üretildiği ve çeşitli biçimlerde tüketildiği bir alan olarak da işlev görmektedir (Katznelson, 1992, s. 96-98).

Bununla birlikte, "kent ekosistemi, çok boyutlu ilişkiler demetinden veya çok sayıdaki kültürel ve mekânsal süreçlerden oluşmaktadır" (Karadağ, A., 2009). Kentte yaşanan çevresel değişiklikler, kültürel ve mekânsal dönüşümleri tetikler. Parçalar bir araya geldiğinde, kendilerinden daha büyük ve anlamlı bir bütünü oluştururlar, parçalar olmazsa bütün var olamaz. Kent ekosistemi de bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, farklı ölçeklerdeki parçaların bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık ama bütüncül bir yapıdır. Bu bağlamda, doğal ve yapılı çevre, boş ve dolu alanlar, insanlar ve onların sosyal etkileşimleri, kentsel sistemin birbirini tamamlayan bileşenleri olarak düşünülmelidir. Kamusal alanlar da bu parçaların önemli bir unsuru olarak ele alındığında, sadece fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda sosyal bütünlüğü ve kent yaşamının canlılığını sağlayan etkileşim alanlarıdır.

Madanipour (1996), kamusal alanları "sosyal hareketler için bir buluşma noktası ve onları barındıran alanlar" olarak tanımlar. Böylece bu mekânlar hem planlı hem de plansız sosyal karşılaşmaların, toplumsal hafızanın ve dayanışmanın geliştiği alanlara dönüşür.

Kamusal mekânların çok katmanlı doğası, Lefebvre'in kentleri yalnızca fiziksel yapılar olarak değil, aynı zamanda toplumsal süreçler ve politik mücadeleler aracılığıyla sürekli yeniden inşa edilen dinamik sistemler olarak tanımlayan yaklaşımı ile örtüşmektedir. O, modern kent planlamasını kapitalist çıkarları sıradan insanların ihtiyaçlarının önüne koyduğu için eleştirir ve daha katılımcı ve kapsayıcı bir kentleşme anlayışını savunur. Henri Lefebvre'in mekânsal teorileri, çağdaş kent çalışmaları için bir temel oluşturmuş ve özellikle Jane Jacobs'ın (2011) karma kullanımlı kentleşmeyi savunmasını etkilemiştir. Lefebvre'in modern kent planlamasına yönelik eleştirileri, Jacobs'ın iş, konut ve eğlence alanlarını birbirinden ayıran imar politikalarına karşı argümanları ile örtüşmekte, bunun yerine kentsel yaşamın organik ve dinamik doğasını vurgulamaktadır.

Lefebvre'in (2014) mekânsal üçleme (spatial triad) kavramı, algılanan mekân (günlük kullanım), tasarlanan mekân (planlayıcılar ve yetkililer tarafından belirlenen alanlar) ve yaşanan mekân (bireysel ve kolektif deneyimler) kentsel çevrelerin karmaşıklığını anlamak için teorik bir çerçeve sunar. Henri Lefebvre'in (2014) mekânsal üçleme (spatial triad) kavramı, Edward Soja'nın Üçüncü Mekân (Thirdspace) kavramını geliştirmesine ilham vererek mekân fiziksel, kavramsal ve yaşantısal boyutları birleştiren çok boyutlu bir perspektifle ele almıştır.

Mekânların birleştirici özellikleri hem fiziksel hem de sosyal boyutta kendini gösterebilir ve kent içinde farklı alanlarda karşımıza çıkar. Özellikle kamusal alanlar, kaldırımlar, özel ve kamusal alan eşikleri, bu birleşimi en net şekilde sergileyen mekânlardır. Bu alanların ortak özelliği, insanları birbirleriyle ya da canlı ve cansız çevreyle kesiştirmesi olarak tanımlanabilir. Bu tür alanlar, çoğu zaman belirli bir amaca hizmet etmeyen, planlama kararlarının dışında kalmış ya da zamanla işlevini yitirmiş boşluklar olarak tanımlanır. Kamusal-özel, boş-dolu ya da doğa-yapılı çevre gibi zıtlıkların aynı mekânda bir araya

gelmesiyle oluşan diyalektik ilişki, bu bölgeleri tanımsız, geçirgen ve çok katmanlı hale getirir. Bu etkileşimler sonucunda, kent dokusunun belirgin sınırlarının dışında kalan, işlevsel olarak tanımlanmamış ama kullanıcılar tarafından farklı şekillerde sahiplenilebilen sızıntı mekânlar ortaya çıkar. Kentsel mekânın ancak diyalektik ilişkilerin var olduğu bir alan olarak görülmesi durumunda doğru şekilde anlaşılabileceğini belirtilmekte ve tek boyutlu anlamlar yerine bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2023, s. 32). Bu bağlamda, Lefebvre'in (1968) düşüncelerine göre kent, kullanıcı için adeta bir sahneye dönüşür ve gündelik yaşam bu sahne üzerinde sürekli biçimlenerek, mekânla kurulan ilişkiyi hem bireysel hem de toplumsal düzlemde yeniden üretir.

Kentsel mekân, yalnızca fiziksel öğelerden ibaret olmayan, sosyal etkileşimlerin, karşılaşmaların ve anlam üretiminin yaşandığı çok katmanlı bir yapıdır. Bu yapının en görünür örneklerinden biri olan kamusal alanlar; kaldırımlar, eşikler ve geçiş bölgeleri gibi mekânlar aracılığıyla kamusal-özel, doğal-yapay, boş-dolu gibi zıtlıkları bir araya getirerek yeni anlam katmanları üretir. Tanımsız ya da işlevsiz gibi görünen bu ara alanlar, aslında kent yaşamının sahnesini oluşturur. Dolayısıyla kentsel boşlukların yalnızca fiziksel değil, sosyo-mekânsal ilişkiler bağlamında da ele alınması; tekil işlevler yerine ilişkisel bir mekân anlayışıyla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kentsel boşluklar, tez kapsamında yalnızca fiziksel olarak yapılaşmamış ya da işlevini yitirmiş alanlar olmanın yanında sosyal, kültürel ve ekolojik potansiyel barındıran çok katmanlı mekânlar olarak ele alınmıştır. Bu alanlar, kent dokusu içerisinde planlama kararları dışında bırakılmış, zamanla tanımsızlaşmış ya da başlangıçta binalardan arta kalan atıl mekânlar olarak görülmüş yerlerdir.

Bu tür boşlukların, kullanıcı deneyimleriyle yeniden anlamlandırıldığı ve sosyo-mekânsal ilişkiler bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Kamusal ve özel alanlar

arasında yer alan ara alanlar, geçiş bölgeleri ya da planlanmamış sızıntı mekânlar, kentsel boşlukların başlıca türleri arasında sayılmıştır.

Şekil 2.1 *Kent Ekosistemi ve Kentsel Boşluk Kavramsal Çerçevesi*

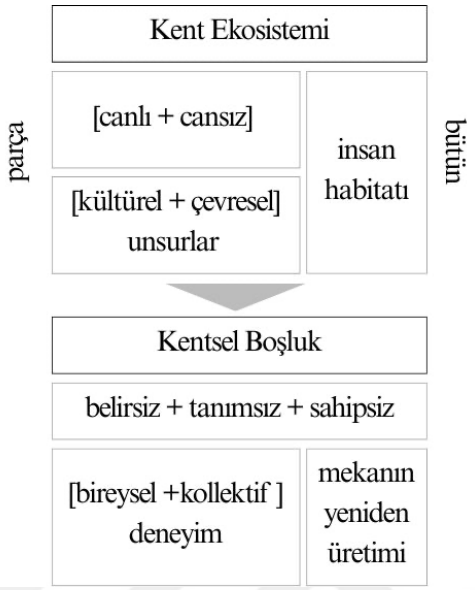

Şekil 2.1 Kent Ekosistemi ve Kentsel Boşluk Kavramsal Çerçevesi bu yaklaşımı görselleştirmektedir. Kent, "canlı / cansız" ve "kültürel / çevresel" öğelerden oluşan bir ekosistemdir ve bu öğeler insan habitatında bütünleştirmektedir. Parçadan bütüne uzanan geçiş kentsel boşluk üzerinden işler; belirsiz - tanımsız - sahipsiz nitelikleri boşluğa esneklik kazandırır, bireysel ve kolektif deneyimleri mümkün kılar ve mekânın yeniden üretimini tetiklemektedir. Bu doğrultuda, kentsel boşlukların kent yaşamının görünmez ancak işlevsel bileşenleri olarak değerlendirildiği, ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal etkileşim açısından önemli birer fırsat alanı sundukları ortaya konulmuştur.

2.3 Kentsel Boşlukların Potansiyeli

Kentler yalnızca yapılarla değil, bu yapılar arasında kalan boşluklarla da anlam kazanır. Boşluk, kenti ve mimari mekânı biçimlendiren en önemli öğelerden biridir (Kuloğlu, 2013). Bu düşünce, farklı disiplinlerde de benzer şekilde ele alınmıştır. M.Ö. 6. yüzyılında Laozi

"...Oda yapmak için oyulmuş bir pencereyi, kapıyı düşün, [pencerenin ve kapının] boşluğudur bir odayı faydalı kılan…" demiştir. Kuban (2013) bu şiiri yorumlarken hareketin yani yaşamın boşluğun içinde olduğundan bahseder. Berger (1997) başarılı resmi tanımlarken "... her şeyi bir arada tutan şey boşluktur." der. Burada bahsettiği, doluluklar arasında kalan boşlukların birbiri içindeki ilişkisidir, resmin başarısının bu ilişkinin iyi kurgulanmasına bağlı olduğundan bahseder. Bu düşünceleri kent ölçeğe taşıdığımızda ise kentin içinde kalan boşluklar içerisindeki yaşam kenti bir arada tutar denebilir.

Özkaraca ve Arslan'a (2020) göre, kentler morfolojik açıdan doluluk ve boşluklardan oluşur. Bu durum, onları dinamik bir sistem olarak değerlendirmemize olanak tanır. Kentteki doluluklar yapı stoğunu ifade ederken, boşluklar ise en genel anlamda yapı ya da yapılaşmanın bulunmadığı alanlar olarak tanımlanabilir (Özkaraca ve Arslan, 2020). Trancik (1986), kentsel mekânı yapılaşmış alanlarla bu alanlar arasında kalan, zamanla tanımsızlaşmış ya da işlevsizleşmiş boşlukların oluşturduğunu belirtir. Ona göre, doluluklar ile boşluklar arasında kurulan diyalog bütüncül bir biçimde algılanabildiğinde, mekânsal kurgu başarıyla işlemiş sayılır (akt. Kuloğlu, 2013). Kuloğlu'na (2013) göre, boşluk yalnızca mekânı tanımlayan bir unsur değil, aynı zamanda mekânlar arası ilişkileri belirleyen, yönlendiren ve güçlendiren bir öğedir; çünkü boşluk olmadan mekânın varlığından söz etmek mümkün değildir.

2.3.1 Kentsel Boşluk Kavramının Literatürdeki Konumu

Kentsel boşluklarla ilgili literatür incelendiğinde, bu boşlukları tasarlanan ve tasarlanmayan olarak ikiye ayırmanın mümkün olduğu; tasarlanmayan kentsel boşlukların ise gelişme potansiyeli taşıyan ve dönüşmeyi bekleyen alanlar olarak tanımlanabileceği belirtilmektedir (Özkaraca ve Arslan, 2020, s. 19). Bu bağlamda, birçok kentsel boşluk, mimari doku içinde başlangıçta tanımsız veya işlevsiz görünse de, kullanıcı deneyimleri ve toplumsal pratikler aracılığıyla anlam kazanabilir ve mekânsal düzen içinde yeni roller üstlenmektedir.

Bu boşlukların önemli bir türü, özellikle kamusal ve özel alanlar arasındaki sınır bölgelerinde ortaya çıkan, çok katmanlı sosyo-mekânsal ilişkileri barındıran "ara alanlar"dır (in-between spaces). Bu alanlar, kentsel boşluklar içinde diyalektik ilişkilerin ve kamusal-özel sınırların kesiştiği, çok katmanlı, geçirgen mekânlardır. Geçiş alanları olarak işlev gören bu mekânlar hem fiziksel hem de toplumsal olarak bir aradalık ve müzakere alanları sunarlar (Sieverts, 2003). Diyalektik ilişki, kent mekânının sabit ve tekil anlamlar üzerinden değil; karşıtlıkların iç içe geçtiği, birbirini dönüştürdüğü dinamik bir sistem olarak değerlendirilmesini sağlar (Lefebvre, 1991). Bu çerçevede kentsel boşluklar, yapılı çevre, toplumsal gruplar, kültürel alışkanlıklar ve politik süreçlerle sürekli etkileşim hâlindedir. Özellikle ara alanlar, gündelik yaşam pratiklerinin, geçici kullanımların ve alternatif kamusallık biçimlerinin oluştuğu yerler olarak önem taşımaktadır (Gehl, 2011; Cupers, 2005). Mekânın geçirgen doğası sayesinde bu alanlar, sınır ve aynı zamanda geçiş, dönüşüm ve müzakere zeminidir. Dolayısıyla diyaloğa açık bu ilişkiler bütünü, kentteki biçimsel ve anlamsal çeşitliliği oluşturur.

Zıtlıkların kesişiminde şekillenen ve bu karşıtlıklar arasında ilişki kurarak yeni mekânsal anlamlar üreten geçiş bölgeleri olarak tanımlanır. Bu yönüyle, sosyal etkileşimi teşvik eden çok yönlü bir geçiş alanı tanımı getirir. Ara alanlar, sadece içerisi ve dışarısı ya da kamusal ve özel alanlar arasında bağ kurmaz, ayrıca düzen ve kaos, bireysel ve kolektif gibi zıtlıkların kesiştiği ikilikler arasında denge kurar ve ilişkisel mekân önerisi sunar (Özer, 2023, s. 40). Bu durumda ara alanlar için sınır bölgeleri denebilir. Bu tür sınır ve geçiş alanlar, literatürde gri, müphem, âtıl ya da sahipsiz olarak nitelendirilmekte ve çoğunlukla belirsiz veya tanımsız mekânlar olarak negatif algılanmaktadır.

Sola-Morales'in (1995) "terrain vague" kavramıyla da ifade ettiği gibi, kent içinde çözümlenmemiş, tanımsız kalmış, boş ve belirsiz alanlar olan bu mekânlar, aslında kent için büyük fırsatlar barındırmaktadır. Kentsel bütünlük içerisinde yer bulamamış, zamanla

işlevselliğini kaybetmiş ya da belirli bir mekânsal kategoriye dahil edilemeyen alanlar, kent literatüründe sıklıkla müphem mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Karadaban, 2020).

Şekil 2.2 *Kavramların İlişkiler Ağı*

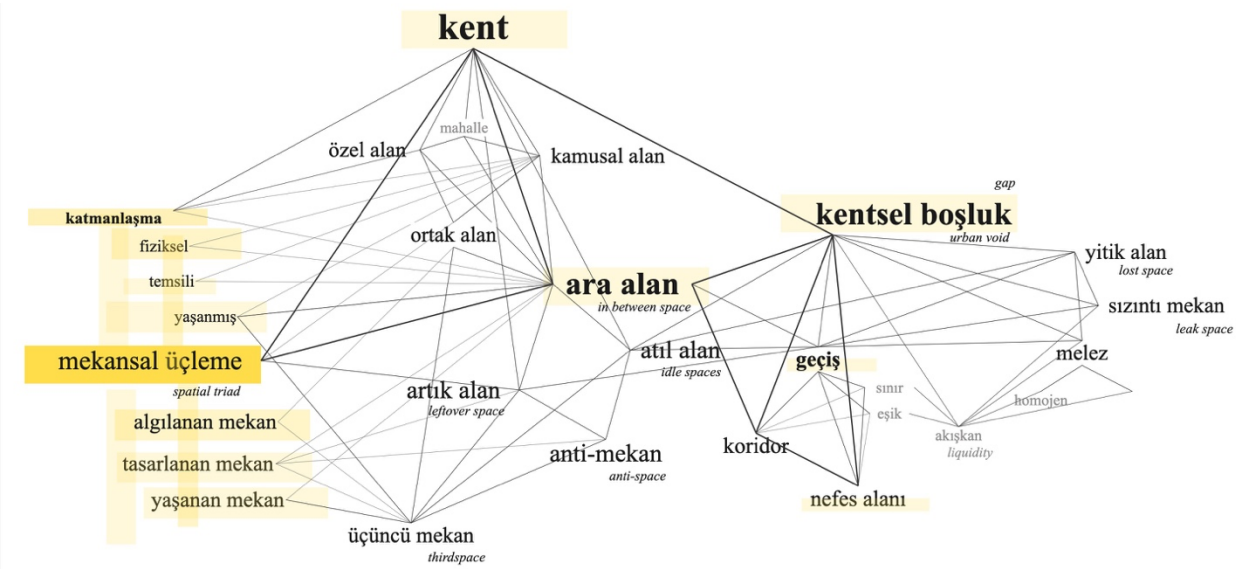

Bu tür tanımlar genellikle olumsuz çağrışımlar yarattığından, bu mekânların potansiyellerini fark edilmesinin güçleştiği söylenmektedir (Yılmaz, 2023). Günlük yaşam pratiklerinin dışında kalmış gibi görünseler de bu alanlar karma kullanımlarla yeniden işlevlendirildiğinde, sosyal etkileşimi ve ekolojik sürdürülebilirliği destekleyen önemli potansiyellere sahip olabilirler.

Mekânların birleştirici özellikleri hem fiziksel hem de sosyal boyutlarda kendini gösterebilmektedir. Fiziksel düzeyde, bu birleşim çoğunlukla zıt ilişkilerin kesişiminden doğan, arada kalan geçiş alanlarıyla şekillenir. Bu alanlar; Nolli'nin (1748) boş-dolu mekân ilişkisi, organik-inorganik yapıların karşıtlığı, kamusal ve özel alanların kesişimi gibi mekânsal karşıtlıkların iç içe geçmesiyle oluşur. Alexander'ın (1977) "pozitif-negatif mekân" dinamikleri, bu tür geçiş alanlarını analiz etmekte önemli teorik çerçeveler sunar.

Sosyal boyutta ise bu mekânlar, bireylerin ya da toplulukların kamusal yaşama katılım biçimleriyle şekillenir. Harvey'nin (1973) kolektif üretim kavramı ve Castells'in (2017) kolektif tüketim yaklaşımı, bu geçiş alanlarının hem üretim hem de tüketim işlevlerinin iç içe geçtiği sosyal sahneler olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, bu tür alanlar sadece fiziksel birer geçiş bölgesi değil, aynı zamanda sosyal etkileşimin ve mekânsal deneyimin üretildiği kolektif karşılaşma zeminleridir.

Lefebvre'nin (1998) bahsettiği sıradan insan en sade biçimi ile "gündelik hayat içerisindeki herhangi bir insan, bireydir" (Sakal, 2015, s. 31). Ona göre "sıradan insan" gündelik rutin hayatın içinde tutsaktır ve bu tutsaklıktan kurtulmak için "sınırlarının kendinin çizdiği mekân içinde izler bırakarak ilerler, mekânlar içinde mekân kurgular, onu tekrar üretir" (Sakal, 2015, s. 31). Harvey'e (1973) göre de kentli kentsel mekânı her an değiştirmektedir ve kentlinin üretimi kentsel mekânı belirlemektedir. Loukaitou-Sideris (1996, s. 91) sızıntı mekânları, fiziksel ve sosyal dünyalar arasındaki "çatlak" olarak tanımlar. Azhar ve Gjerde (2016, s. 4), bu tür alanları "artık alan" (*leftover space*) olarak değerlendirir. Rembeza ve Sas-Bojarska (2022), sızıntı mekânları, kentin planlanmış bölgeleri arasında kalan ve kentsel karar mekânizmalarından bağımsız olarak var olan boşluklar olarak ele alır.

Bu tanımlar, sızıntı mekânların kent düzeninin dışında konumlandığını ve çoğu zaman yerleşik normların ötesinde bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle, sızıntı mekân kavramı Michel Foucault'nun "heterotopya" anlayışıyla da ilişkilendirilebilir. Foucault'ya göre heterotopyalar, kent mekânlarının dışında kalan, ancak kullanıcılar tarafından alternatif biçimlerde sahiplenilen, toplumun normatif düzeniyle çelişen ya da bu düzeni yeniden üreten özgün alanlardır (1986; 2021). Madanipour (1996), bu alanları sosyal hareketler için bir buluşma noktası ve resmi planlamanın dışında gelişen mekânlar olarak tanımlar. Kentsel mekândaki sızıntılar, bina boşlukları, avlular veya bahçeler gibi mimari olarak

tanımlanmış alanlarda görülebileceği gibi, bir trafik levhasının altı gibi mimari unsurlarla tanımlanmamış alanlarda da ortaya çıkabilmektedir (Yılmaz, s. 19). Trancik (1986), sızıntı mekânları, planlama sürecinde göz ardı edilen ve yeniden işlevlendirilmesi gereken alanlar olarak ele alır; bu alanlar çoğunlukla bulundukları çevreye veya kullanıcılara pozitif katkılar sunamayan, mekânsal kalitesi düşük ve yeniden tasarlanarak kente kazandırılma potansiyeli taşıyan boşluklardır. Bu alanlar genellikle tanımsız mekânlar olarak anılır ve plansız veya işlevsiz gibi görünürler. Ancak alternatif kullanımlarla, kentsel dayanıklılığı artıran sosyal ve ekolojik potansiyellere sahip olabilirler. Nitekim, bir alan eğer toplanma ya da buluşma işlevi taşımıyorsa, zamanla binaların arasında kalan tanımsız bir mekâna dönüşmektedir (Ersöz, 2020).

Bu gelişmeler sonucunda, "kentsel boşluk" kavramı yalnızca tanımsız alanları değil, aynı zamanda kullanım dışı kalmış veya terk edilmiş yapıların bulunduğu, sahipsiz alan (vacant land) olan kentsel parselleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Pagano ve Bowman (2000), bu tür alanları düşük yoğunluklu kullanılan ya da tamamen terk edilmiş yapıların bulunduğu yerler olarak tanımlamaktadır. Trancik (1986), kentsel boşlukların yeni açık alanlar oluşturmak için önemli bir potansiyele sahip olduğunu belirtmektedir (akt. Ersöz, 2020). Bununla beraber Florida (2005), kentin yalnızca sabit bir fiziksel formdan ibaret olmadığını; aynı zamanda bu formu dolduran pek çok insan müdahalesini barındırdığını ve gündelik kültürel pratiklerle sürekli olarak yeniden inşa edildiğinden bahsetmektedir (akt. Sakal, 2015). Kişi, evinde kendi koyduğu kurallara göre özgürce düzenleme yapma ve yaşam alanını kendi beğenisine göre şekillendirme hakkına sahip olduğu gibi, bazen bu hakkı "daha büyük olan evi" kent için de görmektedir (Sakal, 2015).

Kentlerin, toplumsal ilişkiler ağı temelinde değerlendirilmesi gerektiği gibi, bu ilişkilerin fiziksel mekânda nasıl biçimlendiği ve dağıldığı açısından da ele alınması gerektiği

ortaya çıkmaktadır. Kentsel mekânın üretimi ve kullanımı hem sosyal gruplar arasındaki ilişkileri hem de bu grupların kaynaklara, hizmetlere ve kamusal alanlara erişimini doğrudan şekillendirmektedir. Harvey (1973), coğrafi adalet sorununa, "en az şansa sahip bölgenin başarı şansını azami düzeye çıkaran bir mekânsal örgütlenme biçimi" olarak yaklaşmaktadır. Bu bağlamda, mekânsal adalet kavramı; eşitsizlik, kentsel planlama, dayanıklılık ve kamusal alanlara erişim gibi çok sayıda konuyla doğrudan ilişkilidir.

Tablo 2.1 *Sosyal ve Mekânsal Alt Kavramlar Sözlüğü*[1]

Sosyal ve Mekânsal Alt Kavramlar	**Atıl Alan**	*Idle Space (1995)*	Song Heung-soo	Zamanla işlevsizleşmiş, kullanılmayan ya da terk edilmiş alanlardır. Genellikle yeniden işlevlendirme potansiyeline sahiptir.
	Sahipsiz Alan	*Vacant Land (2000)*	Pagano ve Bowman	Yoğun kullanım içermeyen, çoğunlukla terk edilmiş binaların yer aldığı, sahiplenilmemiş boş parsellerdir.
	Artık Alan	*Leftover Space (2018)*	Azhar ve Gjerde	Kentin planlamadan arta kalan küçük parçaları
	Sızıntı Mekân	*Crack Space (1996)*	Loukaitou-Sideris ve Trancik	Planlamanın dışında gelişen, alternatif biçimde kullanılan alan
	Sınır Mekân	*Edge Space (1960)*	Lynch	Farklı kullanım, işlev veya morfolojiye sahip iki bölgeyi ayıran uzunlamasına bant; kıyı şeridi, yeşil kuşak, demiryolu hattı çevresi gibi "iki dünya"yı yan yana tutan alan
	Ara Alanlar	*In-Between Spaces (1959)*	Van Eyck	Kamusal ve özel arasında kalan çok katmanlı geçiş alanları
	Geçiş Alanı	*Threshold Space (1950)*		Farklı mekânlar arasında dolaşımı sağlayan alan
	Eşik Mekân	*Transitional Space (2003)*	Jane Rendell	İki hacim arasında iç-dış geçiş momenti; kapı, revak, eyvan, sofa, koridor gibi "aradalık" hissi yaratan kısa geçiş zonu
	Anti Mekân	*Anti-Space (1980)*	Peterson ve Littenberg	İhmal edilmiş, görünmeyen ya da işlevsiz alan
	Melez Mekân	*Hybrid Space (1996)*	Soja	Farklı kimliklerin ve işlevlerin iç içe geçtiği alanlar
	Heterotopya	*Heterotopia (1967)*	Foucault	Norm dışı, alternatif kullanımlara açık mekânlar
	Müphem Alan	*Terrain Vague (1995)*	Solà-Morales	Tanımı, işlevi ya da sınırları net olmayan, kullanıcı açısından belirsiz ya da muğlak olan mekânlardır.
	Mekânın Geçirgenliği	*Spatial Permeability (1960)*	Lynch	Fiziksel ve sosyal sınırların akışkan hale gelmesi

[1] Sözlüğün tamamı için bkz. EK A.

Sonuç olarak, tıpkı topraktaki hava boşluklarının bitkilerin sağlıklı bir şekilde büyümesi için oksijen akışını sağlaması gibi, kentsel boşluklar da şehrin "nefes almasını" ve dinamik bir ekosistem olarak işlev görmesini mümkün kılar. Bu tür alanlar, kimi zaman kentlerde yalnızca imar potansiyeli taşıyan ve ekonomik rant üretme aracı olarak görülen boş parseller olarak değerlendirilir. Bu bakış açısı, söz konusu alanların varlığını tehdit etmektedir. Özellikle yoğun nüfuslu bölgelerde, bu alanlar en çok ihtiyaç duyulan ancak en az bulunan mekânlara dönüşmektedir. Boşlukların bu çok yönlü potansiyeli, onları kent yaşamının görünmez ama işlevsel bileşenlerine dönüştürür. Bu kapsamda, mekânsal kavramların detaylı açıklamalarına "EK A. Tez Kavramları Sözlüğü"nde yer verilmiştir. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde kentsel mekânın yalnızca fiziksel değil, sosyo-ekolojik bir sistem olarak nasıl değerlendirilebileceği, sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde ele alınacaktır.

2.3.2 Kentsel Boşlukların Kentteki Kullanım Şekilleri

Kentsel alanlarda işlevsiz hâle gelmiş ve tanımsız boşluklar, yalnızca fiziksel yetersizlikleri taşımaz; aynı zamanda bu alanları dönüştürme potansiyelini barındırır. Bu alanlar, "kentsel boşluk" olarak adlandırıldığında genellikle kullanılmayan, işlevsiz bölgeleri çağrıştırırken, kamusal etkileşim ve ekosistem hizmetleri sunan mikro ölçekli yeşil ve topluluk alanlarına dönüşebilme potansiyeli barındırmaktadırlar. Şehir bahçeciliği ve gerilla bahçeleri gibi insan odaklı müdahaleler, bu dönüşümün kritik kanallarını temsil edebilmektedir; kent sakinlerinin inisiyatifiyle gerçekleşen bu müdahaleler hem kentsel katılım anlayışını hem de sürdürülebilir çevresel faydaları harekete geçirmektedir (Gasperi, Pennisi vd. 2016). Bu dönüşüm potansiyelinin en somut örneklerinden biri, kent dokusundaki âtıl ve tanımsız alanların cep parkına evrilmesidir. İlk bakışta işlevsiz görünen bu küçük parseller, yerel toplulukların inisiyatifiyle yeniden değerlendirildiğinde, mahalle ölçeğinde nefes alma noktaları, sosyal karşılaşma mekânları ve mikroklimayı düzenleyen ekolojik odaklar hâline

gelebilmektedir. “Cep parkı” (vest pocket) kavramı da bu işlevselliği metaforik biçimde yansıtır: giysilerdeki küçük cepler nasıl ki güvenli, korunaklı ve kişisel bir alan sunuyorsa, kentsel dokudaki cep parkları da sınırlı büyüklüklerine rağmen kent yaşamına sıcak, erişilebilir ve sürdürülebilir kamusal mekânlar kazandırmaktadır (Iwashita, 1988; akt. Temizel ve Erdoğan, 2022).

Cep parklarının sunduğu bu potansiyel, yalnızca sosyal etkileşim alanları yaratmakla sınırlı değildir; aynı zamanda kentsel ekosistemlerin güçlenmesine de önemli katkılar sağlar. Bitkisel çeşitlilik açısından zenginleştirilen bu küçük alanlar, kent içinde farklı türler için mikro habitatlar oluşturarak biyoçeşitliliği destekler. Özellikle bitki çeşitliliğini destekleyerek habitat oluşumuna yardımcı olur, sıcaklık ve nem düzenlemeleri yoluyla mikroklimayı dengeler (Temizel ve Erdoğan, 2022, s. 221). Bununla birlikte, küçük ölçekte de olsa kuşlar, böcekler ve diğer yaban canlıları için yaşam alanları oluşturarak biyoçeşitliliği destekler; böylece yerel peyzajın korunmasına da katkı sağlarlar (Temizel ve Erdoğan, 2022, s. 221). Kısacası, cep parkları, kent dokusu içindeki “hava boşlukları” gibi, kent dokusu içinde yaşamın sızabileceği, nefes alabileceği alanlar yaratırlar. Özellikle mahalle ölçeğinde planlandıklarında hem sosyal hem de ekolojik işlevselliği yüksek, bütüncül yeşil alan çözümleri sunarlar. Cep parkı kavramı, kentsel boşlukların potansiyel dönüşüm alanlarından biri olarak, yarı-planlı ya da mikro ölçekli dönüşüm stratejisi işlevi görmektedir.

Dünya genelindeki başarılı örnekler, kentsel boşlukların toplulukların sahiplenmesiyle nasıl nitelikli kamusal mekânlara dönüştüğünü açıkça göstermektedir. Örneğin İstanbul’un Üsküdar ilçesinde yer alan Kuzguncuk Bostanı, 700 yıllık geçmişi olan tarihi bir mahalle bostanı (Dündaralp, 2015) olmasıyla beraber ayrıca günümüzde afet toplanma alanı olarak da işaretlenmiş bir alandır (E-Devlet / AFAD, t.y.). 1980’lerden itibaren son sahibi vefat ettikten sonra bostanın bulunduğu araziye okul ve otopark gibi projeler önerilmiş olsa da, Dündaralp’in

(2015) aktardığı gibi mahalle sakinleri her seferinde bu alanı var olduğu hali ile yani mahalle bostanı olarak korumak için toplumsal bir dayanışma örneği göstermiştir.

Topluluk inisiyatifi ve düşük bütçeli uygulamalarla kentsel boşlukların, sürdürülebilir ve kapsayıcı kamusal alanlara dönüştürülebileceğini gösteren bir diğer örnek, New York Topluluk Bahçeleri, 1970'li yıllarda ekonomik kriz ve terk edilmişlik içindeki New York şehri, modern topluluk bahçeleri hareketinin doğduğu yer olarak bilinir. Manhattan'ın Aşağı Doğu Yakasında ikamet eden Liz Christy ve "Yeşil Gerillalar" grubu, 1973'te boş ve çöp dolu bir arsa üzerinde izinsiz olarak ilk topluluk bahçesini kurarak bu hareketi başlatmıştır. Christy ve arkadaşları başlangıçta "gerilla bahçıvanlık" yöntemleriyle tohum topları atarak, su depolama ve bitkilendirme yaparak kendi imkânlarıyla bu ıssız arsayı yeşillendirmişlerdir (Loggins, 2007). Ardından kentte benzeri onlarca girişim filizlenmiş; özellikle Doğu Yaka ve Güney Bronx'ta yüzlerce metruk arsa yerel sakinlerin gayretiyle sebze bahçelerine ve cep parklarına dönüştürülmüştür (Earth Celebrations, t.y.). Bu tür müdahalelerin, kısa süreli, katılımcı, geçici ve tekrarlayan eylemler olması mekânsal çevrede sürdürülebilir bir dönüşüm yaratma kapasitesine sahip olabilmektedir (Mutman, 2010). Çünkü, kullanıcıların deneyim ve ihtiyaçlarına doğrudan yanıt üreterek, zamanla mekânın kullanım biçimini dönüştürme ve yaşam kalitesini artırma potansiyeli taşımaktadır (Mutman, 2010).

Sonuç olarak, işlevsiz ve tanımsız görünen kentsel boşluklar, birer inşa veya kayıp alanlar olarak görülmek yerine farklı bir bakış ile değerlendirildiğinde kent yaşamını besleyen kamusal alanlara dönüşebilmektedir. Cep parkları ve topluluk bahçeleri örneklerinde görüldüğü gibi, bu alanlar yalnızca ekolojik fayda üretmekle kalmaz; aynı zamanda sosyal etkileşimi güçlendirir, topluluk dayanışmasını teşvik eder ve kentsel kimliğe katkı sunar. Yerel inisiyatiflerle desteklenen düşük maliyetli ve esnek çözümler, kentsel boşlukların sürdürülebilir ve kapsayıcı birer kamusal alan hâline gelebileceğini ortaya koymaktadır.

2.4 Kentsel Dayanıklılık ve Çoklu Krizler

Kent ekosistemleri, doğa, toplum ve mekân bileşenlerinin karmaşık ve sürekli etkileşim içinde olduğu, çok katmanlı sosyo-ekolojik sistemler olarak değerlendirilmektedir. Bu sistemler, çevresel değişimler (iklim krizi, doğal afetler), ekonomik dalgalanmalar, demografik dönüşümler ve politik süreçler gibi çok çeşitli dışsal stres faktörlerine maruz kalmaktadır. Kent ekosistemlerinin bu tür belirsizlikler ve şoklar karşısında işlevselliklerini sürdürebilmeleri, yalnızca mevcut yapılarının korunmasına değil; aynı zamanda değişen koşullara uyum sağlayarak yeni dengeler kurabilme kapasitelerine bağlıdır. Bu noktada dayanıklılık, kentsel sistemlerin istikrarını ve sürekliliğini destekleyen temel bir özellik olarak öne çıkar. Dayanıklılık kapasitesi güçlü olan kentler, yalnızca krizlere cevap vermekle göstermekle kalmayıp, aynı zamanda bu krizleri yenilik, adaptasyon ve dönüşüm fırsatlarına dönüştürebilme yeteneğine sahiptir. Bu nedenle, kentlerin ekosistem düzeyinde sürdürülebilirliğinin sağlanması, doğrudan dayanıklılık kavramının etkin bir şekilde anlaşılmasına ve yapılandırılmasına bağlıdır.

Bu bölümde kentsel dayanıklılık yaklaşımının tarihsel gelişimi ve temel özellikleri özetlenmiştir; devamında çoklu krizlerin kent ekosistemine yüklediği baskılar ve bu baskılara karşı sistem tepkileri kavramsal düzeyde ele alınmıştır; son olarak ise dayanıklılığı oluşturan fiziksel, sosyal ve kurumsal unsurlar genel hatlarıyla tanıtılmıştır.

2.4.1 Kentsel Dayanıklılık Kavramı

Kent ekosistemi, toplumsal, kültürel ve çevresel bileşenlerin karşılıklı etkileşiminden doğan, çok katmanlı ve dinamik bir yapıdır. Alt bileşenler sürekli birbirini etkileyen çok boyutlu ve birbirine bağlı kompleks sistemi oluştururlar. Kentin bu yapısı dışsal etkilerle bozulduğunda, ardışık ve birbirini tetikleyen krizler dizisine dönüşen çoklu krizler ortaya çıkmakta; bu da sistemde kırılganlığı artırmaktadır. Ancak bu kırılganlık karşısında sistemin

dayanıklılık kapasitesi belirleyici hale gelmektedir. Dayanıklılık aynı zamanda hızlı ve etkili cevap verebilme, esneklik, adaptif ve artıklık gibi yapısal niteliklerin yanı sıra sosyal ağlar ve öğrenme süreçleri üzerinden inşa edilen bir kapasite olarak ele alınmaktadır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 *Kent Ekosistemi Kavramsal Çerçevesi*

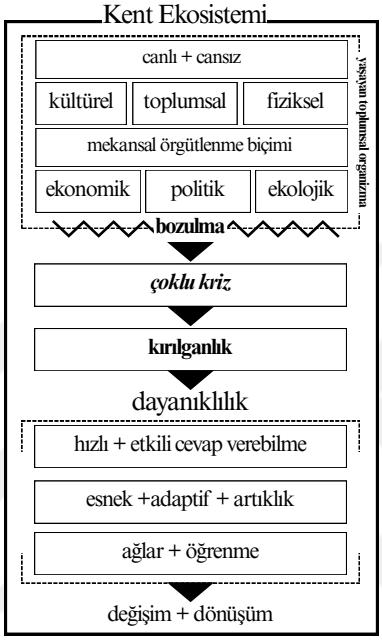

Bu yönüyle dayanıklılık, mevcut düzeni sürdürmenin ötesine geçerek değişim ve dönüşümü mümkün kılan bir yeniden yapılanma süreci olarak ele alınmalıdır. Bu çerçeve, Şekil 2.3'te kavramsal olarak görselleştirilmiştir. Kent ekosistemi, birbirine bağlı karmaşık ilişkilerden oluşur. Günümüzde iklim krizi, doğal afetler ve ekonomik sorunlar gibi krizler, çağdaş kentleri eş zamanlı ya da ardışık olarak etkileyerek "çoklu krizler" kavramını gündeme taşımaktadır. Bu krizlerden biri olan iklim krizi, insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan sera gazlarının küresel sıcaklıkları artırmasıyla şekillenen ve IPCC'nin (Intergovernmental Panel on Climate Change, 1992) ilk raporuyla bilimsel olarak çerçevesi çizilen küresel ve çok boyutlu bir tehdittir. Kentler, çoklu krizlerle karşılaştıkça cevap verme kapasitesi etkilenmiş ve kentsel dayanıklılığın gündeme gelmiştir. Kentsel dayanıklılık kavramı, 20. yüzyılın sonlarına doğru,

özellikle 1990'lardan itibaren küresel çevre sorunları, iklim değişikliği ve doğal afetlerin etkilerinin artmasıyla birlikte tartışılmaya başlanmıştır.

Kentsel dayanıklılık için çoklu krizlere ve değişen koşullara hızlı ve etkili yanıt verebilme kapasiteleri, esnek ve yenilikçi stratejiler geliştirmeyi gerektirir. Bunlarla birlikte Folke (2003), sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için dayanıklılığın anahtar niteliğinde olduğunu savunur ve Müller'e göre "dayanıklılık, kentlerin maruz kaldığı değişimin başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlayan, belirsizlik duygusuna karşı yanıt özelliği gösteren, bununla birlikte yaşam ve adaptasyon için bir formül olan çok boyutlu bir kavramdır" (Müller, 2011, Tezer, 2014). Dayanıklı kentler, ekolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirlik ilkeleri, sağlıklı, canlı ve dayanıklı yaşam alanları oluşturmaktadır. Bu kentler, doğal kaynakları koruma, yeşil alanları genişletme ve toplulukların ihtiyaçlarına duyarlı kentsel planlamalar yaparak kendi kendine yeten sistemler oluşturur. Azime Tezer'in, Farn Norris'ten alıntıladığı gibi "dayanıklılık kavramı ileriye yöneliktir ve şehirleri bir sistem olarak yeniden düşünme yoluyla dinamik bakış açısı sağlar" (Tezer, 2014; Norris vd, 2008). Kültürel bir ekosistem olan kentleri sadece fiziksel bir mekân olarak değil, içindeki toplulukların, kültürlerin ve tarihlerin etkileşimleriyle zenginleşen bir yaşam alanıdır (Atıl vd, 2005). Kent, canlı bir sistemdir ve Lefebvre'e (1968) göre, her gün gelişen, çok sayıda insanın etkileşimde bulunduğu, dinamik ve karmaşık bir mekândır ve bu bakış açılarıyla kent için insan ekosistemi olarak denilebilir. Bu ifade, Lefebvre'in (1968) kenti insan faaliyetlerinin ve ilişkilerinin oluşturduğu canlı bir bütün olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

2.4.2 Çoklu Krizlerin Kent Ekosistemine Etkileri

İstanbul gibi mega kentler, artan nüfus yoğunluğu, hızlı kentleşme ve çevresel bozulmalar nedeniyle kentte yaşayan canlılar için çeşitli tehditlerle her geçen gün daha fazla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, birden fazla krizin aynı anda veya ardışık şekilde

birbiriyle etkileşime geçerek toplumsal, ekonomik ve çevresel sistemler üzerinde karmaşık ve geniş kapsamlı etkilerin

yarattığı çoklu krizleri oluşturmaktadır. Çoklu krizler sonucu oluşan bozulmalar kent ekosisteminin doğal dengesini etkilemektedir. Birçok kriz aynı anda veya ardışık olarak meydana geldiğinde, bu durum hem toplumsal hem de ekosistem düzeyinde domino etkisi yaratarak sistemlerin işleyişini ciddi şekilde bozabilmektedir (Galaz vd., 2011). Ekolojik, sosyal ve ekonomik sistemlerin bu tür karmaşık etkileşimleri, sistemlerin dayanıklılığını zayıflatabilir (Folke vd., 2004). Bu tür krizler, tekil krizlerden daha yıkıcıdır çünkü bir kriz diğerini tetikleyebilir veya etkilerini şiddetlendirebilir. Çoklu krizlere örnek olarak Covid-19, 2019'da ortaya çıktıktan sonra yüksek bulaşıcılığı nedeniyle dünya genelindeki sağlık sistemlerini zorlamış ve birçok ülkeyi etkilemiştir. Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü ve salgından en çok etkilenen şehirlerden biri İstanbul olmuştur (Sayın vd., 2020). Bazı araştırmalar, tam ve kısmi kapanma tedbirlerinin ile uygulanan karantina önlemlerinin, ekonomik alanlarda ciddi zararlar yarattığını ve sosyoekonomik olarak kırılgan topluluklar üzerinde büyük olumsuz etkiler bıraktığını göstermektedir (Lee vd., 2020). Bununla birlikte pandemi yalnızca ekonomik ve sağlık sistemleri üzerinde değil, aynı zamanda toplumsal yapılar üzerinde de derin etkileri olmuştur.

Uluslararası deneyimler ve araştırmalar, salgın gibi olumsuz durumlarda en kırılgan gruplardan birinin düşük gelirli bireyler olduğunu ortaya koymaktadır (Akgiş İlhan, 2021). Bu kırılganlığın azaltılmasında mahalle ölçeğinde kurulan sosyal ağlar kritik öneme sahiptir. Mahalle yapısında oluşan "sosyal bağların en ilkeli olarak düşünülebilecek şey olan aynı yeri paylaşmak en basit örgütlenme şekli" meydana gelmektedir (Turan ve Ayataç, 2020). "Şehir bir bütünse, mahalleler bu bütünün parçalarıdır" (Bardakçi, s. 4) ve kriz durumlarında toplumsal bağların ve sosyal dayanıklılığın en güçlü şekilde hissedildiği yerlerdir. Sosyal

dayanıklı mahalle içinde yaşayan toplum, birbirine ve yaşadığı yere karşı daha bağlıdır ve bununla beraber geleceğe dair daha sağlıklı ve pozitif bireyler yetiştirebilirler (Turan ve Ayataç, 2020).

2.4.3 Kentsel Dayanıklılık Bileşenleri

Dayanıklılık kavramı, kırılganlıkla *(vulnerability)* birlikte ele alındığında daha bütüncül ve anlaşılır hale gelmektedir. Bununla birlikte, bu iki kavram birbirinin zıttı olmadığı, birbiriyle ilişkili olup dengeyi ve karşılıklı bağlılığı yansıtan bir ikilik *(duality)* oluşturmaktadır (Kundak, 2017). Yani dayanıklı sistemlerde her zaman bir miktar kırılganlık bulunabilir; aynı şekilde, kırılgan sistemlerde de mutlaka bazı dayanıklı unsurlar vardır (Kundak, 2017, s. 55). Dayanıklılığın inşası için gerekli temel unsurlar; "fiziksel ve sosyal kaynakların varlığı, esneklik ve yedeklilik sağlayan yapılar, sosyal ve kurumsal ağların etkinliği, bilgi ve deneyime dayalı öğrenme süreçleri, çeşitlilik ve sistemin sağlamlığı" olarak öne çıkmaktadır (Kundak, 2017, syf 59).

Şekil 2.4'te gösterildiği gibi dayanıklılık döngüsü etkenler sebebi ile oluşan bozulmalar sistemin değişimini ve dönüşümü sürecini tetiklemesiyle başlar, bununla beraber öğrenme süreci başlar. Sonucunda sistem adaptasyona uğrar ve tekrar dengesine kavuşur. Ancak sistem, etkenlere maruz kalmaya devam ettiğinden, bu döngü yinelenir. Bununla beraber her ne kadar bir sistem, dışsal bozulmalara karşı direnebilecek kadar katı olamasa da, yeni bir duruma dönüşme ve uyum sağlama yeteneği onun gücü olabilir (Kundak, 2017, s. 59). Bu bağlamda kırılgan olarak tanımlanan yapılarda dahi dayanıklılık özellikleri ortaya çıkabilir (Şekil 2.4). Dolayısıyla dayanıklı bir sosyal-ekolojik sistem, yaşanan krizleri kendisini daha ideal bir duruma taşıyacak fırsatlar olarak değerlendirebilir (Folke vd., 2005, s. 441). Özellikle 2010'lu yıllarda, iklim değişikliğine bağlı krizlerin ve afetlerin artmasıyla birlikte kentsel dayanıklılık,

şehirlerin bu tür tehditlere karşı adaptasyon yeteneklerini ve sürdürülebilirliğini ele alan önemli bir başlık haline gelmiştir.

Şekil 2.4 *Dayanıklılık Döngüsü*

Dayanıklılık kapasitesinin yetersizliği, toplumsal, kültürel ve çevresel dinamikler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. İstanbul Kalkınma Ajansı (2020), kırılganlık kavramını; "fiziksel ya da psikolojik olarak zarar görmeye açık olma, risk ve tehlikelere karşı savunmasız olma durumu" şeklinde tanımlamaktadır. Kentsel kırılganlık, sadece doğal afetlerle sınırlı değildir; aynı zamanda plansız yapılaşma, tarihi ve doğal dokunun korunamaması, sosyal donatı alanlarının yetersizliği gibi mimari sorunlar ile eğitim, sağlık ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişimin ekonomik, politik ve kültürel nedenlerle sınırlı kalması da bu durumu derinleştirmektedir. Tüm bu etkenler, kent yaşam kalitesini düşürmekte ve İstanbul'u krizler karşısında daha kırılgan hale getirmektedir.

Godschalk (2003), dayanıklı şehirleri, yalnızca altyapı unsurlarından ibaret olmayıp; aynı zamanda insan topluluklarıyla bütünleşmiş, sürdürülebilir ilişkiler ağı üzerine kurulu olduğunu vurgulamıştır. Godschalk (2003), toplulukların "kentin beyni" işlevi gördüğünü; bu

yolla kentsel işleyişi yönlendirdiklerini, ihtiyaçlara yanıt verdiklerini ve önceki deneyimlerden öğrenerek uyum sağladıklarını ifade etmektedir. Toplumsal dayanıklılığın bireyden topluluk düzeyine uzanan bileşenleri, bireylerin bilgi, beceri, deneyim ve öğrenme süreçlerini içeren beşeri sermaye ile doğrudan ilişkilidir; bu bileşenler arasında özellikle öğrenme, bireysel kapasitenin gelişiminde temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Chuvarajan, 2006; aktaran Kundak, 2017, s. 58).

Sosyal dayanıklılık, en basit anlamıyla, bireylerin, grupların veya toplulukların sosyal, ekonomik, çevresel ya da kültürel zorluklar karşısında direnme, uyum sağlama ve krizlerden toparlanma kapasitesidir. Bu kavram, bireylerin ve toplulukların karşılaştıkları olumsuzluklara karşı mevcut kaynaklarını, bilgi, deneyim ve sosyal ağlarını kullanarak nasıl adapte olabildiklerini ve gelişim gösterebildiklerini ifade eder. Adger (2000), sosyal dayanıklılığı, grupların veya toplulukların sosyal, politik ve çevresel değişimlerden kaynaklanan dışsal stres ve rahatsızlıklarla başa çıkma yeteneği olarak tanımlar. Benzer şekilde, Keck ve Sakdapolrak (2013), sosyal dayanıklılığı üç boyutta ele alır: başa çıkma kapasitesi, uyum sağlama kapasitesi ve dönüşüm kapasitesi. Bu çerçeve, yalnızca mevcut duruma karşı direnç gösterebilmenin ötesinde, sistemin değişen koşullara uyum sağlama ve kendini dönüştürebilme kapasitesini de vurgular.

Dayanıklılık; sosyal, ekolojik ve mekânsal olmak üzere üç temel boyutta ele alınmakta olup, bu boyutlar birbirinden bağımsız değil, aksine birbirini tamamlayan, besleyen ve karşılıklı olarak etkileyen bir bütünün parçalarıdır (Şekil 2.5). Bu çok yönlü etkileşim, sistemin esneklik, uyum sağlama ve karşılıklı destek üretme kapasitesiyle birleştiğinde, çok katmanlı bir "dayanıklı yapı" tanımı ortaya çıkmaktadır. Bu yapının sürdürülebilirliğini sağlayan erişilebilirlik, akışkanlık ve adaptiflik gibi ilkeler, dayanıklılık kavramının yalnızca statik değil, aynı zamanda dönüşebilir ve gelişebilir bir çerçevede ele alınmasına olanak tanır (Şekil

2.5). Böylece, dayanıklılık, sadece mevcut sistemin korunması değil; gelecekteki riskler ve değişimler karşısında yeniden şekillenme kapasitesini de içerir.

Şekil 2.5 *Dayanıklı Yapının Üç Boyutlu Bileşenleri*

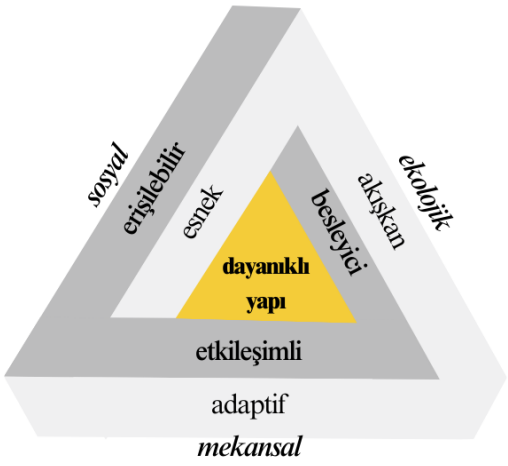

Bu bağlamda, günümüzde afetlere karşı dayanıklılık geliştirme çalışmaları, yalnızca kriz anına yönelik acil müdahale stratejileri ile sınırlı kalmamakta; aynı zamanda iklim değişikliğine uyum sağlama, kentlerin sürdürülebilir biçimde planlanması ve ekonomik kalkınma politikalarının yapılandırılması gibi çok yönlü alanları da içerecek şekilde genişlemektedir. Bu çok boyutlu yaklaşım, afet yönetimiyle birlikte uzun vadeli sürdürülebilirlik hedeflerini de kapsayan bütüncül bir anlayışı gerektirmektedir.

2.5 Bölüm Sonucu: Sosyo-Ekolojik Perspektiften Kentsel Dayanıklılık

Bu bölümde ele alınan kavramlar, kentsel dayanıklılığın yalnızca fiziksel unsurlarla sınırlı bir olgu olmadığını, aksine sosyal, ekolojik ve mekânsal bileşenlerin bir arada değerlendirilmesini gerektiren çok katmanlı bir yapı sunduğunu ortaya koymuştur. Kentsel boşluklar, ilk bakışta işlevsiz ya da tanımsız olarak algılansa da sosyal etkileşim alanları, çevresel denge mekanizmaları ve kriz anlarında geçici toplanma veya yeniden işlevlendirme gibi stratejik kullanımlar açısından yüksek potansiyel taşımaktadır. Bu mekânlar, kentlerin

“nefes alan” dinamik yapısını temsil etmekte ve sürdürülebilir bir kentsel sistemin inşasında tamamlayıcı bir rol oynamaktadır.

Sosyo-ekolojik perspektif ise çevresel ve toplumsal sistemlerin birbirinden ayrılamaz olduğunu vurgulamakta, özellikle kentlerin sürdürülebilirliğini yalnızca teknik çözümlerle değil, aynı zamanda toplumsal katılım, öğrenme ve kolektif adaptasyon yoluyla da sağlamayı önermektedir. Bu çerçevede dayanıklılığın temel bileşenleri olarak; kaynakların sürekliliği, esneklik ve yedeklilik ilkeleri, sosyal ve kurumsal ağların etkinliği, bilgi ve deneyim birikimi, çeşitlilik ve sistemsel sağlamlık öne çıkmaktadır (Kundak, 2017). Öğrenme, bireyden topluluk düzeyine kadar tüm aktörlerin dayanıklılığını artıran kritik bir süreçtir (Chuvarajan, 2006; akt. Kundak, 2017). Kent ekosistemi yaklaşımı, şehirleri yalnızca yapılı çevre olarak değil, toplumsal ilişkilerin, kültürel etkileşimlerin ve çevresel dinamiklerin iç içe geçtiği canlı organizmalar olarak ele almaktadır. Bu bakış açısı, kentsel alanlarda karşılaşılan çoklu krizlerin (iklim değişikliği, afetler, sosyo-ekonomik eşitsizlikler vb.) ancak bütüncül ve disiplinlerarası bir yaklaşımla yönetilebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, dayanıklılık kapasitesinin artırılması için sosyal bütünleşme, çevresel duyarlılık ve mekânsal adaleti esas alan kapsayıcı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 2.2, bir önceki bölümde sunulan dayanıklılığın mekânsal, sosyal ve ekolojik boyutlarına ek olarak, afet durumlarına özgü çok katmanlı müdahale süreçlerini dördüncü bir boyut olarak “Afetlere Karşı Dayanıklılık” başlığı altında birleştirmektedir. Böylece dayanıklılık kavramı, yalnızca kriz anındaki müdahale ile sınırlı kalmayıp, kriz öncesi hazırlık ve kriz sonrası iyileşme süreçlerini kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu yaklaşımla, fiziksel yapılarla birlikte toplumsal ilişkiler, çevresel sistemler ve çok katmanlı afet müdahale süreçlerini de birlikte değerlendirilebilir. Mekânsal dayanıklılık, kent içindeki boşlukların esnek ve çok işlevli kullanım potansiyelini açığa çıkaran müdahale biçimlerine

dayanır (Tablo 2.2). Bu bağlamda açık alanların adil dağılımı, fiziksel altyapının geçirgenliği ve erişilebilirlik düzeyleri, kriz öncesi dönemde kent mekânının hazırlıklı olmasını sağlar. Kriz sonrası süreçte ise, geçici barınma, sağlık ve lojistik alanlarının hızla devreye alınabilmesi, mekânsal organizasyonun dayanıklılık kapasitesini belirler.

Sosyal dayanıklılık, kentsel toplulukların kriz koşullarında ortak hareket edebilme kapasitesiyle ilişkilidir (Tablo 2.2). Kriz öncesi dönemde, topluluk temelli planlama, kırılgan grupların görünür kılınması ve desteklenmesi ile toplumsal direncin temelleri atılır. Müdahale ve iyileşme aşamalarında ise, kolektif örgütlenme, güvenilir bilgi paylaşımı ve mahalle düzeyinde kurulan sosyal destek ağları, sosyal bütünlüğün korunmasına katkı sunar.

Ekolojik dayanıklılık, kentsel çevrenin taşıma kapasitesini aşmadan sürdürülebilirliği mümkün kılan planlama ve yönetim pratiklerini kapsar. Kriz öncesi süreçte yeşil altyapının güçlendirilmesi, doğal drenaj sistemleri ve ekolojik koridorların korunması, yerel kaynakların etkin kullanımı ile doğa tabanlı çözümlerin teşvik edilmesi, çevresel dayanıklılığın temel unsurlarını oluşturur. Kentlerin kapalı döngüsellik ilkesiyle enerji, su ve atık gibi kaynakları kendi içinde geri kazanabilmesi, dışsal şoklara karşı adaptasyon kapasitesini artırır. Kriz sonrası dönemde ise bozulan doğal alanların onarılması ve çevresel hassasiyetin kent yaşamına yeniden entegre edilmesi, ekolojik bütünlüğün sürekliliğini sağlayarak afetlere karşı dayanıklılığı güçlendirir.

Dayanıklılığın üç boyutunu ele aldıktan sonra bu boyutların afetlere karşı dayanıklılık ile ilişkisinin anlaşılması hem önleyici risk yönetimini hem de kriz anında etkin müdahaleyi kapsayan çok aşamalı bir hazırlık sürecini oluşturabilmektedir. Riskin önceden tespit edilip topluluklarla paylaşılması, afet eğitimi ve senaryolarının toplumla birlikte hazırlanması gibi stratejiler kriz öncesi dönemin sosyal dayanıklılığın oluşturduğu belirleyici adımlarıdır.

Tablo 2.2 *Kentsel Dayanıklılık Boyutlarına İlişkin Temel Göstergeler Matrisi*

	Mekânsal Dayanıklılık	Sosyo-Ekonomik Dayanıklılık	Ekolojik Dayanıklılık	
	-Kentsel boşlukların çok işlevli kullanımı -Mekânsal geçirgenliğin sağlanması -Açık alan oranının artırılması ve adil dağılımı -Altyapının (yol, su, enerji) esnek ve erişilebilir biçimde kurgulanması -Afet Toplanma Alanlarının belirlenen kriterler içinde olması ve nüfus yoğunluğuyla orantılı olarak kent içinde konumlandırılması	-Nüfus yoğunluğunun dengeli dağılımı -Ekonomik alım gücü ve eğitim seviyesinin devamlı artışı -Yerel üretim ve tüketimin desteklenmesi -Bölgenin güvenliğinin öncelikle yetkiler sonra sakinler tarafından sağlanması -Kapsayıcı karar alma mekanizmaları (katılımcı planlama, yerel halkın sürece dâhil edilmesi) -Mahalle temelli sosyal ağların kurulması ve desteklenmesi -Afet risk haritalarının hazırlanması ve halka açık şekilde paylaşılması -Afet eğitimi ve sivil savunma tatbikatlarının yaygınlaştırılması	-Doğal yaşam alanlarının korunması ve biyolojik çeşitliliğin desteklenmesi -Kent içi ve çevresindeki flora-fauna türlerinin çeşitliliğinin korunması -Ekolojik kapasitesine uygun kentsel büyüme planlaması -Ekolojik koridorlar, yağmur bahçeleri, geçirgen yüzeyler gibi doğa tabanlı çözümler. -Doğal drenaj sistemlerinin entegrasyonu -Kentsel ısı adası etkisinin azaltılması için yeşil altyapı uygulamaları	Kriz öncesi
	Afetlere Karşı Dayanıklılık			
Kriz Sonrası	-Krizlere karşı esnek ve adaptif olabilme -Afet Toplanma Alanlarında insanların güvenliğinin sağlanması -Sahra hastanelerinin kurulması (psikolojik ve fiziksel müdahale) -Geçici barınma alanlarının erişilebilir ve güvenli biçimde planlanması	-Bilgi akışının şeffaf ve doğru yayılması -Mahallelinin hızlı şekilde örgütlenmesi -Sahra mutfaklarının mahalleli öncülüğünde kurulması -Arama kurtarma çalışmalarının mahalleli öncülüğünde başlaması	-Bozulan doğal alanların restorasyonu -Kentsel tarım, topluluk bahçeleri gibi doğa dostu üretim biçimlerinin teşvik -Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı -Kentsel tarım uygulamalarıyla besin zincirine destek sağlanması	

Kriz anında ise, sahra altyapılarının (geçici barınma, sağlık hizmetleri, su, elektrik ve iletişim gibi temel ihtiyaçlara yönelik hızlı kurulan geçici altyapı sistemleri) kurulması, güvenli barınma alanlarının devreye alınması mekânsal dayanıklılığın oluşumlarındandır. Bu dört bileşenin eş zamanlı ve etkileşimli biçimde güçlendirilmesi, kentlerin yalnızca krizleri atlatmasını değil; aynı zamanda dönüşerek yeniden yapılanmasını da mümkün kılabilecektir. Kentin yaşamsal kapasitesi, bu dayanıklılık boyutlarının bir arada düşünüldüğü bütünleşmiş bir sistem yaklaşımıyla artırılabilir. Kriz sonrası dönemde ise kent ekosistemlerinin esneklik ve adaptasyon kabiliyeti ön plana çıkmaktadır. Özellikle kentsel tarım uygulamaları, yerel gıda zincirine katkı sunarak hem çevresel hem de toplumsal düzeyde dayanıklılığı artırmaktadır. Bu tür uygulamalar, topluluk dayanışmasını pekiştirerek sosyal yapının çevreyle uyumlu ve sürdürülebilir biçimde gelişmesini desteklemektedir.

Sosyal dayanıklılık, krizlere karşı toplumun dayanıklı, kolektif dayanışma ve sosyal örgütlenme kapasitesini ifade etmektedir. Nüfusun dengeli dağılımı, ekonomik alım gücü ve eğitim düzeyinin artırılması gibi göstergeler; toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve kırılgan grupların korunması açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca, yerel üretim ve tüketimin teşvik edilmesi, kentsel ekonomilerin dışa bağımlılığını azaltarak, kriz anlarında daha sağlam bir dayanıklı zemi oluşturur. Kriz sonrası dönemde doğru bilgi akışının sağlanması, sahra hastaneleri ve mutfakları gibi destekleyici altyapıların kurulması, toplumun yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda kolektif hareket kapasitesini güçlendiren önemli uygulamalardır. Kriz sonrası dönemde ise kriz yönetimi kapsamında yürütülen müdahale ve iyileştirme faaliyetleri öne çıkmaktadır. Geçici barınma alanlarının insani yaşam koşullarına uygun şekilde planlanması, acil sağlık ve gıda müdahale altyapısının kurulması gibi uygulamalar, afet sonrası yaşam kalitesini doğrudan etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçler, aynı zamanda sistematik bir afet yönetim stratejisinin varlığına ve işlerliğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, bu bölümde tartışılan kavramsal çerçeve, sürdürülebilir ve dayanıklı kent yapılarının inşasında sosyo-ekolojik sistem yaklaşımının temel rolünü ortaya koymaktadır. Bir sonraki bölümde, bu kavramsal altyapının İstanbul üzerinde nasıl karşılık bulduğuna odaklanılarak, kuramsal bilgilerin kent üzerindeki yansımaları değerlendirilecektir.

3. İSTANBUL KENT EKOSİSTEMİ

Kent, sakinlerinin günlük yaşam pratikleriyle, sahip oldukları politik, ekonomik ve entelektüel bağlılıklar doğrultusunda biçimlenir ve zamanla dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm yalnızca fiziksel çevreyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda kentli bireyin düşünsel ve sosyal yapısını da etkileyerek onu da dönüştürür (Özdemir, 2010). Bu karşılıklı etkileşim içinde, kentli yalnızca kenti dönüştüren bir özne değil, aynı zamanda kentin dönüşümünden etkilenen bir etken hâline gelir. Kentteki bu dönüşüm süreci, tarihsellikten bağımsız düşünülemez; çünkü kentli, yaşadığı çevreyle birlikte geçmişin izlerini taşır ve bu izler gündelik yaşantısına yansır. Zamanla kent dokusunda biriken tarihsel katmanlar, kolektif hafızayı oluşturarak kentlinin kültürel belleğine yerleşir. Bu tarihsel izler, yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de kentin kimliğini şekillendiren önemli unsurlar hâline gelir. Geçmişten günümüze miras kalan mimari doku hem yapılar aracılığıyla hem de hafızalarda saklanarak aktarılmıştır.

Bu bölümde, İstanbul'un tarihsel süreçte karşılaştığı sosyo-ekolojik problemler incelenmekte ve günümüzde yaşanan sorunların bu tarihsel arka planla ilişkisi analiz edilmektedir. Kentsel mekânın fiziksel ve sosyal yapısının bu süreç içerisinde nasıl şekillendiği tartışılmakta ve bu yapının günümüzdeki mekânsal, sosyal ve ekolojik sorunlarla olan ilişkisi değerlendirilmektedir.

3.1 İstanbul'da Kentsel Boşluk Olgusu ve Gündelik Hayattaki Kullanımı

Mahalle sokakları, Osmanlı gündelik yaşamında yarı-özel yarı-kamusal alanlar olarak işlev görmüştür. Osmanlı şehirlerinde sokaklar çoğunlukla çıkmaz sokak (tarîk-i hass) biçiminde düzenlenmiştir (Şenel ve Ekinci, 2021). Bu "özel sokaklar" (Behar, 2004, s.84) mahalle sakinlerinin mahremiyetini yansıtmıştır (Şenel ve Ekinci, 2021). Bu düzen hem mahremiyeti korumuş hem de kapı önü sohbetleriyle mahalle içi etkileşimi teşvik etmiştir. Bu yönüyle Osmanlı mahallesi, "aidiyet ve samimiyetin uzamı" olarak tanımlanabilecek, kısmen

yarı-özel bir sosyal çevre sunmuştur (Şenel ve Ekinci, 2021). 19. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı İstanbul'unda ortaya çıkan kahvehaneler, kentsel boşluk kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Kahvehane, sadece bir içecek sunma mekânı değil, aynı zamanda yeni bir kamusal buluşma noktası olarak hızla popülerlik kazandırmıştır (Acun, 2020).

İstanbul kenti, 20. yüzyılın ortalarında gerçekleştirilen kapsamlı planlama müdahaleleriyle geleneksel dokusundan önemli dönüşümler yaşamıştır. "Kentsel boşluk" kavramı olarak ele alınabilecek meydanlar, bulvarlar, parklar ve sahil düzenlemeleri, özellikle erken Cumhuriyet döneminde modernleşme vizyonunun mekânsal yansımaları olarak ortaya çıkmıştır. 1936'da Fransa'dan davet edilen şehir plancısı Henri Prost, 1936-1951 yılları arasında hazırladığı nazım planlarla İstanbul'un çehresini radikal müdahalelerle dönüştürmeyi ve kente geniş serbest/ boş mekanlar kazandırmayı hedeflemiştir (Bilsel, 2011). Bu alanlar "hareketin özgür kılındığı bir kamusal ortam" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Erdem, 2015, 2015, syf. 96). Bu kamusal boşluklar, kentin hava koridorlarını açarak sağlık koşullarını iyileştirmeyi ve anıtsal bir kent imgesi yaratmayı hedeflemiştir (Bilsel, 2011). Devlet törenleri, bayram kutlamaları, askeri geçitler ve halka seslenişler için kullanılan Taksim Meydanı, kamusal boşlukların kolektif duyguların ifadesi ve modern-halk kültürü buluşmasının melez alanı olduğunu göstermiştir.

Geçmişte kamusal yaşantının, modernleşme ideolojisinin ve kolektif hafızanın taşıyıcısı olan bu tür boşluklar, günümüzde de farklı biçimlerde kent yaşamının kritik bileşenleri olmaya devam etmektedir. İstanbul, toplumsal olaylar ve kriz anlarında kentsel boşlukların kritik işlevler üstlendiğine defalarca tanık olmuştur. Bu durumun güncel örneklerinden biri, 23 Nisan 2025 tarihli, 6.2 büyüklüğündeki Silivri merkezli depremdir. Normalde "boş" ya da atıl durumda olan açık alanlar, bu olayla birlikte hızla toplanma, geçici barınma ve toplumsal dayanışma alanlarına dönüşmüştür.

Kentsel boşluklar, gündelik karşılaşmaları mümkün kılan ve kent dokusuna esneklik kazandıran dinamik arayüzler olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, İstanbul'un kent ekosistemi, tarihsel süreklilik, toplumsal etkileşim ve günlük yaşam pratiklerinin kesişiminde, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte sokaklar, meydanlar ve benzeri boşluklar hem kolektif hafızayı beslemiş hem de toplumsal aidiyetin mekânsal zemini olarak işlev görmüştür. Modernleşme politikaları bu alanları yeniden tanımlasa da gündelik kullanım pratikleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilmişlerdir. Dolayısıyla İstanbul'daki kentsel boşluklar, yalnızca tarihsel katmanları barındıran fiziksel kesitler değil, aynı zamanda toplumsal bağları güçlendiren etkileşim mekânlarıdır. İzleyen bölüm, bu çok katmanlı yapının günümüzdeki çoklu krizler karşısında nasıl sınandığını ele alacaktır.

Kentsel boşlukların giderek azalarak yapılarla dolması, İstanbul'un coğrafi kısıtlar içinde saçaklanarak büyüme imkânının sınırlı olması ve nüfus artışının yarattığı konut ve altyapı taleplerinin yoğunlaşmasıyla doğrudan ilişkilidir. Kentsel saçaklanma (urban sprawl), ne kente ne de kırsala özgü nitelikler taşıyan, arada sıkışmış mekânlarda yoğunlaşan plansız yayılım sürecini ifade eder (Kanbak, 2013). Büyük kentlerde nüfusun hızla artması hem açık ve yeşil alanların hem de yarı-kamusal sokak aralarının yapılaşma baskısı altında kalmasına yol açmıştır; İstanbul'da bu süreç, fiziksel olarak serbest kalan alanların kent dokusuna eklemlenmesi formunda kendini göstermektedir (Aksoy, Ergun, 2009). Ancak bu süreç çoğu zaman denetimsiz ve hızlı yürüyen dönüşüm süreçleri, yeterli planlama ve altyapı eksikliği nedeniyle düzensiz yerleşimlerin oluşmasına yol açmaktadır (Kanbak, 2013).

3.2 İstanbul'da Çoklu Krizlerin Kentsel Dayanıklılığa Etkisi

İstanbul, tarihsel olarak sürekli değişen sosyo-ekolojik dinamiklere sahip, karmaşık ve çok katmanlı bir kentsel ekosistemdir. Günümüzde ise bu yapı, iklim değişikliği, doğal afet

riskleri, hızlı kentleşme ve ekonomik-sosyal eşitsizlikler gibi çoklu kriz dinamikleri tarafından daha da derinden etkilenmektedir. Bu bölümde, İstanbul'un karşı karşıya olduğu güncel ve gelecekteki çoklu krizlerin kentsel ekosistem üzerindeki etkileri incelenmekte; kentsel dayanıklılığın bu dinamikler karşısında nasıl yeniden şekillendiği tartışılmaktadır. Aynı zamanda, kent dokusunda oluşan sosyo-mekânsal öbekleşmelerin ve tarihsel kırılmaların İstanbul'un dönüşüm sürecindeki rolü ele alınarak, dayanıklılık kavramının fiziksel, sosyal ve ekolojik boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

3.2.1 İstanbul'da Güncel Kriz Dinamikleri ve Sosyo-Mekânsal Öbekleşme

İstanbul, iklim krizinin etkilerini günlük yaşamında hisseden, deprem riski başta olmak üzere doğal afetlerin tehdidi altında olan ve ekonomik, kültürel ile mekânsal sorunlarla mücadele eden karmaşık bir mega kenttir. Kent ekolojisi ve kentsel dayanıklılık konuları, İstanbul'un sürdürülebilir geleceği için kritik bir öneme sahiptir. Hızlı kentleşme ve küresel iklim değişikliğinin yarattığı sosyo-ekolojik dönüşümler, İstanbul'un fiziksel ve sosyal mekânında yoğun olarak hissedilmektedir. Kuraklık, aşırı yağışlar ve sıcak hava dalgaları gibi iklim krizleriyle karşı karşıya olan şehirde, kent ekosisteminin dayanıklılığı üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılması gereklidir. Özellikle İstanbul gibi mega kent ölçeğindeki şehirlerde bu tür iklim olaylarının sıklığı ve şiddeti artmakta; kuraklık, seller, sıcak hava dalgaları ve deniz seviyesindeki yükselmeler şehir ekosistemlerini ciddi biçimde tehdit etmektedir (Kaya, 2018). Bu etkilerin İstanbul'da gözlemlendiği; kentin artan kentleşme, kent ısı adası etkisi ve artan sera gazı emisyonlarıyla birlikte bu iklimsel yerleşik problemlerle uyum yeteneğinin sınırlı kaldığı belirtilmiştir (İBB, 2021; Başa, Sağır Kurt vd. 2024). Özellikle, 1999 Marmara Depremi'nin ardından beklenen yeni İstanbul depremi, şehrin nüfus yoğunluğundaki hızlı artış, plansız yerleşim, kamu hizmetlerine yükselen talep ve gittikçe iç içe geçmiş, karmaşık altyapı yapısı nedeniyle geçmiş döneme kıyasla çok daha

ciddi riskler taşımaktadır (İrdem, 2023). İklim değişikliğine bağlı krizler ve deprem riski gibi farklı dinamikler, İstanbul'un kentsel dayanıklılık kapasitesinin hem mevcut hem de gelecekteki çok boyutlu tehditler karşısında bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, kentsel krizlere karşı dayanıklılık stratejilerinin önemli bir boyutu hem ani afetlere hem de uzun vadeli çevresel tehditlere karşı güvenli ve işlevsel mekânların oluşturulmasıdır. Bu kapsamda, özellikle deprem sonrası kullanılacak afet toplanma alanlarının mevcut durumu ve yeterliliği öne çıkmaktadır. Ayrıca bu alanlar, kent içinde yeşil alan işlevi görerek ısı adası etkisinin azaltılması, biyoçeşitliliğin korunması ve iklim krizine karşı uyum sağlanması gibi ekolojik faydalar da sunmaktadır. Kentsel dayanıklılık ve ekolojik bütünlük arasındaki ilişki, kentlerin sürdürülebilirliği için kritik bir rol oynamaktadır.

Depremin bir kriz olarak kent ekosistemine etki etmesi, kentsel dayanıklılığı çok boyutlu biçimde etkilemektedir. Deprem, yalnızca kentin fiziksel altyapısını tahrip etmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kurumsal yapıları da zayıflatmaktadır. Bu yıkıcı etki, deprem sonrası iyileşme süreçlerinde yaşanan gecikmeler, hizmet aksaklıkları ve ekonomik maliyetler nedeniyle kentsel dayanıklılık üzerinde belirleyici bir olumsuz etki yaratır. Öte yandan, deprem öncesinde alınan güçlendirme önlemleri, afet risk yönetimi stratejileri ve kentsel dönüşüm politikaları, altyapının ve toplumsal yapının güçlendirilmesi yoluyla bu olumsuz etkilerin azaltılmasına olanak tanır. Dolayısıyla, deprem gibi kritik krizlerin kent ekosistemi üzerindeki etkisi; doğrudan maddi kayıpların yanı sıra, uzun vadeli sosyal ve ekonomik yeniden yapılanma ihtiyaçları bağlamında kentsel dayanıklılığın yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılar (UN, 2015).

Bu nedenle, kentsel krizlere karşı dayanıklılık stratejilerinin önemli bir boyutu hem ani afetlere hem de uzun vadeli çevresel tehditlere karşı güvenli ve işlevsel mekânların

oluşturulmasıdır. Öne çıkan tehditler arasında yetersiz altyapı, ekonomik dengesizlikler, konut ve ulaşım sorunları ile çevre kirliliği yer almaktadır. Ayrıca, iklim krizi, doğal afetler ve salgın hastalıklar kentin sosyal ve ekolojik yapısını olumsuz etkileyen diğer krizlerdendir. Bu tür sosyo-ekolojik krizler, İstanbul'un hem fiziksel dokusunu hem de sosyal yapısını dönüştüren dinamiklerdir. Geçmişten günümüze İstanbul'un yaşadığı büyük göç dalgaları, afetler ve sosyo-ekonomik kırılmalar, kentte mekânsal ayrışmaları ve toplulukların yeniden yapılanmasını tetiklemiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı kentleşme, plansız yapılaşma ve nüfus baskısı, kentin ekosisteminde yeni sosyal ve mekânsal kümelenmelerin oluşmasına neden olmuştur.

Bu krizler yalnızca fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda kentin sosyal dokusunu ve mekânsal örgütlenmesini de derinden etkilemektedir. Krizler sonucunda bireylerin kent içindeki yer seçimi, topluluk dinamikleri ve sosyal bağlar yeniden şekillenmekte; bu süreçte kent ekosisteminde yeni sosyal ve mekânsal öbekleşmeler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, De Landa'nın öbekleşme kuramı, krizlerin kentsel yapıyı nasıl yeniden biçimlendirdiğini anlamak açısından önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. De Landa'nın (2017; Hayal O. 2022) öbekleşme teorisine bakıldığında, kentteki bireylerin farklı bağlamlarda bir araya gelerek yeni bütünlükler oluşturduğu görülür. Bu perspektiften yaklaşıldığında, kent yapısının yalnızca fiziksel dinamiklerle değil; aynı zamanda önceden öngörülemeyen, değişken unsurlarla da şekillendiği anlaşılır.

Nüfusun artışıyla birlikte bu öbekleşmeler daha görünür hale gelirken, kent ekosisteminin katmanlı yapısı ve zamansal dönüşümleri, kentsel dokuyu etkileyerek şehrin kültürel ve sosyal kimliğini biçimlendirmektedir. Sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel etkenler hem mimari ölçek hem de insan ölçeğinde öbekleşmeyi etkilemektedir. Bu öbekler arasındaki sınırlar, bazen görünmez bazen de fiziksel olarak görülebilmektedir; bu

durum, öbeklerin çeşitliliğini ve yoğunluğunu belirgin şekilde etkilemektedir.

Kent içinde oluşan bu öbekleşmeler yalnızca mekânsal kümelenmeler yaratmakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin gündelik yaşam pratiklerini, sosyal etkileşim biçimlerini ve kentsel deneyimlerini de etkiler. Bu noktada, Jacobs'ın kentsel yaşam üzerine geliştirdiği kavramsal çerçeve, sokakların ve kaldırımların sosyal yaşam üzerindeki rolünü vurgulayarak, kentteki sosyal örgütlenmenin mekânla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Jacobs (1996/2011), kişiliksiz şehir sokaklarının insanları anonimleştirmesinin, sadece estetik ya da mimari düzeyde mistik bir etki yaratmakla sınırlı kalmayıp, daha köklü sosyal etkileşim sorunlarına işaret ettiğini ortaya koyar. Kentlilerin gündelik yaşamda kaldırımları kullanma biçimlerine dikkat çekerek, şehir sokakları ve kaldırımların, toplulukların oluştuğu, insanların birbirleriyle etkileşime geçtiği ve sosyal yaşamın canlandığı alanlar olduğunu savunur. Jacobs'a göre, bu unsurlar kentsel yaşam kalitesini ve bireylerin deneyimlerini doğrudan etkiler (Jacobs, 1996/2011).

3.2.2 İstanbul'da Çoklu Krizlerin Sosyo-Mekânsal Yansımaları: Bağcılar Örneği

İstanbul, tarihi birikimi ve çok katmanlı yapısıyla karmaşık bir kenttir. Kentte yaşayan birey, gündelik yaşam içinde tarihselliğin izlerini taşır ve bu izlerle sürekli etkileşim hâlindedir. Kentli hem kentin tarihsel hafızasını korur hem de geçmişin izleriyle şekillenmiş bir kimliğin taşıyıcısıdır. Bu çok katmanlı zihinsel yapı hem bireyin kimliğini hem de kentle kurduğu ilişkiyi biçimlendirir.

Kentin tarihsel izleri, kolektif hafızayı oluşturur ve zamanla derinleşerek kentlinin kültürel belleğinde kök salar. Bu izler, İstanbul'un tarihini ve kimliğini taşıyan unsurlar hâline gelir. İstanbul, parçaların bütünle etkileşim hâlinde olduğu bir yapıya sahiptir; bu ilişki, kentli ile kent arasında güçlü bir bağ kurar. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yaşanan politik, ekonomik ve sosyal kırılmalar, ülke genelinde göç hareketlerini tetiklemiş; mekânsal

eşitsizlikleri ve toplumsal ayrışmaları derinleştirmiştir. Bu süreç, İstanbul'daki kent ekosisteminin dönüşümünü hızlandırmış; özellikle Bağcılar gibi hızla büyüyen ilçelerde sosyo-ekolojik kırılganlıkların ve mekânsal öbekleşmelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Kentin hızlı büyümesi ve küresel iklim krizinin etkileri, ekosistem üzerinde belirgin değişimlere yol açmıştır.

Bu tarihsel kırılmaların kent üzerindeki etkileri, özellikle 1950 öncesi ve sonrasında belirginleşmiş; İstanbul'un mekânsal yapısını ve sosyal dokusunu kalıcı biçimde dönüştürmüştür. 1950'lere kadar, özellikle gayrimüslimlere yönelik uygulanan politikalar ve ekonomik yaptırımlar, kentten kırsal alanlara göçü tetiklemiştir. Bu göç dalgası, kentsel alanda sosyal dayanıklılığı güçlendiren çeşitlilik azalmış, yerini homojen ve daha içe kapalı yapıların aldığı bir dönem başlamıştır. 1950'de Menderes dönemiyle birlikte İstanbul'da kapsamlı bir imar süreci başlamış, kentin pek çok bölgesinde eş zamanlı yürütülen çalışmalar sonucunda şehir adeta büyük ölçekli bir inşaat alanına dönüşmüştür (Akpınar, 2023). Bu süreçte kamusal alan politikaları da yeniden tanımlanmış; yaya öncelikli kamusal mekân anlayışı geri plana itilerek, motorlu taşıt trafiğini merkezine alan bir kentleşme modeli benimsenmiştir.

1950'den 2020'ye kadar durum tersine dönmüş, tarımda makineleşme nedeniyle kırdaki iş gücü fazlalığından dolayı, yeni iş fırsatları arayışı ile İstanbul'a göç gerçekleşmiştir. İstanbul, bu dönemde yoğun bir nüfus çekim merkezi haline gelmiş, bu da kent içindeki mekânsal dinamikleri önemli ölçüde dönüştürmüştür. Kırdan kente ve kent içindeki merkezi bölgelerden sanayi alanlarına yönelen iç göç hareketleri, özellikle yoksul ve kır kökenli grupları belirli alanlarda yoğunlaştırmıştır. Bu durum, kentte mekânsal öbekleşmelerin oluşumunu hızlandırmıştır. Aynı zamanda bu yeni yerleşimlerin çoğu, altyapıdan ve planlamadan yoksun şekilde ortaya çıktığından, çarpık kentleşme ve gecekondu alanları yaygınlaşmıştır.

Aynı şekilde kent içerisindeki kırdan sanayi bölgelerine doğru bir göç yaşanmıştır. 1973 yılında “lineer gelişim” adı altında 1. Köprü açılarak kentin kuzeye genişlememesi hedeflenmiştir (Erdem, 2005). Fakat kent çeperinde sanayiye olan talep arttıkça genişlemeye devam etmiştir. Özellikle 2. Köprü’nün yapımıyla batıdaki sanayi doğuya sıçramış ve çarpık kentleşme sorunu baş göstermiştir. Açılan köprülerle ulaşım Silivri’den İzmit’e kadar uzanabilmiştir. Kentin kuzeye doğru genişlemesi, ormanlık alanların, su havzalarının ve doğal yaşam alanlarının tahribatına neden olmuş, böylece kent ekosistemi ciddi bir tehdit altına girmiştir. Planlama ve altyapı hizmetlerinin yetersiz olduğu çeper bölgelerde yaşayan topluluklar, mekânsal eşitsizlik, çevresel riskler ve sosyal dışlanma karşısında daha kırılgan hale gelmiştir. Bu durum, göç ve kentleşme politikalarının İstanbul’un sosyal ve ekolojik dayanıklılığını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

1999 Gölcük Depremi ve 2002 İstanbul Sismik Mikro-Bölgeleme raporu devamında İstanbul’da deprem riskine karşı kentsel dönüşüm sürecini başlatmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren Kentsel Dönüşüm Yasaları ile İstanbul’da çok sayıda “dönüşüm alanı” tanımlanmış, bu yasal çerçevede yapı stoğu yenileme adı altında birçok mahalle dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu alanlarda yaşayan mahalle sakinleri, yaşadıkları yerlerden zorla tahliye edilmiş ya da yerinden edilme baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Yerlerini terk etmeyenler ise "ötekileştirilmeye" maruz kalmıştır. Bu durum yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil; aynı zamanda sosyal bağların, mahalle dayanışmasının ve gündelik yaşam pratiklerinin parçalanmasına da yol açmıştır. Yerinden edilen bireylerin çoğu, başka bölgelerde sosyal ve ekonomik olarak dışlandıkları yeni yaşam alanlarına yönlendirilmiş, bu da sosyal dayanıklılığın zayıflamasına neden olmuştur. Kent ölçeğinde değerlendirildiğinde ise bu dönüşüm süreçleri hem fiziksel hem de toplumsal anlamda bir ayrışma ve kutuplaşma üretmiştir. Yeni yapılaşan bölgeler, genellikle daha yüksek gelir grubuna hitap eden projelerle

şekillendirilmiş; böylece kent içindeki ekonomik ve mekânsal eşitsizlik daha da belirginleşmiştir.

2018 yılında açılan İstanbul Havalimanı, kentsel gelişim açısından bir kırılma noktası olmuş; 1973'teki ilk köprünün inşa amacı olan "kentin kuzeye açılmaması" artık öneme sahip olmayıp, Kuzey Ormanlarının tahrip edilerek inşa edilmiştir (Erdem, D. 2005). Bu tahribat, yalnızca biyolojik çeşitlilik ve su kaynaklarını değil, kentte yaşayanların ekolojik güvenliği ve yaşam kalitesini de tehdit etmektedir. Ekolojik sınırların gözetilmemesi, kentin iklim krizine karşı kırılganlığını artırmakta; su döngüsünü bozmakta, ormanların koruyucu işlevini yok etmekte ve hava kirliliğini artırarak çevresel riskleri derinleştirmektedir.

2020'ye kadar Türkiye genelinde İstanbul etkili çeşitli politik, ekonomik ve çevresel olayları yaşanmış ve bazılarının izleri günümüze kadar sürmüştür. Özellikle COVID-19 Pandemisi kentsel yaşam biçimlerini doğrudan etkilemiş ve 2020-2021 verilerine göre, İstanbul son 20 yılda ilk kez nüfus azalması yaşamıştır. Bunun sebepleri arasında COVID-19 salgını sonucu yaşanan ölümler ve İstanbul'dan kıra göç yer alır (Akgiş İlhan, 2021). Bu düşüşte hastalık kaynaklı ölümlerin yanı sıra, ağırlaşan kent yaşamı kırsala geri göç eğilimini artırmıştır. Kapalı alanlarda yaşamanın yarattığı baskı, açık alan ve doğaya erişim ihtiyacını öne çıkararak mekânsal tercihlerde değişime yol açmıştır. COVID-19 pandemisi, İstanbul'da mevcut sosyo-ekonomik kırılganlıkları daha da görünür hâle getirmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yayımladığı raporlara ve medyada yer alan analizlere göre, pandemi döneminde düşük gelirli, yoğun nüfuslu ve açık alan erişimi kısıtlı mahalleler çok daha fazla etkilenmiştir (İKA, 2020). Salgın sürecinde oluşturulan kırılganlık haritaları, İstanbul'daki sosyal adaletsizliklerin ve mekânsal eşitsizliklerin halk sağlığı üzerindeki etkisini net biçimde ortaya koymuştur (İlhan, 2021).

Kentsel ekosistemin dayanıklılığını güçlendirmek için 2021 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı, kentin iklim krizine karşı dayanıklılık kazanmasını amaçlayan ilk kapsamlı yol haritası olmuştur. Plan; sera gazı emisyonlarının azaltılması, yeşil alanların korunması, enerji verimliliği ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi gibi başlıklar etrafında şekillenmiştir. Bu eylem planı, kent düzeyinde ekolojik dayanıklılığı güçlendirmeye yönelik bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (İBB, 2021).

İstanbul'un geçirdiği bu çok katmanlı dönüşüm, belirli ilçelerde daha yoğun ve kırılgan bir şekilde yaşanmıştır. Bu ilçelerden biri olan Bağcılar hem erken dönem göçlerin hem de çarpık kentleşmenin mekânsal bir yansıması olarak öne çıkar. 1929 yılında Bulgaristan'dan göç eden ilk 63 hanenin yerleşmesiyle birlikte Bağcılar'da yerleşim süreci başlamıştır (Temurçin, 2012). Bu ilk yerleşimin ardından, cumhuriyetin ilanını takiben Yunanistan'dan mübadele ile gelen Türklere ikinci ev olduğu söylenmektedir (Bağcılar Belediyesi, t.y.-b). Bu göç dalgaları, ilçede hızlı nüfus artışına ve beraberinde düzensiz yapılaşmaya neden olmuştur (Bağcılar Belediyesi, t.y.-b). Aynı dönemde devlet tarafından dağıtılan üzüm fideleriyle bölgede kırkı aşkın üzüm çeşidi yetiştirilmiş, bağcılığın yaygınlaşması sonucunda ilçe "Bağcılar" adını almıştır (Temurçin, 2012). 1950'lere kadar bağlık bir köy olan Bağcılar'da, 1960'lı yıllarda gecekondulaşma süreci başlamıştır (Baghal ve Çıtak, 2020). 1970 yılında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden de yoğun göç almıştır (Bağcılar Belediyesi, t.y.-b). 1980'lerde ise sanayinin şehir dışına taşınmasıyla birlikte hızlı ve çarpık kentleşme daha da belirgin hale gelmiştir (Karakuyu, 2008). Bu dönemde Türkiye genelinde hız kazanan kırdan kente göç sürecinden en yoğun şekilde etkilenen yerleşim alanlarından biri Bağcılar olmuştur (Temurçin, 2012).

İstanbul Şehir Haritaları arşivinden Bağcılar ilçesinde yer alan Mehmet Akif Bulvarı ve Tavukçu Deresi çevresinde 1990'dan 2021'e kadar yoğun bir kentsel dönüşüm yaşandığı görülmektedir (Şekil 3.1). 1990'larda bölge ağırlıklı olarak tarım alanları ve boş arazilerden oluşurken, derenin doğal akışı belirgin şekilde korunmuştur. 1993 yılı itibarıyla hızlı ve düzensiz yapılaşmaların artmasıyla birlikte tarım alanları giderek azalmış olduğu ve dere çevresi yapı baskısı altına girdiği harita arşivlerinde görülmektedir. 2006'da Mehmet Akif Bulvarı'nın açılmasıyla birlikte ulaşım altyapısının gelişmesi bölgedeki yapılaşmayı hızlandırmış, kentsel doku yoğun ve bütünleşik bir görünüm kazanmıştır. 2021 yılına gelindiğinde ise Bağcılar ilçesi neredeyse tamamen yapılaşmış, Tavukçu Deresi ve çevresi yol ve binalar arasında sıkışarak doğal karakterini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu dönüşüm, İstanbul ve Bağcılar'daki hızlı kentleşmenin doğal alanlar üzerindeki etkisini ortaya koyarken, aynı zamanda ikinci derece deprem bölgesinde yer alan bu alanda sıvılaşma riski taşıyan zeminler üzerinde yapılaşmanın yoğunlaştığını da göstermektedir (Şekil 3.1).

Bu dönemden itibaren, İstanbul'un çeper bölgelerinde olduğu gibi Bağcılar'da da göçle gelen farklı toplulukların mekânsal kümelenmeleri görülmüş; bu durum, sosyal dayanışma pratiklerini güçlendirse de aynı zamanda mekânsal eşitsizliklerin ve altyapı yetersizliklerinin kalıcılaşmasına neden olmuştur. Aynı yıllarda, gecekonduların büyük bölümü çeşitli imar aflarından yararlanarak yapılarını yasallaştırmıştır (Baghal ve Çıtak, 2020).

Nüfusu hızla artan Bağcılar 1992 yılında ilçe olmuştur (Bağcılar Belediyesi, t. y.-b). Bağcılar Belediyesi 2024 TÜİK verilerine göre yaptığı açıklamada Türkiye'de dokuzuncu, İstanbul'da ise beşinci, Avrupa yakasında üçüncü en fazla nüfusa sahip ilçesi olduğun açıkladı (Bağcılar Belediyesi, 2022). Bağcılar'ın gerek ülke dışı gerek ülke içinden almış olduğu göçler sebebi ile "nüfus yapısı açısından adeta bir Türkiye mozaiği" olarak ifade edilmektedir (Bağcılar Belediyesi, t. y.-b).

Şekil 3.1 *Bağcılar İlçesi Mehmet Akif Bulvarı Kentsel Gelişimi*[2]

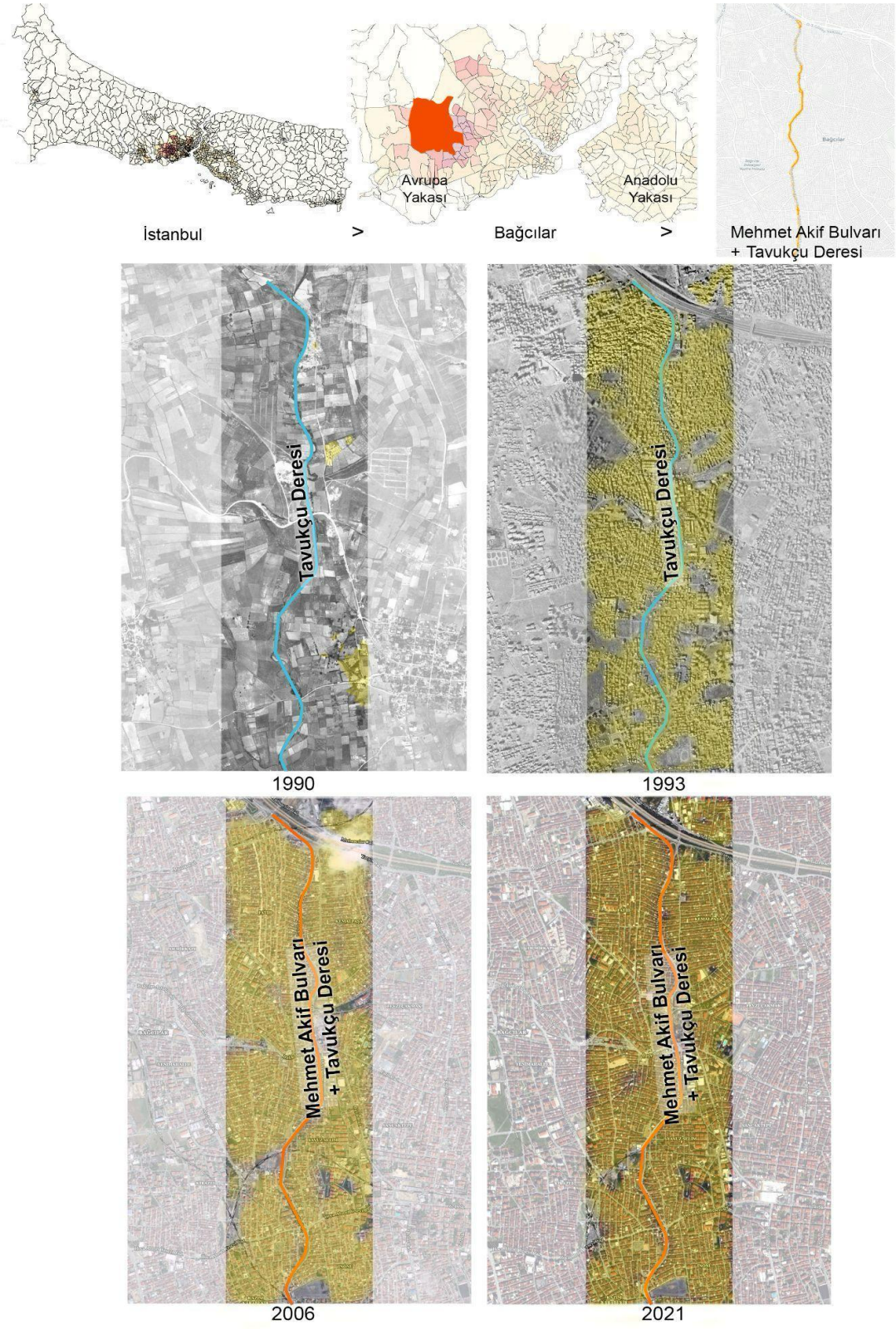

[2] İBB Şehir Haritaları t.y., arşivindeki haritalardan faydalanılmıştır.

İstanbul Belediyesi'nin hazırlamış olduğu Bağcılar Olası Deprem Kayıp Tahminleri Kitapçığı'nda (2020) Bağcılar bölgesinde yapı stoğunun %67'si 1980-2000 yılları arasında inşa edilmiştir. Aynı raporda yapı stoğunun %56'sını 5-8 katlı olduğu belirtilmektedir. Bu veriler doğrultusunda, Bağcılar ilçesi İstanbul içinde ikinci derece deprem riski taşıyan bölgeler arasında yer almakta olup, fiziksel açıdan oldukça kırılgan bir yapıya sahiptir.

Tüm bu gelişmeler, İstanbul'un yalnızca fiziksel olarak değil; aynı zamanda sosyal bağlamda da dönüşen ve yeniden şekillenen bir kent olduğunu ortaya koymaktadır. İstanbul'un iç dinamikleri, kentin çeşitliliğini ve yoğunluğunu geliştirirken, aynı zamanda mekânsal sosyo-kültürel öbekleşmelere yol açmasına sebep olabilmektedir. Bu öbekleşmeler, kentsel dokuda sosyal tabakalaşma ve mekânsal ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Benzer sosyo-kültürel, ekonomik ve politik düşünceleri paylaşan bireylerin organik biçimde bir araya gelmesiyle oluşan bu kümelenmeler, hem İstanbul'un tarihsel ve kültürel zenginliğini yansıtmakta hem de farklı grupların bir arada yaşama dinamiklerini görünür kılmaktadır. Kentin mimari dokusu ve tarihi mirası, bu çeşitliliği yansıtan bir zemin sağlar.

İstanbul, tarihsel ve kültürel birikimi ile zengin bir kent olmasıyla, sürekli değişen demografik yapısı ve bunun getirdiği sosyal ve kültürel dinamiklerle karmaşık bir yapıya sahiptir. Kentin geleceği, bu çeşitliliği koruyarak ve farklı topluluklar arasındaki anlayış ve iş birliğini güçlendirerek şekillendirilecektir. I. Dünya Savaşı'ndan itibaren yaşanan göçler, mübadeleler ve savaşlar, kentteki demografik yapının sürekli değişimine yol açmıştır. 1950'lerden 2020'ye kadar süren tersine göçler ve pandemi sonrası yaşanan nüfus azalması, İstanbul'un ekosistemini yeniden şekillendirmiştir.

Tarihsel süreçte yaşanan sosyo-ekolojik kırılmalar, İstanbul'da yalnızca demografik ve mekânsal dönüşümlere değil; aynı zamanda toplumsal bellekte kalıcı izler bırakan sosyal ayrışmalara ve çevresel bozulmalara yol açmıştır. Göç hareketleri, politik müdahaleler, afetler

ve büyük ölçekli kalkınma projeleri; kentin çeşitli bölgelerinde homojenleşen ve kendi içinde öbekleşen yapılar yaratmıştır. Bu yapılar bir yandan toplumsal dayanışma pratiklerini şekillendirirken, öte yandan mekânsal adaletsizlikleri ve sosyal kırılganlıkları derinleştirmiştir. Bu sürecin somut örneklerinden biri olan Bağcılar, İstanbul'un sosyo-ekonomik ve mekânsal açıdan en kırılgan ilçelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Anadolu'nun farklı yörelerinden gelen insanların el birliğiyle inşa ettiği Bağcılar'da, mahalle ölçeğinde sıkı komşuluk ilişkileri ve gündelik hayat pratikleri gelişmiştir (Loggins, 2007). Ancak bu sosyal dokunun varlığı, bölgenin yapısal kırılganlıklarını ve ötekileştirilmiş konumunu tümüyle ortadan kaldırmamaktadır.

İstanbul'da zamanla derinleşen bu kırılganlıklar, özellikle afet riski karşısında daha belirgin hale gelmektedir. Kentin sosyal, mekânsal ve çevresel olarak kırılgan yapıya sahip bölgelerinde, afetlere karşı hazırlık ve dayanıklılık stratejilerinin planlı biçimde ele alınması hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Bağcılar, ikinci derece deprem bölgesinde yer almasının yanı sıra; yoğun nüfus, çarpık kentleşme ve bitişik nizamlı eski yapı stoğu gibi risk unsurlarıyla dikkat çekmektedir. Afet anında nüfusun açık alana yönelme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, bölge sakinlerinin "boş alan" arayışı daha da kritik hale gelmektedir. Bu nedenle Bağcılar, kentsel boşlukların mekânsal kullanımı ve afet toplanma alanlarının planlanması açısından incelenmesi gereken önemli örneklerden biridir.

3.3 İstanbul'da Afet Riski ve Afet Toplanma Alanları

İstanbul'un kırılgan kent yapısı, afet riskleriyle karşı karşıya kaldığında daha da görünür hale gelmektedir. Bu nedenle afet planlamasında yalnızca fiziksel riskler değil, aynı zamanda kentteki sosyo-mekânsal eşitsizliklerin, boşluk kullanımının ve toplumsal dayanıklılığın da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu çerçevede afet toplanma

alanları, yalnızca teknik olarak yeterli mekânlar değil, aynı zamanda gündelik yaşamın bir parçası olan kentsel boşluklar olarak değerlendirilmelidir.

AFAD Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğünde (t.y.-a), "afet" kelimesi için "toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylardır. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur" tanımı yapılmıştır. Doğa olayları gezegenimizin her yerinde sürekli olarak meydana gelir. Bu olayların afet, kriz veya çoklu krize dönüşmesi ise, oluştukları çevredeki toplumun baş etme kapasitesi ile ilişkilidir.

İstanbul için en büyük risklerden biri olan deprem, özellikle sosyo-ekonomik kırılganlığa sahip bölgeler için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Mevcut yapılaşma biçimleri ve yüksek nüfus yoğunluğu, bu bölgelerde öngörülemeyen durumların etkisini artırmakta; böylece olası bir afetin çoklu krize dönüşme ihtimalini yükseltmektedir. Kentsel yoğunluk, mekânsal eşitsizlik ve açık alan eksikliği gibi birçok risk faktörünü aynı anda barındırması, Bağcılar'ı bu açıdan İstanbul'daki kırılgan kent bölgelerine dair temsili bir örnek hâline getirmektedir. Eski ve sıkışık yapılaşması, yüksek nüfus yoğunluğu ve sınırlı açık alanlarıyla, olası bir depremde hem fiziksel hem sosyal anlamda en çok etkilenmesi muhtemel bölgelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Fiziki çevre ve toplum üzerinde ekonomik, sosyal, mekânsal etkileri olan afetler, kişi veya toplumların tek başına atlatamayacakları olaylardır (Uyar ve Töre, 2023, s. 227). Bu sebeple kentin afetlere karşı dayanıklılığı bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Doğal afetlere yönelik tedbirler iki aşamada ele alınır. İlk aşama, afet gerçekleşmeden önce uygulanan proaktif önlemleri kapsarken; ikinci aşama, afet sonrası müdahale ve iyileştirme stratejilerini içermektedir (Ersoy, 2001). Bu çerçevede Kadıoğlu (2011), afetleri beklenmeyen, kontrol dışı

ve yıkıcı nitelikte olaylar olarak tanımlamakta ve bu olayların toplumsal, ekonomi ile çevresel sistemler üzerinde geniş çaplı zararlar yarattığını vurgulamaktadır. Buna göre, afetler sadece doğal unsurların etkisiyle değil, insan etkinlikleri ve kentleşmenin getirdiği risk birikimiyle de şekillenmektedir (Kadıoğlu, 2008).

Afet sonrası stratejilerin uygulanması kapsamında oluşturulan afet toplanma alanları, kent sakinlerinin can güvenliğini korumak amacı ile, kentsel dokuda kaçış alanı işlevi görecek şekilde oluşturulmuştur. Bunlarla birlikte Türkiye'de toplanma alanlarının yasal mevzuatta bir karşılığı bulunmamaktadır (Uyar ve Töre, 2023). Bu durum, toplanma alanlarının kent planlarına işlenememesi ve konuyla ilgili bir arşiv oluşturulamaması gibi sorunlara yol açarken kullanım biçimlerinin değiştirilmesi ve bu alanların imara açılması gibi ihtimalleri mümkün kılmaktadır (Uyar ve Töre, 2023).

1999 Gölcük Depremi, Türkiye'de dayanıklılık ve afet yönetimi politikalarının geliştirilmesinde bir dönüm noktası olmuş ve İstanbul için deprem riskini azaltmaya yönelik çalışmaların başlamasını sağlamıştır. 2002 yılında gerçekleştirilen İstanbul Sismik Mikro-Bölgeleme çalışmaları, Japonya iş birliği ile yürütülen ilk yerel ölçekli dayanıklılık çalışmalarından biridir. Deprem planlaması, altyapı güçlendirme, durum tespitleri ve eğitim konularına odaklanılmıştır ve alınması gereken önlemleri göstermesi nedeniyle konuya ilişkin öncül kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir (Uyar ve Töre, 2023). 2002 yılında hazırlanmış bu raporda, kişi başı toplanma alanı standardı 1,5 m² olarak belirlenmiştir (JICA ve İBB, 2002).

Japonya'da 1940'lardan beri faaliyet gösteren afet yönetimi sistemi, bu yapıyı destekleyen mevzuatla güçlendirilmiştir; mevcut yasalar ise müdahaleler yerine önleyici hazırlık çalışmalarına öncelik verir (Erdin vd., 2023). Küresel boyutta Hint okyanusunda

yaşanan tsunami sebebiyle yaşanan kayıplar sonrasında Hyogo Eylem Çerçevesi 2005-2015, afet risklerini azaltmak ve dayanıklılığı artırmak için uluslararası bir yol haritası sunmuştur.

İstanbul'da beklenen depreme karşı kentsel hazırlık sürecinde, deprem sonrası oluşabilecek kayıpların en aza indirilmesi ve sürecin etkin bir şekilde yönetilebilmesi için toplanma alanlarının kritik bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır (Uyar, 2021). JICA ve İBB'nin (2002) raporunda afet toplanma alanları için "kamuya ait ve konumu itibariyle bölgede yaşayanlar tarafından kolay fark edilebilen, hızlı ve düzenli bir şekilde erişilebilen, yeterli bir büyüklüğe sahip olan, açık alanlar ve parklar" olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, bu alanlar yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda afet anı ve sonrasında bireylerin güvenli bir ortamda bulunmalarını ve yaşamlarını belirli bir düzende sürdürebilmelerini sağlayan, yapılı çevre dışında konumlanan hayati mekânsal unsurlar olarak da değerlendirilmektedir (Kara 2007; aktaran Erdin vd. 2023).

Şekil 3.2 *Afet Risk Yönetimi*[3]

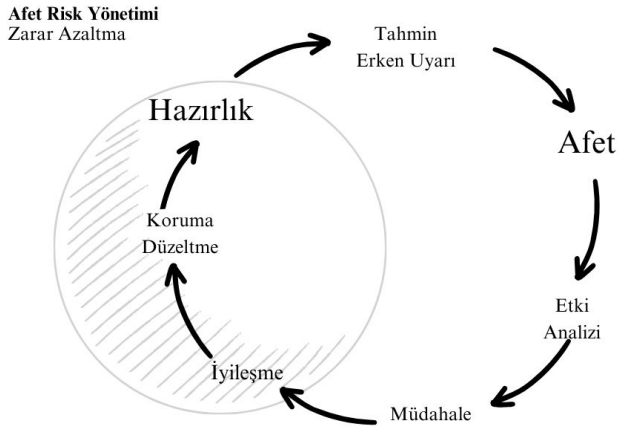

Modern afet yönetiminde önleyici adımlar "risk yönetimi", müdahale ve iyileştirme süreçleri ise "kriz yönetimi" olarak tanımlanır; risk yönetimi ihmal edilirse kriz yönetimi de başarısız olur (Kadıoğlu, 2008). Mikdat Kadıoğlu'nun (2017) bahsettiği gibi afetlerin risk

[3] Kadıoğlu, M. 2017 Beşeri Afetler ve Toplumsal Olaylarda Afet Yönetimi şemasından uyarlanmıştır.

yönetiminde zararı azaltmanın yollarından olan hazırlık, koruma/düzeltme ve iyileştirme aşamaları kritiktir (Şekil 3.2).

Dayanıklılık krizlere cevap verebilme kapasitesi (Galantini, 2019) ise afet toplanma alanları, kentin afetlere hızlı yanıt verebilmek ve kent sakinlerini koruyabilmek amacı ile oluşturulan kritik alanlardır. "Afet toplanma alanları, afet ve acil durumlar sonrasında geçici barınma merkezleri hazır olana kadar geçen süre içerisinde, halkın tehlikeli bölgeden uzaklaşarak toplanabileceği güvenli alanlar" olarak AFAD (t.y.-b) tarafından tanımlanmaktadır.

Şekil 3.3 *Afet Toplanma Alanları Kriterleri*

Afetlerin ilk dakikalarında, genellikle panik yaşayan insanlar kapalı alanlardan açık alanlara doğru yönelmektedir (Kırçın, vd. 2017). Bu alanlar, tahliye sürecinin ilk aşaması olup, afetin boyutu ne olursa olsun halkın öncelikli toplandığı yerlerdir. İnsanların bu alanlarda en fazla 72 saat güvenli bir şekilde kalabilmesi öngörülmüştür. Afet toplanma alanlarının tespiti için belirli kriterler bulunmaktadır: bölgedeki nüfus yoğunluğu, alanın ulaşılma ve tahliye edilme kolaylığı, engellilerin ve yaşlıların erişimine uygun olması, ikincil tehlikelerden uzaklığı, elektrik, su, tuvalet gibi temel ihtiyaçlar ve benzeri unsurların karşılanabileceği yapılara yakın olması, engebesiz düz arazilerde yer alması, konut alanlarına yakın ancak

yapısal ve yapısal olmayan unsurlardan etkilenmiyor olması ve temel ihtiyaçların karşılanabileceği yapılara yakınlığı, ayrıca 2 km yürüme, 15 dakika yürüme mesafesinde bulunması (JICA ve İBB 2002, AFAD t.y.-b) (Şekil 3.3).

Bunlarla beraber, Türkiye'de toplanma alanlarının yasal mevzuatlarda yerinin olmaması, kent planlarına işlenememesine, bu konuyla ilgili bir arşivin oluşamamasına neden olmaktadır (Uyar ve Töre, 2023, s. 231). Bu sebeple, toplanma alanlarının kullanım biçimlerinin değişmesine veya bu alanların imara açılabilme ihtimallerinin önü açılmaktadır. Konuyla ilgili belirsizlikler toplanma alanlarının sayıları ve yeterliliklerine ilişkin tartışmalı bir ortam yaratmaktadır. (Uyar ve Töre, 2023, s. 231) İstanbul genelinde yapılan analizlerde toplam 6.046 adet afet toplanma alanı tespit edilmiştir. JICA ve İBB (2002) raporunda belirtilen kriterlere göre, afet toplanma alanlarında kişi başına düşmesi gereken alan 1,5 m² olarak belirlenmiştir.

Günümüz İstanbul şartlarında bu alanların bir kısmı çeşitli işlevlerde günlük hayatta kullanılmakla beraber, afet sonrasında insanların geçici barınma merkezleri hazır olana kadar geçen süre içerisinde yeterli kapasiteyi sağlayamamaktadır (Uyar ve Töre, 2023). Bu alanların kentsel dayanıklılığa etkisi, afet sonrası oluşabilecek krizlere karşı sırasıyla sokak, mahalle ve kent ölçeklerinde dayanıklılığı artırabilme potansiyeline bağlıdır. Yaşam alanlarının hem kendi iç dinamiklerini hem de çevresini besleyebilmesi, çeşitli canlılar tarafından günlük yaşamda aktif şekilde kullanılması, bu alanların sürekliliği ve işlevselliği açısından kritik öneme sahiptir. Bir alanın kendini besleyebilmesi; besin/gıda üretimi, bilgi ve insan dolaşımı ile enerji açısından kapalı bir döngü oluşturabilmesi anlamına gelmektedir.

Bu tehditler arasında yetersiz altyapı, ekonomik dengesizlikler, konut ve ulaşım sorunları, çevre kirliliği ve salgın hastalıklar bulunmaktadır. Kentlerin dayanıklılık kapasitesinin yetersizliği, nüfus artışı, çarpık kentleşme ve iklim krizi gibi çoklu krizlerle her

geçen gün artmakta, bu durum hem toplumsal hem kültürel hem de çevresel dinamikleri ve sosyo-ekolojisini etkilemektedir. İstanbul'da yaşanan çoklu krizler kentin ekosisteminde bozulmalar yaratmaktadır, bu da kent içerisindeki bütün canlıların yaşamını tehlikeye sokmaktadır.

İstanbul kent ekosisteminin çoklu krizlere yanıt verebilme kapasitesini artırabilecek temel dinamikler nelerdir ve bu dinamikler afet toplanma alanlarının sosyo-ekolojik sistemleri destekleyerek sürdürülebilir yaşam alanlarına dönüşme potansiyelini nasıl etkiler? Adaptasyon kapasitesine sahip mahallelerin çevreleriyle kurduğu etkileşim, kentsel dayanıklılığı nasıl güçlendirebilir ve bu etkileşim, kentlilerin yaşam kalitesi ile ekolojik sistemlerin iyileşmesine nasıl katkı sağlayabilir?

Mevcut afet toplanma alanlarının işlevsel açıdan yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Bazıları imar faaliyetleri, otopark veya ticari yapılar olarak kullanılmaktadır. Bu durum, afet anında kapasite ve altyapı ihtiyaçlarını karşılamalarını engellemektedir.

Afet toplanma alanları, acil durumlarda güvenli toplanmayı ve müdahale koordinasyonunu mümkün kılar. Bu işlevleri sayesinde, kentin krizlere karşı hazırlıklı ve organize olmasını sağlayarak kentsel dayanıklılığın temel bir bileşeni haline gelir. Bu alanlar, kent yaşamının bir parçası olarak, yalnızca kriz anlarında değil, kriz öncesinde de çok işlevli alanlar olarak kullanılabilir. Özellikle İstanbul gibi büyük ve yoğun nüfuslu bir şehirde, afet riski her zaman mevcuttur. Bu alanların sadece kriz anında değil, afet öncesinde de sosyal ve ekolojik açıdan aktif kullanımda olması, kentin dayanıklılığını artırmak için kritik bir ön koşuldur.

3.4 Bölüm Sonucu

İstanbul'un tarihsel süreklilik içinde biriken mekânsal katmanları ve sosyo-ekonomik kırılganlıkları, güncel çoklu krizler karşısında belirginleşmektedir. 23 Nisan 2025'teki Silivri merkezli depremde görüldüğü gibi, "normal" zamanda ikincil görülen açık alanlar kriz anlarında hızla toplanma ve geçici örgütlenme işlevi üstlenerek, boşlukların esnek ve dönüştürülebilir doğasını ortaya koymaktadır. Bu nedenle kentsel boşlukların dayanıklılık bağlamındaki değerlendirmesi, fiziksel, sosyal ve ekolojik boyutların bütüncül biçimde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

İstanbul gibi mega kentlerde iklim krizi, deprem riski, hızlı kentleşme, yoğun nüfus ve mekânsal adaletsizlikler, sosyo-mekânsal öbekleşmeler yaratarak kentin bütüncül dayanıklılığını zayıflatmaktadır. Bu bağlamda kentsel boşluklar yalnızca afet anında ani tahliye ve toplanma işlevi görmemekte; gündelik karşılaşmalar ve sosyal ağların güçlenmesiyle toplumsal dayanışmayı pekiştirmekte, yeşil alan niteliğiyle de ısı adası etkisinin azaltılması ve biyoçeşitliliğin korunmasına katkı sunmaktadır. Dolayısıyla boşluklar, afet öncesi hazırlık, afet anındaki koordinasyon ve afet sonrası toparlanmayı destekleyebilen esnek arayüzler olarak kritik bir rol üstlenmektedir.

Bağcılar ilçesi, yoğun nüfus, bitişik nizam yapılaşma ve niteliksel olarak eski yapı stoğu ile sınırlı açık alanların birleştiği, bu nedenle afetlere karşı kırılganlığın yüksek olduğu bir örnek teşkil etmektedir. Tarihsel göç dinamiklerinin ürettiği sosyo-mekânsal kümelenmeler güçlü komşuluk ilişkileri doğururken, aynı zamanda altyapısal yetersizlikler ve açık alan eksikliği kırılganlığı artırmaktadır. Bu koşullar altında, boşlukların gündelik kullanımla "öğrenilen" mekânlar haline gelmesi; afet anındaki yön bulma, erişim ve örgütlenme kapasitesi açısından belirleyici olmaktadır.

İstanbul'da kentsel dayanıklılığın güçlendirilmesi, gündelik yaşamın parçası olan kentsel boşluklar içinde konumlanan afet toplanma alanlarının yalnızca "kaçış noktaları" değil, afet öncesinde dayanıklılığı pekiştiren ve afet sonrasında uyumu kolaylaştıran mekânsal bileşenler olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Böyle bir dönüşüm, risklerin azaltılması ve müdahale kapasitesinin yükseltilmesinin yanı sıra toplumsal uyumun ve kent yaşamının niteliğinin artmasına da katkı sunmaktadır. İzleyen bölümde, burada ortaya konan ilkesel çerçeve, Bağcılar ölçeğinde fiziksel saha gözlemleri ve mekânsal kullanım pratikleri üzerinden değerlendirilecektir.

4. İSTANBUL BAĞCILAR'DA KENTSEL BOŞLUKLARIN DAYANIKLI YAŞAM ALANI OLMA POTANSİYELİ ÜZERİNE SAHA ANALİZİ

Günümüzde de İstanbul, yeniden yapılandırma ve kriz yönetimi süreçleri ile karşı karşıya kalmakta, bu durum toplumsal yapı ve kentsel yaşam üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, kentin sadece fiziksel dayanıklılığının değil, aynı zamanda toplumun sosyal dayanıklılığının artırılması, kent içi yaşamın sürekliliğinin sağlanması açısından kritik bir önem arz etmektedir. Bu sebeple, İstanbul'u, ilçe, mahalle, kentsel boşluk, afet toplanma alanı ve birey gibi temel ölçekler üzerinden incelemek, bu parçalar arasındaki karşılıklı etkileşimlerin anlaşılmasını sağlanması hedeflenmektedir (Şekil 4.1).

Şekilde gösterildiği üzere, her ölçek üst ölçek ve alt ölçekteki gündelik pratiklerle karşılıklı etkileşim içindedir; "mekânın dönüşümü" bu etkileşimleri birbirine bağlayan bir ara yüz işlevi görür. Bu yaklaşım, kentsel boşlukların ve afet toplanma alanlarının yalnızca fiziksel alanlar değil, aynı zamanda toplumsal dayanıklılığı artıran stratejik düğümler olduğunu görünür kılar. Bu bağlamda, kent ekosisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, bu çok bileşenli yapının içindeki unsurların birbiriyle uyum içinde olmasına ve aralarındaki dengeye bağlıdır (Şentürer vd., 2014).

Bu bölümde, ikinci bölümde sunulan kavramsal çerçeve, İstanbul özelinde mekânsal düzeyde ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde İstanbul'daki kentsel boşlukların tarihsel gelişimi ve kullanım biçimleri incelendikten sonra, bu bölümde Bağcılar, tezin kavramsal çerçevesi doğrultusunda tanımlanmıştır.

Bağcılar'da kentsel boşlukların mekânsal anlamı, gündelik kullanımları ve sosyo-ekolojik potansiyelleri, tezin kavramsal çerçevesi doğrultusunda değerlendirilmektedir. Kentsel dayanıklılığı bütüncül biçimde kavrayabilmek için, analizler ölçekler arası bir yaklaşımla yürütülmektedir. Bu süreç iki düzlemde ilerlemektedir: İlki, kent ölçeğinden

mahalle düzeyine uzanan fiziksel ve mekânsal dayanıklılık analizi; ikincisi ise, kentsel boşluklardan birey ölçeğine doğru sosyo-ekolojik ilişkilerin çözümlemesidir.

Şekil 4.1 *Ölçekler arası akış*

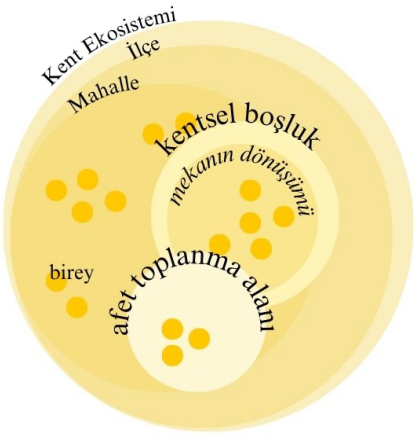

İnceleme, makro düzeyde başlamakta; mikro ölçekteki gözlem ve verilerle derinleşmektedir. Elde edilen mikro ölçekli bulguların, kentsel sistemin geneline dair yeni çıkarımlar üretmesi ve böylece yeniden makro ölçeğe katkı sağlaması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, kentteki boş alanların çok katmanlı krizler karşısında yalnızca fiziksel güvenlik değil, sosyal etkileşim ve ekolojik süreklilik açısından da dayanıklılığı destekleyecek biçimde ele alınması gerektiği açıklanmaktadır. Bu kuramsal çerçevenin mekânda nasıl karşılık bulduğu, yerel ölçekte yapılacak analizlerle somutlaştırılmıştır. Bir sonraki bölüm olan 4.1'de, İstanbul'daki en kırılgan bölgelerden biri olan Bağcılar ilçesinin neden seçildiği açıklanacaktır. Bu kapsamda, Bağcılar ilçesinde seçilen incelenen alanlar; 1.3 Araştırma Yöntemi bölümünde açıklandığı şekilde, önce Google Maps üzerinden yapılan ön inceleme ve ardından sahada gerçekleştirilen fiziksel analizlerle belirlenmiştir.

Belirlenen bu alan, sosyal, ekolojik ve afet dayanıklılığı açısından mevcut potansiyelleri üzerinden değerlendirilecek ve geliştirilme olanakları tartışılacaktır. Bu analizler sürerken, 23 Nisan'da Marmara Denizi merkezli 6.1 büyüklüğünde bir deprem meydana

gelmiştir; bunun üzerine saha araştırması genişletilerek, incelenen alanların kriz anındaki mekânsal pratikleri de incelenmiştir. Bu durum, kent içinde "boş" olarak tanımlanan alanların, kriz sonrasında kentlinin can güvenliği açısından ne kadar kritik bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

4.1 İstanbul Kent Ölçeğinden Bağcılar İlçe Ölçeğine

İstanbul genelinde sosyo-ekonomik kırılganlık ve afet riski açısından en dikkat çekici örneklerden biri olan Bağcılar ilçesi, yüksek nüfus yoğunluğu, düzensiz kentleşme yapısı ve sınırlı kamusal alanlarıyla bu çalışmanın odak noktası olarak seçilmiştir. Bölge seçimi, literatür araştırması sırasında incelenen raporlar ve çerçeveler ardından 1.2 Araştırma Yöntemi Bölümü'nde açıklandığı gibi bütüncül İstanbul Afet Toplanma Haritası olmayışı ile başlamıştır, harita karma yöntem çerçevesinde iki aşamada hazırlanmıştır. İlk aşamada, TÜİK (2024) ve WorldPop (2023) verilerini CBS programı kullanılarak hazırlanan İstanbul Nüfus Yoğunluğu Haritası'na (Şekil 4.2) işlenmiştir. Analiz, yüzölçümü küçük ama nüfus yoğunluğu en yüksek ilçenin Bağcılar olduğunu gösteriyor. Yalnızca 22 km²'lik alanıyla (Şekil 4.2'de koyu kırmızı), İstanbul'un en kalabalık beşinci ilçesi olmasına rağmen Bağcılar, 713.594 nüfusuyla kentte en yüksek yoğunluğa sahiptir (≈32,4 bin kişi/km²). Bununla beraber en genç belediyeler arasında yer alması (Bağcılar Belediyesi, t. y.-b) bu bölgeyi dikkat çekici hale getirmiştir.

Haritanın birinci aşamasından sonra Bağcılar ilçesine yapılan saha gözlemleri, bölgedeki yapıların büyük çoğunluğu bitişik nizamda inşa edilmiş olduğunu, kamusal açık alanların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4.3). İlçede her sokakta yaya yolları bulunmamakta; mevcut olanlar ise bina çıkmaları nedeniyle üzerleri kısmen kapanmakta, ayrıca araç parkları, elektrik direkleri ve duraklar gibi engeller yüzünden süreklilik sağlayamamaktadır. Yapılan ilk gözlemde yoğun yapı stoğu olduğu ve kentsel boşlukların ve

yeşil alanların, bölgede yaşayan kişilerle oranlı olarak yeterli kapasitede olmadığına varılmıştır.

Şekil 4.2 *İstanbul Nüfus Yoğunluğu Haritası* [4]

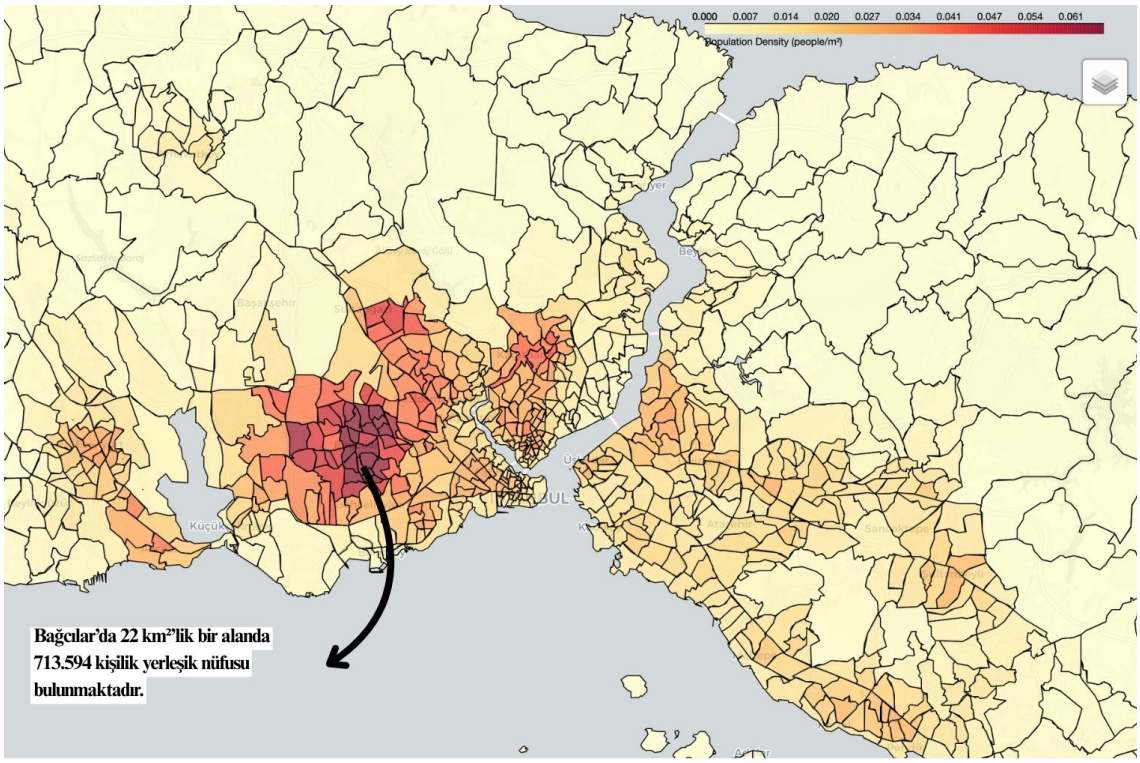

Bağcılar ilçesinde kişi başına düşen açık-yeşil alanın 1 m²'nin altında kaldığını göstermektedir (İBB, 2022a). Bağcılar'daki değer de ulusal 10 m²/kişi standardının ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) erişilebilirlik önerisinin oldukça altındadır (2017). Bunlarla beraber, İstanbul genelinde 2017 yılında yapılan ölçümlerde, 37ºC'nin üzerindeki sıcaklıklara maruz kalan ve risk altında kabul edilen toplam 725 yeşil alan tespit edilmiştir. Riskli yeşil alanların büyük kısmının Avrupa Yakası'nda, özellikle Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Esenler ve Sultangazi ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (İBB, 2022b). İlçede yüksek nüfus yoğunluğu ve azalan kentsel boşluklar, geçmişten günümüze süregelen düzensiz yapılaşmanın bir sonucudur.

[4] *Harita, Tüik, 2024 ve WorldPop, 2023 verileri işlenerek hazırlanmıştır. Tez kapsamında hazırlanan harita açık kaynak olarak GitHub üzerinden paylaşılmıştır: https://senabilis.github.io/istanbul-afet-toplanma-harita/*

Bağcılar'daki yoğun yapı stoğu ile sınırlı açık-yeşil alanlar, kırılganlığı artırmaktadır. Doğal afetlerin sınıfsal etkilerine dair Davis'in (2016) yaptığı açıklamasında, depremlerde hayatını kaybedenlerin büyük bölümünün yoksullar olduğunu ifade etmektedir (akt: Akgiş İlhan, 2021). Bunun nedeni olarak da yoksulların daha niteliksiz ve bu nedenle depreme dayanıksız konutlarda ikamet ediyor olmasını gösterir (Akgiş İlhan, 2021).

Şekil 4.3 *Bağcılar İlçesindeki Yapı - Sokak - Birey İlişkisi*

2012 yılında başlatılan kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında Bağcılar'da 10 bölge afet riski yüksek alanlar olarak tanımlanmıştır (Bağcılar Belediyesi, t. y.-a). İlerleyen süreçte ise Bağcılar Belediyesi tarafından 2020 yılında hazırladığı "Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi", 2021 yılında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından onaylanmıştır (Bağcılar Belediyesi, t. y.-a).

Bağcılar'ın kentsel kırılganlık düzeyi, farklı kurumlar ve araştırmacılar tarafından yapılan analizlerde de ortaya konmuştur. Özeyranlı Ergenç ve Barış (2017), İstanbul'daki afetlerin tehlike profilini belirlerken, afet oluşum sıklığı, can kaybı, etki alanı, ikincil etkiler,

yapısal hasar ve süresini içeren çok boyutlu kriterleri Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemiyle analiz etmiştir. Yerel düzeyde yapılan bu değerlendirmede, nüfus yoğunluğu temel alınarak afetlerden en fazla etkilenme riski taşıyan ilçeleri arasında Bağcılar da yer almaktadır. Ayrıca, İstanbul Kalkınma Ajansı (2020) tarafından hazırlanan COVID-19 Salgını Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılganlık Haritası Proje Raporunda da Bağcılar, yüksek nüfus yoğunluğu ve yetersiz altyapı koşulları nedeniyle "müdahale gerektiren kırılgan ilçeler" arasında gösterilmiştir.

İBB'nin hazırlamış olduğu İstanbul Yeşil Alan Yönetim Sistemi Strateji Belgesi'nde Bağcılar'ın İstanbul genelinde sosyo-demografik kırılganlık açısından en yüksek risk grubunda yer alan ilçelerden biri olduğu ortaya konulmuştur (2022b). Kırılganlık puanı; çocuk, yaşlı ve engelli nüfus oranlarının yanı sıra gelir ve eğitim düzeylerine dayalı olarak hesaplanmakta, her bir parametre eşit ağırlıklı biçimde değerlendirilerek mekânsal olarak dağıtılmaktadır. Bu analiz sonucunda Bağcılar, çok sayıda kırılganlık kriteri bakımından yüksek puan alan ve kırılgan nüfusun yoğunlaştığı bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen yeşil alan miktarının 0-1 metrekare ile en düşük seviyede olduğu ilçeler arasında yer alması, fiziksel çevreye erişimde ciddi bir dezavantaj oluşturmakta; bu durum, kırılgan grupların yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bağcılar'daki bu çok boyutlu kırılganlık durumu, hem demografik hem de mekânsal eşitsizliklerin iç içe geçtiği bir yapıyı yansıtmaktadır (İBB, 2022b).

Bağcılar ilçesi jeolojik özellikler ve niteliksiz yapılaşma dolayısıyla deprem riskini artırmaktadır (Aman, 2019). Ayrıca, komşu ilçeler olan Bakırköy, Küçükçekmece ve Avcılar'ın zemin türünün deprem büyüklüğünü artırıcı etkiye sahip olması, özellikle Bağcılar'ın güney kesiminin daha yüksek deprem riski altında bulunmasına neden olmaktadır (Aman, 2019).

Bütüncül İstanbul Afet Toplanma Alanı haritasının ikinci aşamasında E-Devlet veri portalında Python tabanlı otomatik veri çıkarımı *(web scraping)* teknikleriyle İstanbul ili içindeki afet toplanma alanları konum, isim ve büyüklük verilerine ulaşılmıştır. Bu veriler ikinci katman olarak haritaya işlenmiştir (Şekil 4.4). İstanbul Afet Toplanma Haritası üzerinde toplam 6.040 alan işaretlenmiştir (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 *İstanbul Nüfus Yoğunluğu ve Kategorize Afet Toplanma Haritası*[5]

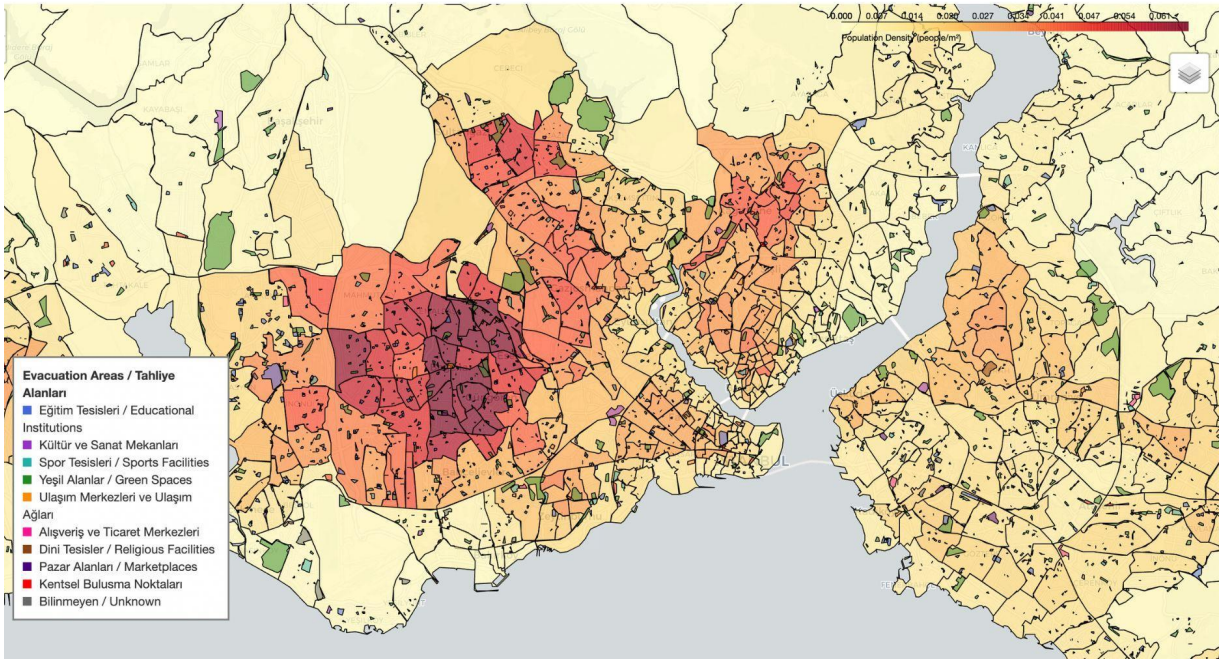

İstanbul içindeki ilçelerin yüzey alanları, nüfus sayıları ve afet toplanma alanlarının konum, m^2 ve adet bilgilerine ulaşıldıktan sonra ilçe içinde yaşayan kişi başına düşen toplanma alanı büyüklüğü hesaplanmıştır. Bunlarla birlikte yapılan araştırmada, Bağcılar bölgesinde yer alan 22 mahallede, toplam 254 afet toplanma alanı bulunduğu sonucu hem E-Devlet veri portalından, hem de Bağcılar Belediyesi resmi internet sitesindeki (Bağcılar Belediyesi, t.y.-c) verilerle karşılaştırılarak doğrulanmıştır. Bağcılar'da yaşayan her bireye, yalnızca 1 m^2 alan düştüğü hesaplanmıştır (Şekil 4.5). Komşu ilçelerinden Esenler'in 3,1 m^2'lik bir alana sahip

[5] *Harita, AFAD / E-Devlet (t.y.) verileri işlenerek hazırlanmıştır. Tez kapsamında hazırlanan harita açık kaynak olarak GitHub üzerinden paylaşılmıştır: https://senabilis.github.io/istanbul-afet-toplanma-harita/*

olduğu Şekil 4.5'te görülmektedir. JICA ve İBB'nin raporlarında, kişi başına en az 1.5 m² alan gerektiği belirtildiğinden, Bağcılar ilçesi, İstanbul genelinde en kırılgan bölge olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 4.5 *İstanbul İlçelere Göre Kişi Başına Düşen Toplanma Alanı Grafiği*[6]

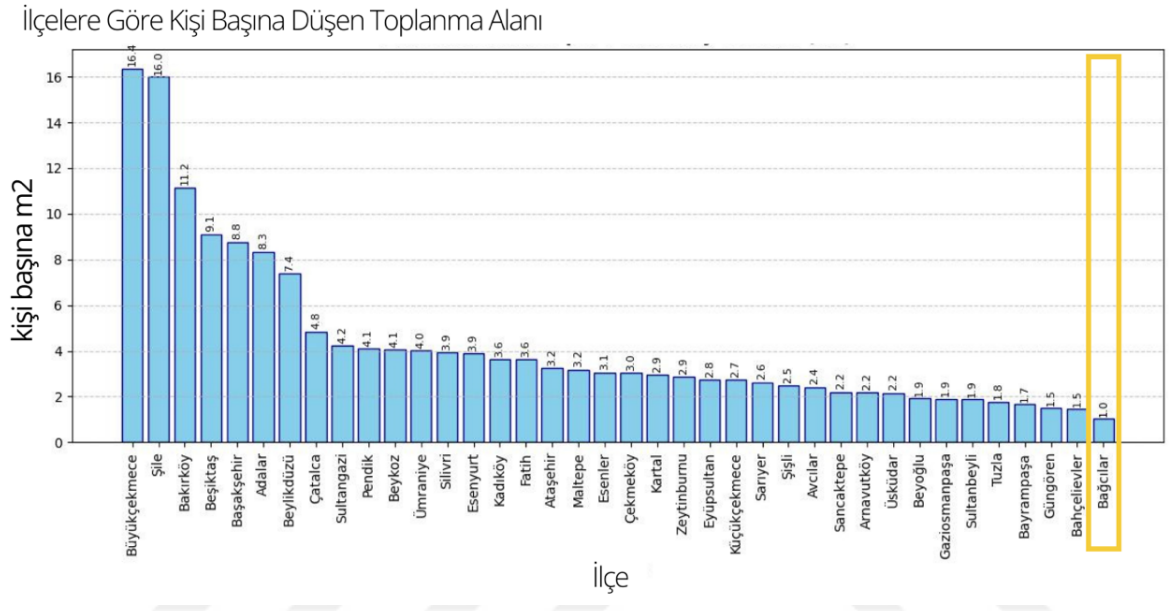

Ancak, bu analizde yalnızca ilçe genel nüfusu ile afet toplanma alanlarının büyüklüğü karşılaştırıldığını ve bu yöntemin afet toplanma alanlarının sadece 500 m çevresi yaşayanları kişileri kapsamadığı vurgulanmalıdır (Şekil 4.5). Bununla beraber, toplanma alanlarının ilçeler içerisinde eşit yaygınlıkta ve büyüklükte dağılmamaktadır, daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için analizlerin, ilçe veya mahalle bazlı değil doğrudan toplanma alanlarının çevresinde yaşayan nüfus yoğunluğu dikkate alınarak yapılması gerekmektedir.

Haritanın detaylı analiz sonucunda toplam 10 kategori belirlenmiştir. Böylece İstanbul genelindeki tüm afet toplanma alanları tek bir harita üzerinde görünürlük, işlevsellik ve erişilebilirlik bakımından karşılaştırılabilir hale getirilmiştir. Bu durum hem kentsel

[6] TÜİK, 2024 ve WorldPop, 2023 verileri işlenerek hazırlanmıştır.

kırılganlıkların hem de mekânsal eşitsizliklerin daha bütüncül bir biçimde değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır.

Şekil 4.6 *Toplanma Alanlarının Türlerine Göre Dağılımı*

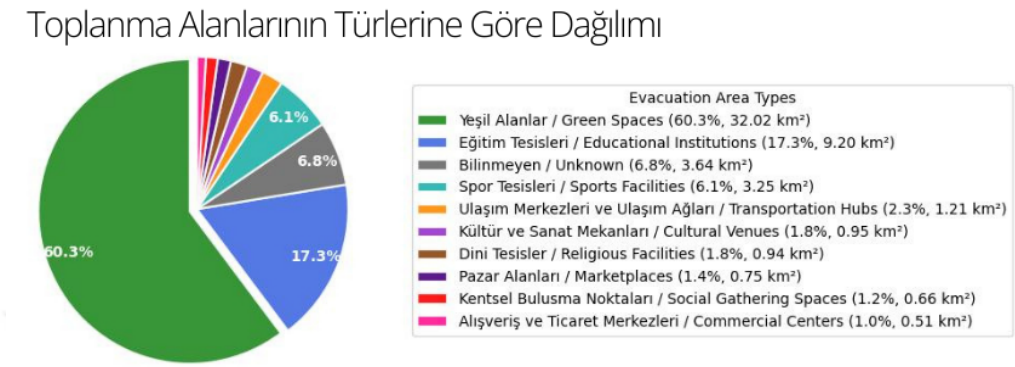

Elde edilen bu kategoriler, tez çalışmasının saha analizine yön veren temel yapısal çerçeveyi oluşturmuştur. Afet toplanma alanlarının işlevsel çeşitliliğini ortaya koyan bu sınıflandırma, alanların fiziksel kapasitesi kadar sosyo-mekânsal bağlamını da değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Şekil 4.6'da görüldüğü üzere, bu kategoriler içinde 'Yeşil Alanlar', %60,3'lük oranla (32,02 km²) en geniş alanı kaplamakta olup, bu durum afet sonrasında açık hava ihtiyacına yönelik öncelikli çözüm alanlarını işaret etmektedir. %17,3 oranla (9,20 km²) 'Eğitim Tesisleri' kategorisi takip etmektedir (Şekil 4.6).

Üçüncü sırada yer alan ve %6,8 oran (3,64 km²) ile temsil edilen 'Bilinmeyenler' kategorisi ise, isminde mekânsal işlevi tanımlanmamış alanlara işaret etmektedir. Bu durum, sahadaki toplanma alanlarının bazılarının işlevsel olarak net tanımlanmadığını ortaya koymaktadır. Bu dağılım, araştırmanın odaklanacağı kentsel boşluk olan afet toplanma alanlarının belirlenmesinde büyük rol oynamıştır.

Şekil 4.7 *Bağcılar İlçesi Mahalle Bazlı Nüfus Dağılım Haritası*

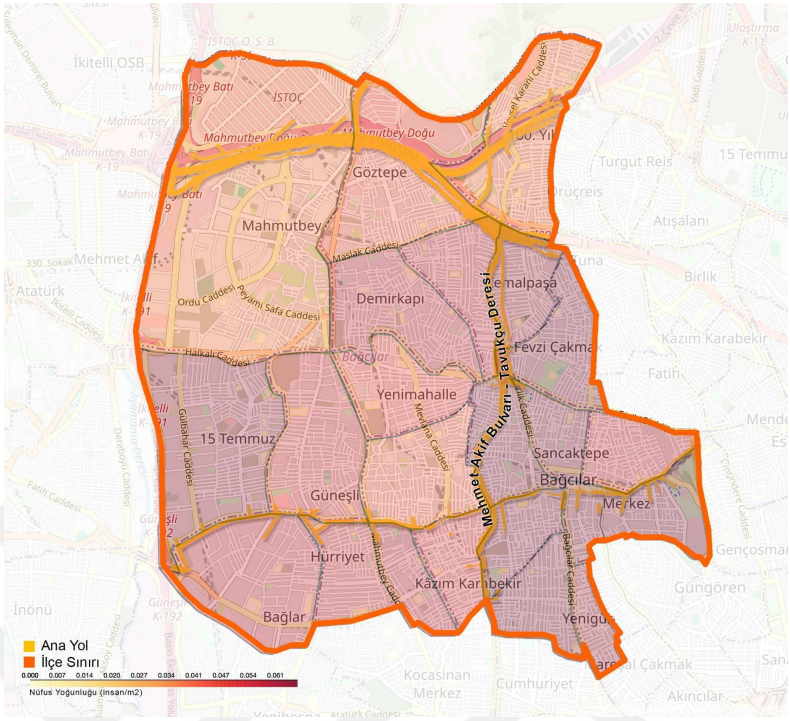

Şekil 4.7'deki mahalle bazlı nüfus dağılım haritası, bu toplam nüfusun ilçedeki mekânsal yoğunlaşma biçimini görselleştirmektedir. Haritada koyu tonlarla vurgulanan Güneşli (46.831 kişi), 15 Temmuz (50.755 kişi), Demirkapı (55.446 kişi) ve Kemalpaşa (34.581 kişi) mahalleleri, ilçedeki yüksek nüfus yoğunluğunu temsil eden bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık, açık tonlarla gösterilen Mahmutbey (24.596 kişi), Göztepe (37.553 kişi) ve 100. Yıl (49.136 kişi) mahallelerinde ise nüfus yoğunluğu görece daha düşüktür (TÜİK, t.y). Bu dağılım, ilçenin merkez ve güney mahallelerinde yerleşimin daha sık, kuzey mahallelerinde ise daha seyrek olduğunu göstermekte; böylece nüfusun demografik ağırlığının hangi bölgelerde toplandığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Aman (2019), Bağcılar ilçesinin özellikle güney kesiminin yüksek deprem riski altında bulunduğunu ve Tavukçu Deresi'nin geçtiği alanda orta ve yüksek sıvılaşma potansiyeli olduğunu tespit etmiştir. Haritada sarı renk ile gösterilen bu bölgeler, gevşek yapılı alüvyonlar, dere çökelleri ve döküntü malzemelerden oluşmaktadır (Şenol, 2020) (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 *Bağcılar ilçesi zemin yapısı haritası*[7]

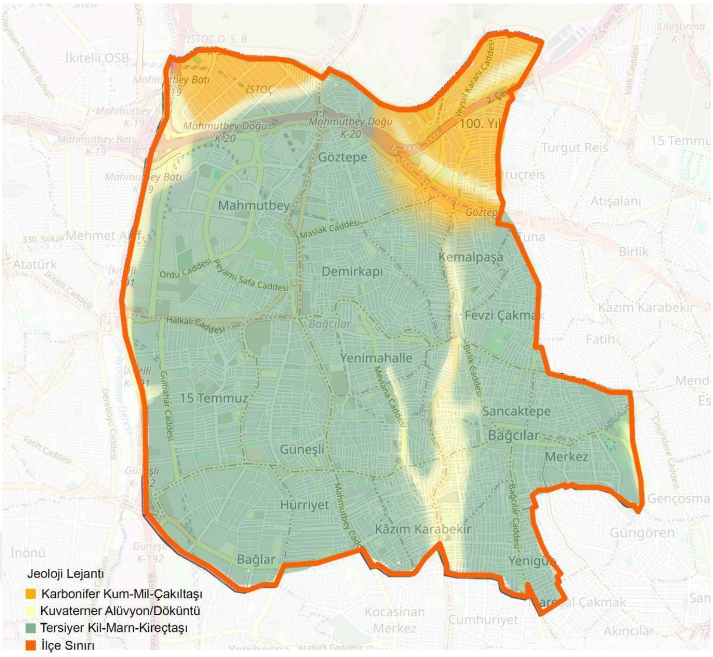

Alüvyonlu alanlar zemin sıvılaşması ve yerleşime bağlı stabilite sorunları açısından dikkat edilmesi gereken bölgeler olmasına karşın Şekil 4.7'de vurgulandığı üzere bu alanlar Tavukçu Deresi yani Mehmet Akif Bulvarı üzerinden toplam 8 mahalle bulunmaktadır. Bununla beraber Bununla beraber, mevcut analizde İstanbul Afet Toplanma Haritası üzerinde Bağcılar ilçesinde 254 adet alan tespit edilmiştir ve harita üzerinde gri renk ile işaretlenmiştir (Şekil 4.9). Şekil 4.9'da belirtildiği üzere bu hat üzerinde toplamda 11 afet toplanma alanı bulunmaktadır.

Bu alanlar, genellikle mevcut parklar, okul bahçeleri, açık alanlar ve kamuya ait boş parseller üzerinde yoğunlaşmıştır. İlçenin kuzey ve doğu kesimlerinde (özellikle Mahmutbey, Göztepe ve Yenigün civarlarında) görece daha fazla toplanma alanı mevcutken, merkez mahallelerde (örneğin, Yenimahalle, Fevzi Çakmak, Kirazlı, Yavuz Selim çevresi) toplanma alanlarının nüfus yoğunluğuna göre yüzey alanı bakımından yetersiz olduğu görülmektedir.

[7] Aman, 2019 ve Şenol, 2020

Şekil 4.9 *Bağcılar İlçesi Mahalle Nüfus Dağılımı, Ana Yollar, Afet Toplanma Alanları*

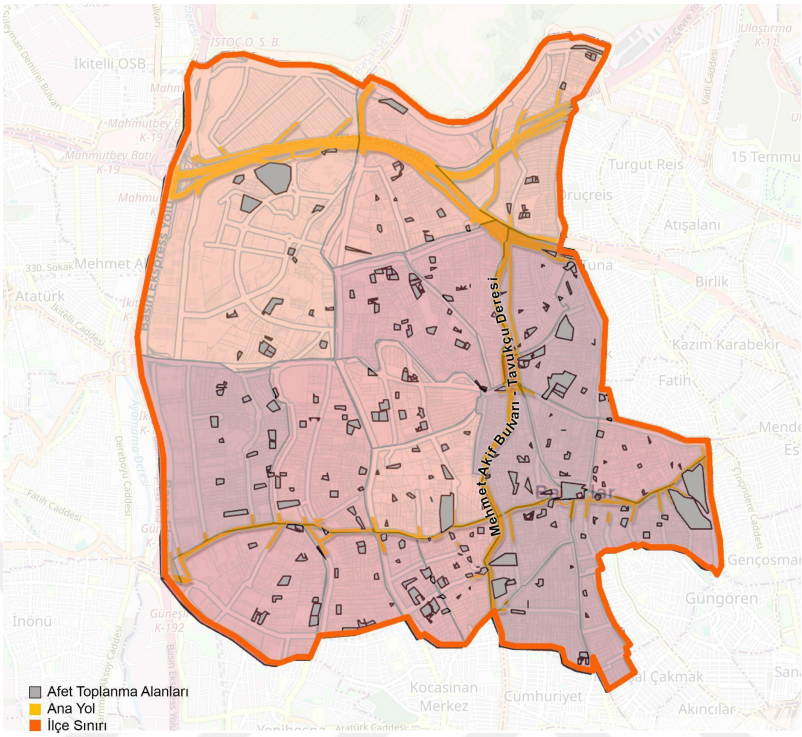

Mehmet Akif Bulvarı - Tavukçu Deresi hattı, ilçenin kuzeyinden güneyine doğru önemli bir ulaşım aksı olarak dikkat çekmektedir. Bununla beraber, JICA (2002) raporlarına dayanan analizlerinde, güney mahallelerinde yol kapanma olasılığının %100'e yaklaştığı ve deprem sonrası bu bölgelerin tamamen izole olacağı öngörülmüştür (Aman, 2019).

4.2 Bağcılar İlçe Ölçeğinden Mahalle Ölçeğine

Kentsel boşluk olan afet toplanma alanlarının fiziksel durumları, gündelik yaşamdaki kullanım biçimleri ve mahalle ölçeğinde yaratabileceği sosyo-ekolojik etkileşimler bu çalışmada yerinde gözlemlerle incelenmiştir. İstanbul genelinde yapılan analizlerin ardından, Bağcılar ilçesine ve burada seçilen Mehmet Akif Bulvarı çevresine odaklanılmıştır. Saha analizleri sonucunda, birçok toplanma alanının isminin bulunduğu fiziksel işleve karşılık gelmediği, yani işlevsel açıdan yanıltıcı biçimde tanımlandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bütün kategorilerde yer alan alanları içererek bütüncül bir değerlendirme sürecine geçilmiştir.

Bölgenin genel fiziksel durumu ve gündelik kullanımı birlikte ele alındığında, Kundak'ın (2017) kırılganlık ve dayanıklılığı birbirine zıt değil, birbirini tamamlayan bir ikilik olarak değerlendiren yaklaşımıyla doğrudan ilişki kurulabilir. Yerinde yapılan gözlemler, incelenen mekânsal sistemlerin yalnızca güçlü yönlerini değil, aynı zamanda bu sistemler içerisinde barınan yapısal kırılganlıkları da açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın devamında analiz iki ana başlık altında detaylandırılmıştır. İlk olarak, alanın mevcut fiziksel durumu ve gündelik kullanım biçimleri değerlendirilmiştir. Ardından, mekânsal pratiklerin alan üzerindeki etkileri ve bu süreçte yaşanan dönüşümler ele alınmıştır.

4.2.1 Alanın Mevcut Durumu ve Gündelik Kullanımı

Bağcılar ilçesinde, afet toplanma alanı, kentsel boşluk ve ara alan kesişiminde yer alabilecek bölgeler Google Maps ve saha analizi yoluyla incelenmiştir. Şekil 4.10'da görüldüğü üzere bu analiz sonucunda incelenen alanlar 6 bölgeye ayrılmıştır. Toplamda yedi mahalle, on dört alan detaylı olarak ele alınmıştır.

Şekil 4.10 *Saha Analizinde İncelenen Alanların Bağcılar İçindeki Konumları*

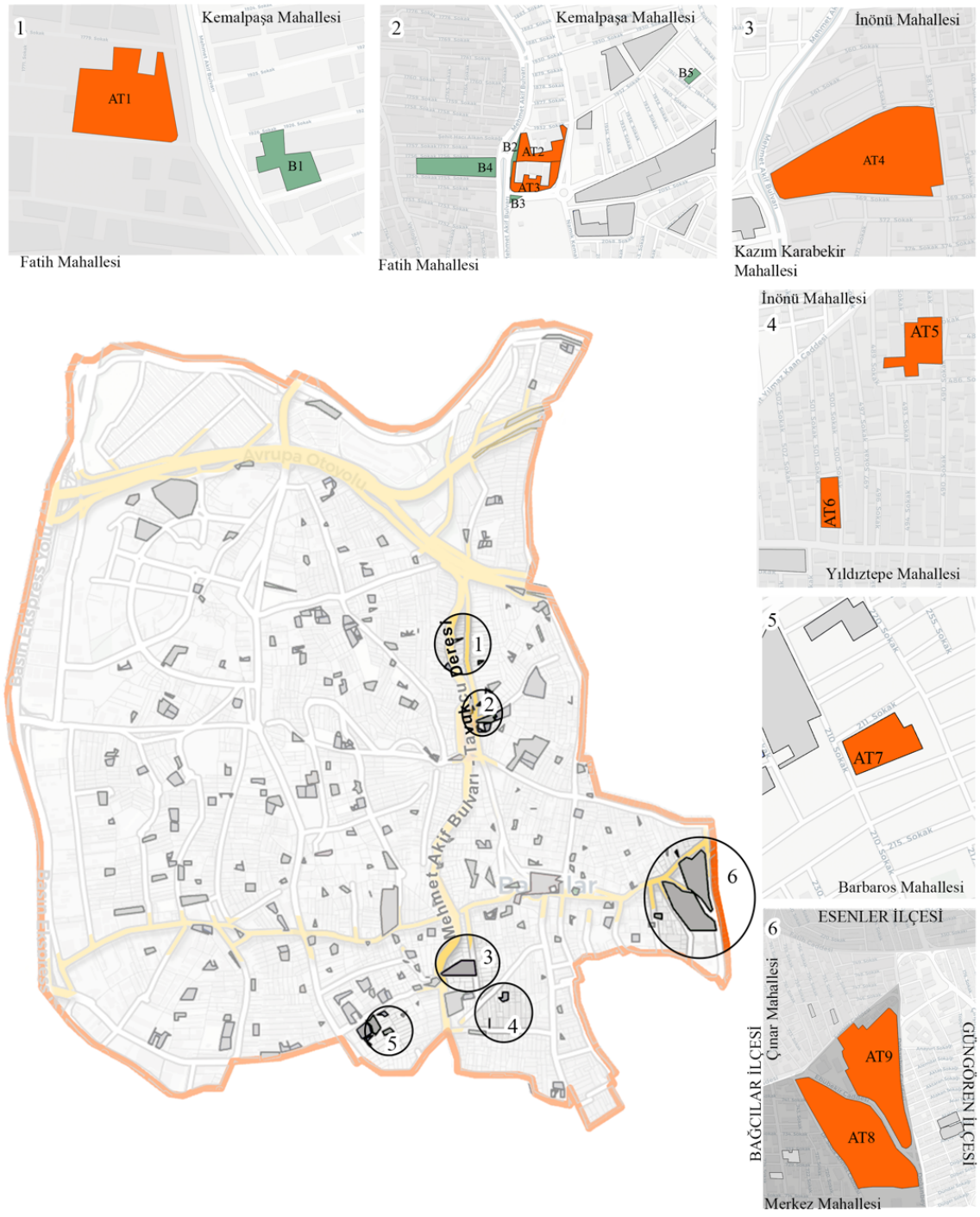

Tablo 4.1'de tez kapsamında incelenen kentsel boşluk ve afet toplanma alanlarının alan kodu, yer bilgisi ve kategorileri belirtilmiştir. Tabloda gösterildiği gibi dokuz kentsel boşluk olan afet toplanma alanı ve bu alanların çevresindeki beş kriz sonrası sızılan kentsel boşluklar incelenmiştir. İnceleme sürecinde meydana gelen 23 Nisan 2025 Silivri Depremi, saha

çalışmasının afet toplanma alanı olarak resmi olarak tanımlanmamış kentsel boşluklara da genişletilmesine imkân sağlamıştır. Bu durum, afet toplanma alanlarının kapasitesini aşan bireylerin yöneldiği kentsel boşluklardaki kullanım pratiklerinin gözlemlenmesine olanak tanımış ve alan araştırmasına önemli bir fırsat sunmuştur

Tablo 4.1 *Tez Kapsamında İncelenen Alanlar*

Alan Kodu	Mahalle	Alan Adı	Mekânsal Kategori		Haritadaki Konumu
			Afet Toplanma Alanı	Kentsel Boşluk	Kentsel Boşluk ve Afet Toplanma Alanı Kentsel Boşluk Afet Toplanma Alanı
AT1	Fatih Mah.	Fatih Mah. Mehmet Akif Bulvarı Okul Alanı	X	X	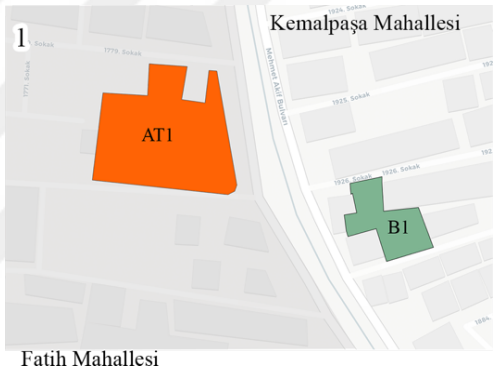
B1	Kemalpaşa Mah.	1885. Sk		X	
AT2	Kemalpaşa Mah.	Aşık Veysel İlkokulu Bahçesi	X	X	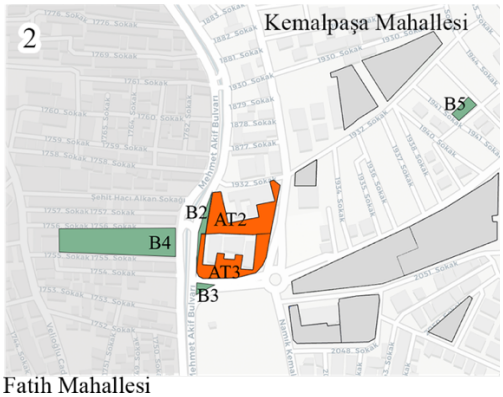
AT3	Kemalpaşa Mah.	İ.T.O. Özel Eğitim Uygulama Okulu 1. Kademe Bahçesi	X	X	
B2	Kemalpaşa Mah.	AT2 ve AT3 yanı çimenlik alan		X	
B3	Kemalpaşa Mah.	AT3 önü bulvar		X	
B4	Fatih Mah.	AT2 ve AT3 karşı sokağı yıkılmış parsel		X	
B5	Kemalpaşa Mah.	1942. Sk.		X	

AT4	İnönü Mah.	Eski Ramazan Çadır Alanı	X	X	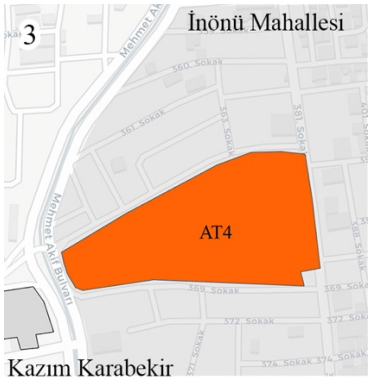
AT5	Yıldıztepe Mah.	Abdurrahman Nermin Bilimli İlkokulu	X	X	
AT6	Yıldıztepe Mah.	501 Sk. Teknik Altyapı	X	X	
AT7	Barbaros Mah.	211. Sk Park Alanı	X	X	
AT8	Merkez Mah.	Dr. Sadık Ahmet Parkı	X	X	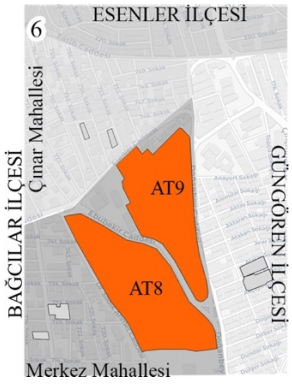
AT9	Merkez Mah.	Sevgi Ormanı	X	X	

İncelenen ilk mahalle olan Fatih Mahallesinin toplam nüfusu 40.177 kişidir (TÜİK, t.y.). Mahalle içerisinde toplamda 7 adet afet toplanma alan bulunmaktadır (Bağcılar

Belediyesi, t.y.-c). Bu alanlar içerisinde 3 adet “Eğitim Tesisleri” kategorisinde, 4 adet “Yeşil Alanlar” kategorisinde bulunmaktadır (Şekil 4.11). Çalışma kapsamında incelenen alan, İstanbul ili Bağcılar ilçesi Fatih Mahallesi sınırları içerisinde, Mehmet Akif Bulvarı No:281 adresinde yer almaktadır. Söz konusu alanın yüzölçümü 2.190,715 m²’dir. Çalışma kapsamında incelenen alan, harita üzerinde Fatih Mahallesi Mehmet Akif Bulvarı Okul Alanı (AT1) olarak isimlendirilmiştir ve yapılan Afet Toplanma Haritasında “Eğitim Tesisleri” kategorisinde yer almaktadır. Ancak saha analizleri sonucunda, alanda fiilen bir okul yapısının bulunmadığı ve fiziksel olarak tanımsız, atıl bir kentsel boşluk niteliği taşıdığı tespit edilmiştir. Bu durum, afet toplanma alanı olarak önerilen mekânların planlama belgelerindeki kategorik tanımları ile yerinde gözlemler arasındaki tutarsızlıklara işaret etmektedir. Söz konusu tutarsızlık hem mekânsal verilerin doğruluğu hem de bu alanların afet durumunda işlevsel olup olmayacağı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır.

Şekil 4.11 *Bağcılar, Fatih Mahallesi Afet Toplanma Alanları*

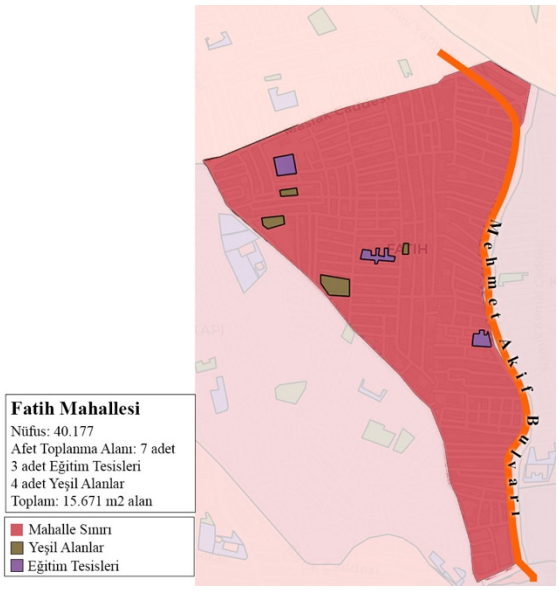

Şekil 4.12’de AT1 ve B1 alanlarının teknik bilgileri ve mevcut durum fotoğrafları verilmiştir. AT1 eğimli bir yüzeye sahiptir seviye farkı olan bölgeler, toprak kaymalarını önlemek amacı ile kaldırım taşlarıyla desteklenerek güçlendirilmiştir. Bulvar cephesine bakan

en alt kotta beton yüzey mevcuttur. Bu bölümde çeşitli moloz atıkları ve ateş yakıldığı tespit edilmiştir; ayrıca, araç girişini engellemek amacı ile bulvarla aynı seviyede bulunan kısmın önüne büyük beton bloklar yerleştirilmiştir. B1 alanı düz bir zemine sahip kentsel boşluktur. Alan içerisinde çevre sakinleri tarafından inşa edilen kümes mevcut olmasıyla beraber bölgenin ağırlıklı olarak kullanıcıları çocuklar olduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 4.12 *AT1 ve B1 Alanı ve Çevresi*

Şekil 4.13'te yer alan zaman çizelgesi, çalışmada gözlemlenen alanın 2014-2025 yılları arasındaki fiziksel ve işlevsel dönüşümünü göstermektedir. Başlangıçta tanımsız bir kentsel boşluk olan alan, yıllar içinde farklı geçici kullanımlara sahne olmuştur. 2019-2020 yıllarında bulvar üzerinde yer alan caminin tadilatı sırasında yardım çadırı yerleştirilmiş, alan kısa süreliğine yarı-kamusal bir işleve kavuşmuştur. 2022 yılı itibarıyla alan, özel araçlarla yoğun biçimde işgal edilmiş ve fiilen geçici bir otopark işlevi kazanmıştır. Aynı dönemde yerleştirilen "Afet Toplanma Alanı" tabelası, alanın resmi planlamada belirli bir işleve kavuşturulduğunu göstermektedir. Bu tanımlama, 2025 yılına gelindiğinde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Şekil 4.13 *Mekânın 2014-2025 Arası Dönüşüm Süreci*

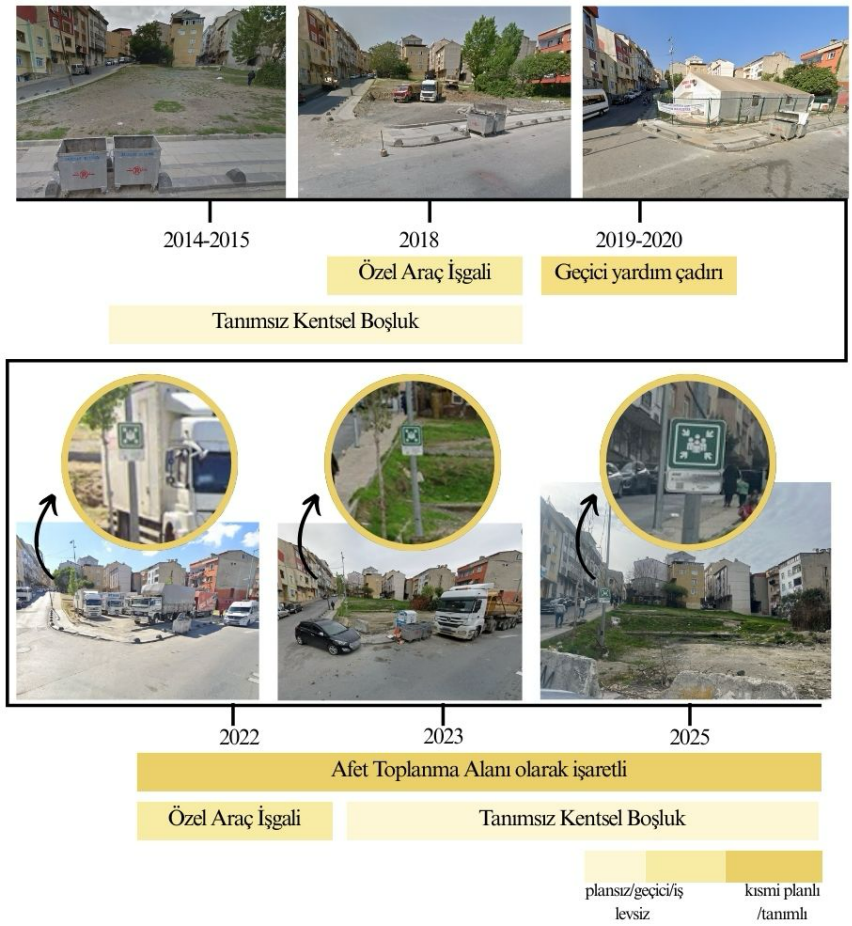

Ancak afet toplanma alanlarına ilişkin temel kriterler (düz zemin, engelsiz erişim, temel hizmetlere yakınlık) dikkate alındığında, bu etiketleme ile alandaki fiilî durumun örtüşmediği görülmektedir. Bu dönüşüm, mekânın sürekli değişen, tanımsız kalan ve potansiyel ile belirsizlik arasında gidip gelen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, afet toplanma alanlarının işlevselliğinin sadece tabelalarla değil, mekânsal nitelikler ve gündelik yaşam içindeki kullanımla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu bölgeye yönelik analizler, hafta sonu günlerinde (Cumartesi ve Pazar) sabah ve öğle saatleri arasında saha gözlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu zaman diliminde alanın daha çok çocuklar ve dinlenen bireyler tarafından kullanıldığı gözlemlenmiş; alanın geçici ve zamana bağlı işlevler üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Gözlem süresince alanın kullanım yoğunluğunun günün belirli saat dilimlerinde değiştiği fark edilmiştir. Sabah ve öğle saatlerinde (yaklaşık 11.30-13.00) çocukların oyun amaçlı kısa süreli olarak alana geldikleri; öğleden sonra saatlerinde ise (15.30-17.00) bu hareketliliğin tekrarlandığı gözlemlenmiştir. Alandan geçen bireylerin ise belirli aralıklarla, geçiş güzergâhı olarak alanı kullandıkları tespit edilmiştir. Oturarak vakit geçiren veya bekleyen bireylerin varlığı da gözlenmiş, bu durum alanın sadece bir geçiş noktası değil, aynı zamanda kısa süreli dinlenme ve sosyal etkileşim için de kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu gözlemler, alanın farklı kullanıcı profilleri tarafından zaman içinde değişen biçimlerde kullanıldığını ve bu yönüyle yarı-kamusal, esnek bir kentsel boşluk işlevi taşıdığını göstermektedir.

4.2.2 Mekânsal Pratikler ve Mekânın Dönüşümü

Doğan'ın (2023, s.15) vurguladığı üzere, "öznenin mekânı dönüştürücü gücü şüphesiz öncelikle mekânda var olmasına bağlıdır." Bu çıkarım, kullanıcıların fiziksel varlığının kamusal boşlukları nasıl dönüştürdüğünü gösteren Şekil 4.14'teki gözlemsel harita da fiziksel olarak göstermektedir. William H. Whyte'ın (1981) çalışmasından esinle, kamusal bir

boşluğun kullanıcılar tarafından nasıl ve hangi yoğunlukta kullanıldığını gözlemsel verilerle ortaya koymaktadır. Harita, farklı renklerle kullanıcı davranışlarının yoğunluğunu temsil eder: kırmızı renkler uzun süreli vakit geçirilen alanları, turuncu renkler sık kullanılan geçiş yollarını, sarı renkler ise seyrek geçilen güzergâhları göstermektedir.

Şekil 4.14 *AT1 Çalışma Alanında Gözlemlenen Kullanıcı Yoğunlukları*

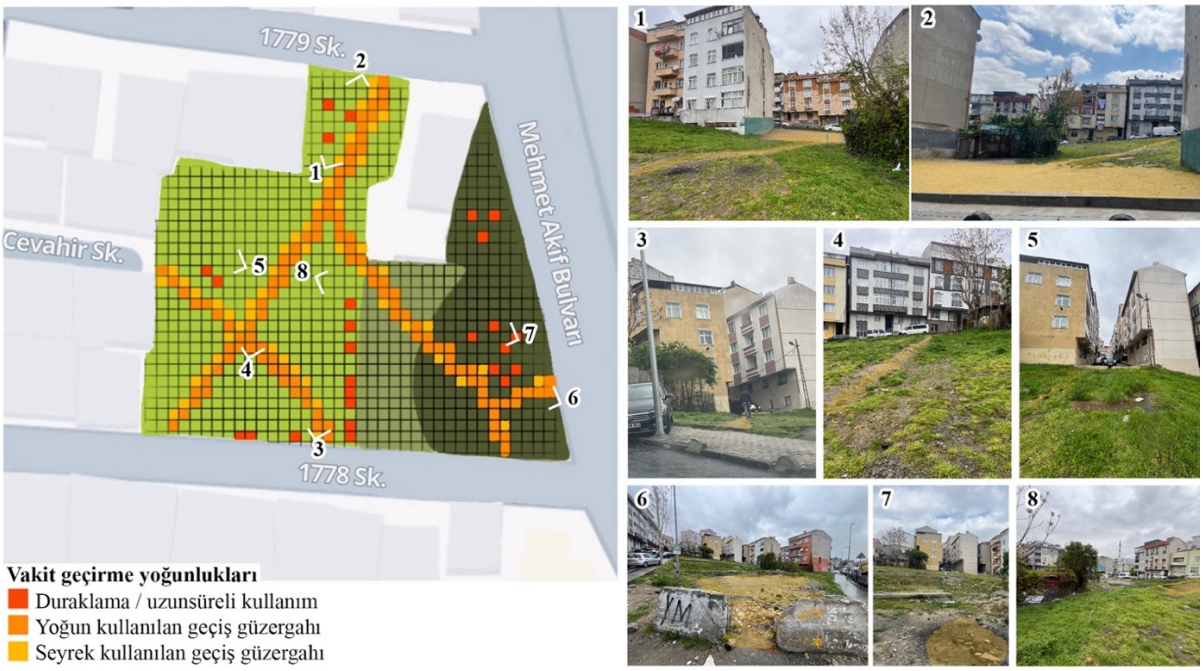

Kırmızı ile işaretlenen bölgeler, Mehmet Akif Bulvarı'na bakan ve kaldırım taşlarıyla donatılmış alanlardır. Bu alanlar, kullanıcıların oturup çevreyi izledikleri, dinlendikleri veya sosyal etkileşim kurdukları mekânlar hâline gelmiştir. Bu davranış biçimi, Whyte'ın kamusal alanlarda insanların oturma fırsatlarını değerlendirme eğilimini ve sosyal etkileşimleri izleme arzusunu destekler niteliktedir. Turuncu renkli yollar, kullanıcıların sık tercih ettiği geçiş güzergâhlarını; sarı renkli alanlar ise daha az tercih edilen, seyrek kullanılan güzergâhları ifade etmektedir (Şekil 4.14). Haritada gösterilen alan, farklı kullanıcı profilleri tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmakta ve gündelik yaşamın çok boyutlu mekânsal pratiklerine sahne olmaktadır. Bu kullanım biçimleri; yaş grubu, cinsiyet ve eylem türüne göre çeşitlenmektedir.

Alan özellikle 7-15 yaş aralığındaki erkek çocuklar tarafından topla oynanan oyunlar ve fiziksel aktiviteler için aktif biçimde kullanılmaktadır. Bu çocuklar, genellikle açık ve engelsiz bölümleri tercih ederek, alanı geçici bir oyun sahasına dönüştürmektedir. Bu durum, kamusal boşlukların belirli zaman dilimlerinde yaşa ve aktiviteye bağlı olarak yeniden işlevlendirilmesine işaret eder (Şekil 4.14). Öte yandan, alanda bulunan çöp konteynerine yalnızca Mehmet Akif Bulvarı üzerinden erişilebilmesi, çevredeki sokaklarda yaşayan bireylerin (özellikle 1778. Sokak, Çiler Sokak, 1779. Sokak ve Cevahir Sokak) bu alanı düzenli biçimde geçiş güzergâhı olarak kullanmalarına neden olmaktadır. Bu kullanıcı profili büyük ölçüde 40-50 yaş aralığındaki kadın bireylerden oluşmakta, böylece alanın geçiş pratikleriyle gündelik rutinler arasında nasıl bütünleştiği ortaya çıkmaktadır.

Benzer şekilde, alan çevredeki çıkmaz sokaklardan bulvara geçiş yapmak isteyenler tarafından yaya yolu olarak kullanılmakta ve önemli bir bağlantı işlevi görmektedir. Bu kullanım sayesinde, zamanla doğal patikalar oluşmuş ve mekânın kullanıcılar tarafından dönüştürüldüğüne dair bir başka örnek ortaya çıkmıştır (Şekil 4.14). 1778. Sokak, Çiler Sokak, 1779. Sokak ve Cevahir Sokak'ta yaşayanlar için bu alan, Mehmet Akif Bulvarı'na erişim sağlayan bir geçiş koridorudur. Kullanıcı hareketlerinin sürekliliğiyle belirginleşen bu güzergâhlar, alanın taşlık ve engebeli yapısına rağmen daha güvenli ve konforlu bir geçiş hattı sunmaktadır. Bu yönüyle, kullanıcıların gündelik ihtiyaçlarına yönelik pratik çözümler geliştirdiği görülmektedir.

Tüm bu örnekler, mekânın sosyal olarak yeniden üretildiğini göstermektedir. Zamanla oluşan patikalar, planlanmamış ve kendiliğinden gelişen yönelimlerin fiziksel izlerine dönüşmesini yansıtmaktadır. Alan aynı zamanda 30-50 yaş aralığında kadın ve erkek bireyler tarafından kısa süreli bekleme veya dinlenme amacı ile da kullanılmaktadır. Bu grup, genellikle alanın düz veya daha sakin bölümlerini tercih etmektedir. Bu tür pratikler, bireylerin kamusal

alanı yalnızca bir geçiş rotası olarak değil, aynı zamanda kişisel zamana yer açabilecekleri bir "durma" alanı olarak da değerlendirdiğini göstermektedir (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 *Mekân Kullanımı ve Kullanıcıları*

Buna ek olarak, alanda ev içi faaliyetlerin kamusal alana taşındığı da gözlemlenmiştir. Özellikle yün dövme gibi geleneksel el işlerinin yapılması ve piknik gibi boş zaman etkinliklerinin gerçekleştirilmesi, mekânın aynı zamanda bir üretim ve sosyalleşme alanı olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, özel ve kamusal alan arasındaki sınırların gündelik pratiklerle esnetilebildiğini ve bazı evsel faaliyetlerin uygun boşluklarda dış mekâna taşınabildiğini göstermektedir.

Alan kullanıcıları, mevcut fiziksel çevreyi yalnızca olduğu gibi kullanmakla kalmayıp, ihtiyaçlarına göre dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, gündelik yaşamın içinde gelişen pratiklerle birlikte, kullanıcıların alana yönelik yaklaşımlarını da yansıtmaktadır. Çöp konteynerinin çevresi, zamanla atıkların bırakıldığı bir noktadan, kullanılmayan eşyaların ihtiyacı olan kişiler tarafından alınabilmesi için bırakılan bir paylaşım noktasına da dönüşmüştür. Benzer şekilde,

poşetlenmiş ekmeklerin alanda bırakıldığı görülmektedir; bu da yerel düzeyde kurulan sessiz bir dayanışma biçimi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 4.16 *AT1 Mekânsal Pratik Örneği: Yün Dövme*

Alanda daha uzun süre vakit geçiren bireyler ise, yanlarında karton, kilim veya yastık gibi oturmak için araçlar getirerek burayı geçici bir dinlenme ya da gündelik işlerini yapabilecekleri bir mekâna dönüştürmektedir (Şekil 4.16). Bu duruma, saha analizi sırasında gözlemlenen bir kullanım pratiği örnek olarak verilebilir. Şekil 4.16'da görülen kilim serme pratiği, bireyin alanla kurduğu geçici aidiyet ilişkisini görünür kılmaktadır.

Ayrıca, konut içi kullanıma uygun olmayan bazı faaliyetlerin kamusal kentsel boşluklara taştığı gözlemlenmiştir. Örneğin, bir kullanıcının yün dövme işlemi için açık alanı tercih etmesi buna örnektir (Şekil 4.16). Bu tür kullanımlar, bireylerin kentsel boşlukları evlerinin bir uzantısı gibi deneyimlediğini ve gündelik yaşam pratiklerini dış mekâna taşıdığını göstermektedir. Bireyin mekâna yaptığı düzenleme, yalnızca işlevsel bir gereklilik değil, aynı zamanda kadının bu geçici boşluğu gündelik yaşamına entegre etme biçimi olarak, mekânla kurduğu geçici aidiyetin de bir göstergesidir. Bu süre zarfında çevrede bulunan diğer bireylerin de (10'dan fazla kişi) kısa süreli oturma ve bekleme gibi kullanımlarda bulunduğu

gözlemlenmiştir; bu da bireysel mekânsal pratiklerin kolektif alan kullanımını dolaylı olarak etkileyebileceğini göstermektedir. Kullanıcılar, alanda otururken yanlarında getirdwikleri kilim ve yastık gibi nesneleri genellikle ayrılmadan önce toplayarak mekâna yalnızca geçici bir müdahalede bulunmaktadır. Bu durum, kullanıcıların alanı sahiplenme biçiminin kalıcı değil, zamanla sınırlı ve ihtiyaca yönelik olduğunu göstermektedir.

Çocukların moloz parçalarıyla oluşturduğu geçici yapılar, Henri Lefebvre'in (2014) "yaşanan mekân" (lived space) kavramının somut bir yansımasıdır. Bu kavram, bireylerin mekâna duyguları, hayal gücü ve gündelik pratikleri aracılığıyla anlam yüklediği; mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sembolik ve deneyimsel düzeyde üretildiği katmanı ifade eder. Bu bağlamda çocukların molozlarla sınırlar çizmesi ya da kale benzeri yapılar inşa etmesi, fiziksel çevrenin oyun yoluyla yeniden kurgulanması anlamına gelir. Bu durum, mekânın kullanıcılar aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır ve aynı zamanda gündelik yaşamın çeşitli ve katmanlı pratiklerine zemin hazırlayan dinamik bir sosyal mekâna dönüştüğünü göstermektedir. Kullanıcıların alana yönelik geçici müdahaleleri, gündelik ihtiyaçlara cevap veren üretim, dinlenme, oyun ve geçiş davranışları, mekânın sabit bir biçimde değil; değişen koşullara, kullanıcı profillerine ve pratiklerine göre sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, kullanıcıların mekâna atfettiği anlamlar kadar, kentsel boşlukların plansız ama etkili biçimde işlev kazandığını göstermektedir.

Bu kullanıcı temelli geçici müdahaleler, sadece gündelik yaşam pratiklerinin değil, aynı zamanda kriz anlarında ortaya çıkan mekânsal yeniden üretim biçimlerinin de ipuçlarını vermektedir. Nitekim, 23 Nisan 2025 tarihinde meydana gelen Silivri merkezli depremin ardından Bağcılar'daki kentsel boşlukların kullanımı incelendiğinde; hem afet toplanma alanı olarak resmî biçimde tanımlanmış mekânlarda hem de plansız, gayriresmi boşluklarda benzer türde geçici mekânsal üretimlerin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular, kullanıcıların

gündelik hayatta geliştirdiği geçici ve ihtiyaca dayalı mekânsal pratiklerin, afet gibi olağanüstü durumlarda da sürdüğünü ve farklı biçimlerde işlev kazandığını ortaya koymaktadır.

4.3 Silivri Merkezli Mw 6,2 Büyüklüğündeki Deprem (23 Nisan 2025) Sonrası Bağcılar'da Kentsel Boşlukların Kullanımı

23 Nisan 2025 tarihinde, Türkiye saatiyle 12.49'da merkez üssü Marmara Denizi olan ve en yakın yerleşim birimi olan Silivri ilçesine 22.98 km mesafede gerçekleşen Mw 6.2 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir (AFAD, 2025). AFAD'ın (2025) raporuna göre 24 Nisan 2025 saat 11.05'e kadar toplam 272 artçı deprem kaydedilmiştir. Deprem Ön Hasar Tahmin Sistemi (AFAD-RED) kullanılarak üretilen şiddet haritasına göre Bağcılar ilçesi depremi güçlü hisseden bölgeler arasında yer almaktadır (AFAD,2025).

Bağcılar Belediyesi'nin açıklamasına göre, depremin ardından ilçede herhangi bir binanın yıkılmadığı ve can kaybı yaşanmadığı bildirilmiştir (Bağcılar Belediyesi, 2025). Belediye, yoğun meydanlarda geç saatlere kadar dışarıda kalan kişilere içecek ve yiyecek temin edildiğini ifade etmiştir (Bağcılar Belediyesi, 2025). Depremden yaklaşık iki saat sonra yapılan saha gözleminde, yalnızca resmi afet toplanma alanlarının değil, çevredeki boş ve tanımsız kentsel alanların da yoğun biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bölgede yaşayan birçok kişi çadır kurmuş; geceyi geçirmek üzere battaniye, piknik örtüsü, taşınabilir soba ve soğutucu gibi donanımlarla alana gelmiştir. Bazı bireylerin evcil hayvanlarını taşıma kutuları veya kafeslerle birlikte getirdikleri, uzun süreli kalışa hazırlıklı oldukları gözlemlenmiştir.

AT1'de yapılan gözlemler, kriz sonrası mekânsal pratikleri detaylı biçimde ortaya koymaktadır. Şekil 4.17, görsel D'de görüldüğü üzere, bireyler düz ve yeşil zeminli bölgelere yerleşmiş, battaniyeler sererek oturmuş ya da çadır kurmuştur. Engebeli ve taşlık bölgeler başta boş kalmış, ancak kalabalık arttıkça bu alanlara da yerleşilmiştir. Şekil 4.17 görsel A'da, bazı kullanıcıların bu tür zeminlerde oturabilmek için kalın kilimler, tabureler ve taşınabilir

sandalyeler kullandığı görülmektedir. Güneşten korunmak için çadırlar veya battaniyelerle gölgelik alanlar oluşturulmuştur.

Şekil 4.17 AT1 Afet Toplanma Alanı Deprem Sonrası Kullanım Pratikleri

Çocuklar, Şekil 4.17 görsel E'de görüldüğü gibi, düz ve açık alanlarda grup hâlinde oyunlar oynamış; hareketli, serbest alanları tercih etmiştir. Yetişkinler ise yeşil ve düzgün yüzeyleri oturma ve dinlenme için kullanmıştır. Şekil 4.17 görsel C'de, kalabalığın arttığı ve bireylerin alanın tüm bölümlerini kullanmaya başladığı görülmektedir. Katlanabilir sandalyeler, taşınabilir masalar ve seyyar ısıtıcıların getirilmiş olması, insanların burada uzun süre kalmayı planladığını göstermektedir. Bu gözlemler, boş bir alanın kullanıcılar tarafından hızla organize edilerek geçici bir yaşam alanına dönüştürülebileceğini ortaya koymaktadır. Gözlem süresince, alanda altyapı desteği bulunmadığı kaydedilmiştir. Bölge çevresinde sokak lambaları ve "Afet Toplanma Alanı" tabelası bulunsa da sahada gölgelik, yönlendirme elemanları, oturma birimleri, temel ihtiyaçlara yönelik donanım veya acil durum altyapısı yer almamaktadır.

Bu durum, alanın fiziksel koşulları dikkate alınmadan afet toplanma alanı olarak belirlendiğini; planlama ile fiilî işlevsellik arasındaki önemli uyumsuzluğu göstermektedir. Analiz edilen bir diğer resmi afet toplanma alanı, "Bilinmeyenler" kategorisine giren ve Yıldıztepe Mahallesinde yer alan "501 Sokak Teknik Altyapı" (AT6) başlıklı alandır. Toplam 1.534 m² yüzölçümüne sahip olmasına rağmen, alanın büyük bir kısmı özel mülkiyet işgali ve araç parkı nedeniyle fiilen kullanılamamaktadır (Şekil 4.18).

F ve G noktalarından yapılan gözlemler, resmi olarak afet toplanma alanı olarak işaretlenmiş bu alanda, "Girilmesi Yasaktır" tabelasıyla çevrelenmiş ve çitle ayrılmış bir özel mülk bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Şekil 4.18'de harita üzerinde çerçeveyle belirtilen toplanma alanının yalnızca gri renkle gösterilen kısmı kamusal kullanıma açıktır. Günlük kullanımda ise bu açık alan, çevrede yaşayan yetişkinler tarafından araç park yeri olarak değerlendirilmekte; aynı zamanda H noktasında görüldüğü gibi çocuklar tarafından oyun alanı olarak kullanılmaktadır.

Afet sonrasına ilişkin gözlemler, mekânsal yetersizlik ve erişim sorunlarının topluluk davranışlarını doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Fotoğraflarda görüldüğü üzere, toplanma alanı olarak tanımlanan bu bölge fiziksel açıdan yetersizdir. Kullanıcılar kaldırımlar üzerinde konumlanmış, bazıları katlanır sandalyeler getirmiş ve evcil hayvanlarıyla birlikte alana gelmiştir. Özellikle özel mülkiyet çitlerinin çevresine yerleşmiş küçük gruplar, bu alanın resmi ve erişilebilir bir toplanma alanı olarak düzenlenmesi durumunda, mevcut kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kapasiteye sahip olabileceğini göstermektedir. Çocukların birlikte zaman geçirdiği, yetişkinlerin ise küçük gruplar hâlinde bir araya geldiği gözlemlenmiştir.

Şekil 4.18 *AT6 Afet Toplanma Alanı Deprem Sonrası Kullanım Pratikleri*

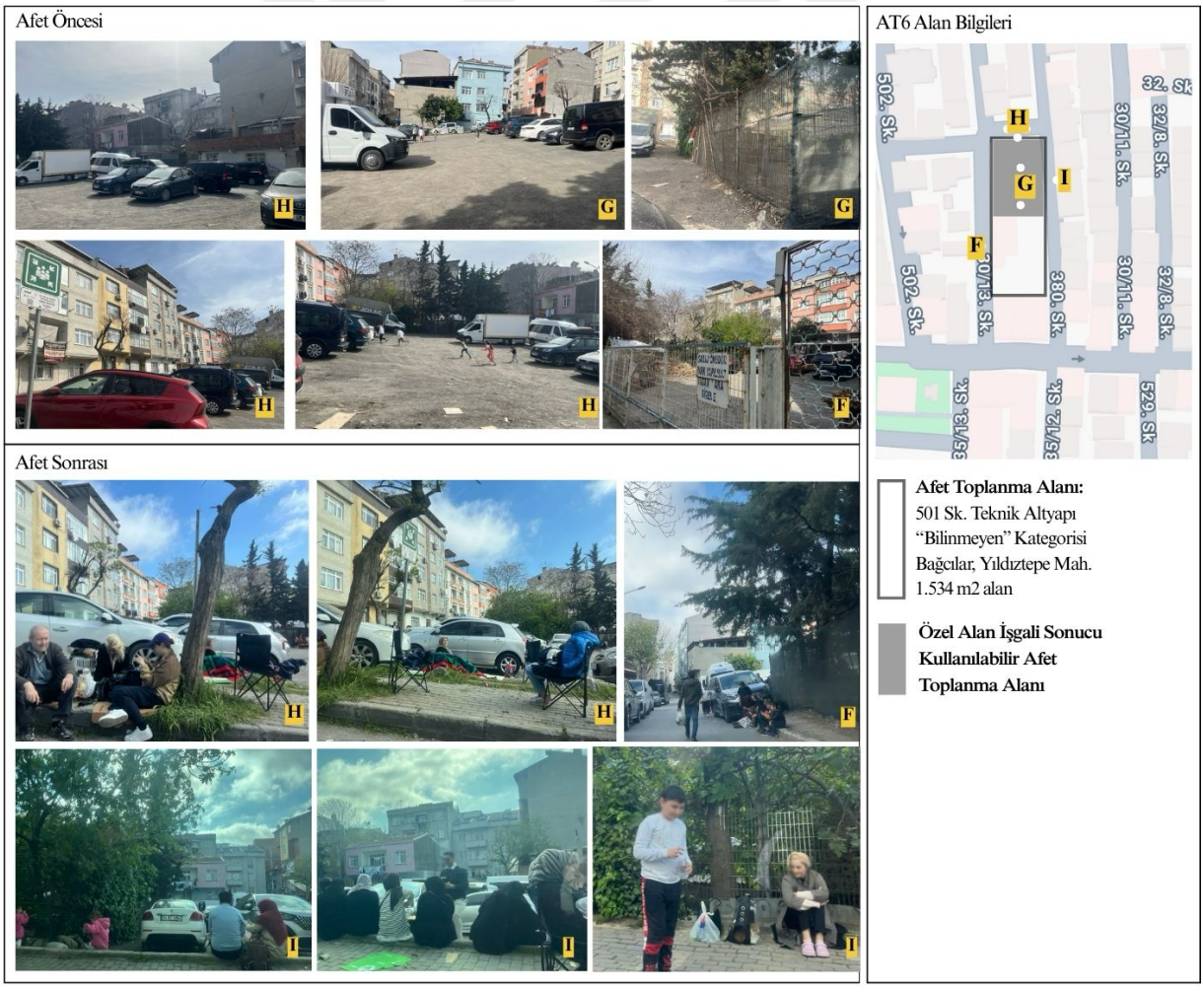

Abdurrahman Nermin Bilimli İlkokulu (AT5), İnönü Mahallesi'nde yer almakta ve afet toplanma alanları haritasında "Eğitim Tesisleri" kategorisinde gösterilmektedir (Şekil 4.19). Okul binasının önünde bulunan 3.321 m² büyüklüğündeki bu alan, bahçeye dâhil edilmemiş olup fiziksel olarak tanımsız bir geçiş alanı niteliği taşımakta; bu yönüyle kentsel boşluklara kümesi içinde "ara alan" örneği sunmaktadır. Resmî olarak tüm okul çevresi afet toplanma alanı olarak işaretlenmiş olsa da kullanıcıların toplanmak için özellikle yeşil alanı tercih ettiği gözlemlenmiştir. Bu alanda insanların çoğunlukla çadır kurduğu ve geceyi geçirme amacı ile geldiği gözlemlenmiştir (Şekil 4.19).

Şekil 4.19 *AT5 - Afet Toplanma Alanı*

İnönü Mahallesi'nde yer alan ve afet toplanma alanları haritasında "Pazar Alanları" kategorisinde tanımlanan 24.774 m² büyüklüğündeki eski Ramazan Çadır Alanı (AT4), mahalle genelinde yer alan altı afet toplanma alanından biridir (Şekil 4.20). İnönü

Mahallesi'nin toplam nüfusu 333.503 kişi olduğundan, mevcut kapasitenin oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu alanda yapılan saha gözlemleri, özellikle sokakların dar olması ve yapı çıkmalarının yaya hareketliliğini sınırlaması nedeniyle, mahalle sakinlerinin sokak içlerinde değil; geniş ve açık olan bu pazaryeri alanında bir araya geldiğini göstermektedir (bkz. Şekil 4.20).

Şekil 4.20 *AT4 - Afet Toplanma Alanı*

Alanda kalabalık gruplar gözlemlenmiş, bazı bireylerin çadır kurduğu, bazılarının ise doğrudan kilimlerin üzerinde oturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bazı kullanıcıların kamyonetlerinin içini geçici yaşam alanına dönüştürdüğü ve çocukların bu açık alanda oyun oynadığı gözlemlenmiştir. Günlük kullanımda genellikle boş olan bu alan, zaman zaman belediyenin tematik pazarlara ev sahipliği yapması nedeniyle tanınan bir yer olmasına rağmen,

afet sonrasında halkın kendiliğinden örgütlendiği önemli bir toplanma noktası hâline gelmiştir. Bu durum, alanın fiziksel kapasitesinin yanı sıra sosyal bellekteki yeriyle de afet anında tercih edildiğini göstermektedir.

Özellikle Yıldıztepe ve Fatih mahallelerinde, incelenen afet toplanma alanlarının yanı sıra, çevredeki diğer kentsel boşlukların da benzer amaçlarla kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, resmi toplanma alanlarının kapasitesinin yetersiz kaldığını ve vatandaşların alternatif alanlara yöneldiğini göstermektedir. Bunlarla beraber resmi olarak işaretlenen afet toplanma alanların yetersizliğinden insanlar kentsel boşluk olan her yere güvende hissedebilmek için kümelenmiştir. Şekil 4.21'de resmi afet toplanma alanı olarak tanımlanmamış üç farklı kentsel boşluğun (B1, B2 ve B3) deprem sonrası kullanım biçimlerinin analiz edilmiştir. Bu gözlemler, Whyte'ın kamusal alan kullanımına dair geliştirdiği yöntemle benzer biçimde, insanların mekâna nasıl yerleştiğini, alanları nasıl sahiplendiğini ve fiziki koşullara nasıl tepki verdiğini analiz etmeye olanak tanır.

B4, Fatih Mahallesinde yer alan yıkım sonrası molozların bırakıldığı, geniş ancak sert zeminli ve taşlık bir inşaat boşluğudur; bununla beraber özel alandır. Alanın zemin kalitesine rağmen boş ve açık olması, insanların hızlıca yerleşmesini ve güvende hissetmesini sağlamıştır. Battaniyeler doğrudan yere serilmiş, gruplar birbirine yakın konumlanmıştır. B2, bir eğitim tesisinin çevresinde yer alan, yaya dolaşımı ve peyzaj düzenlemesi amacıyla ayrılmış, ağaçlarla çevrili ve gölgelik sağlayan bir kentsel boşluktur. Kemalpaşa Mahallesi sınırlarında, B4'ün karşısında konumlanan bu alanın kullanıcılar tarafından daha fazla tercih edildiği gözlemlenmiştir.

Şekil 4.21 *B2-B3-B4 ve AT2-AT3 Kriz Sonrası Mekân Kullanımı*

Whyte’ın analizlerinde öne çıkan gölgelik, oturma konforu ve görsel korunaklılık gibi faktörler, bu mekânda da kullanıcı davranışlarını doğrudan etkilemiştir. İnsanlar, ağaç gölgelerinde bebek arabaları ve kişisel eşyalarıyla daha uzun süre kalmaya uygun şekilde yerleşmiştir.

B3 ise bulvar kenarındaki trafik akışını düzenlemek amacıyla oluşturulmuş bir adadır. Alan korunma sunmamakta ve araç trafiğine çok yakındır; buna rağmen insanlar burayı da aktif biçimde kullanmıştır. Bu durum, Whyte’ın vurguladığı “görülebilirlik” (visibility) ve “erişilebilirlik” (accessibility) ilkeleriyle açıklanabilir: insanlar en yakındaki, göz önündeki ve ulaşılabilir alana yönelir. Konfor koşulları zayıf olsa da yer bulamayan bireyler burada da kısa süreli konumlanmıştır.

Tablo 4.3, hem işaretlenmiş afet toplanma alanlarının hem de kentsel boşlukların deprem sonrası kullanımını karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Tablo 4.3’teki veriler, alan performansının yalnızca resmi tanımlamalarla değil, fiziksel nitelikler, gündelik kullanım pratikleri ve toplumsal algıyla doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle B2 gibi düzenlenmiş, ağaçlı ve konforlu alanların tercih edilmesi, afet toplanma alanlarının yalnızca "açık alan" olarak değil, gölgelik, oturma imkanı ve mahremiyet gibi nitelikleri de içeren kapsamlı bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4.3 *İncelenen Alanların Gündelik Kullanım ve Kriz Anı Kullanımı*

Alan Kodu	Fiziksel Nitelikler	Gündelik Kullanım	Kriz Anında Kullanımı
AT1	Molozla kaplı, eğimli, kısmi yeşil	Oyun, dinlenme, geçiş, üretim	Çadır kurma, toplanma, sosyalleşme
B1	Kısmi yeşil, düz, binalar arasında	Oyun, dinlenme, geçiş, üretim	Çadır kurma, toplanma, sosyalleşme
AT2	Beton zemin, altyapı hizmetleri mevcut	Okul bahçesi, özel kullanıcı	21/04/25 tarihinde başlayan inşattan dolayı kapalı konumdadır.
AT3	Beton zemin, altyapı hizmetleri mevcut	Okul alanı olduğundan gündelik yaşamda okul içerisindeki kullanıcılar için oyun alanı ve otopark alanı olarak kullanılmaktadır.	AT2 inşaat sebebi ile kapalı konumda olduğundan önce AT3'ya yoğunlaşan insanlar sonrasında çevresindeki kentsel boşluklara taşmışlardır.
B2	Ağaç gölgeli, çim alan, alçak çit çevreli	Ağaçların altına yerleştirilen koli kartonu üzerinde dönüşümlü dinlenme alanı	AT3'ten taşan insanlar için toplanma, güvenli alan
B3	Ağaç gölgeli, çim alan	Dinlenme, bekleme	AT3'ten taşan insanlar için toplanma, güvenli alan
B4	Moloz kaplı, engebeli, yarı gölge	Atılan koltuk ve sandalyeler sosyalleşme ortamı oluşturulmuş	Alanda zeminin moloz olmasından dolayı çoğunlukla sandalye üzerinde veya kalın battaniye ve kilim üzerinde oturulmakta, yapılardan uzakta oluşu bölgeyi güvenli kılmakta
B5	Binalar arasında, kısmen yeşil ve düz, hafif eğimli açık alan. Meyve ağaçları + asma mevcut; kedi besleme/uyuma noktaları var. Zemin yer yer kurak, aşınmış, toprak/çim karışık; patikalar oluşmuş. Kenarlarda kısa süreli araç yanaşmaları görülüyor; çevresindeki sokaklarla bağlantılı bir geçiş cebi.	Geçiş (patikalar üzerinden kısayol). Kısa süreli dinlenme/sohbet, çocukların oyunu. Seyyar satıcıların uğradığı, kısa molalar verdiği bir durak. Hayvan besleme (kedi alanı)	Resmi alan değil ama yakın çevre sakinlerinin toplanıp beklediği bir cep olarak işliyor. Kilim serme, kısa süreli bekleme / haberleşme için uğrak yer.
AT4	Beton zemin, düz	Pazar Alanı, çocuk oyunu	Çadır kurma, toplanma, sosyalleşme
AT5	Eğimli, Yeşil alan ve beton zemin, altyapı hizmetlerine sahip	Kullanım dışı	Yeşil alan içinde toplanma ve çadır kurma. Yapı içinde tuvalet kullanımı
AT6	Özel mülkiyet işgali, alan kısıtı, otopark, çocuk oyunu	Otopark, çocuk oyunu	Kaldırımlarda toplanma, alan yetersizliği
AT7	Yeşil alan, yürüme alanı, eğimli, kümes işgali mevcut, ateş yakılmış alanlar var	Geçiş alanı + oyun alanı + sosyalleşme alanı	Yeşil alan içinde toplanma, sosyalleşme
AT8	Yeşil alan, yürüme alanı, gölgelik alan, eğimli, altyapı hizmetlerine sahip	Millet Bahçesi vasfında. Bu alan içerisinde pergolalı oturma alanları, spor alanı, ağaçlık gölgeli piknik alanları, sosyalleşme, çocuk oyun alanı mevcut	Çadır kurma, toplanma, sosyalleşme, altyapı hizmetlerinde yararlanma
AT9	Yeşil alan, yürüme alanı, gölgelik alan, eğimli, altyapı hizmetlerine sahip	Millet Bahçesi vasfında. Bu alan içerisinde pergolalı oturma alanları, spor alanı, ağaçlık gölgeli piknik alanları, sosyalleşme, çocuk oyun alanı, üstü kapalı pazar alanı, mevcut	Çadır kurma, toplanma, sosyalleşme, altyapı hizmetlerinde yararlanma

Sonuç olarak, 23 Nisan 2025 Silivri merkezli depremin ardından Bağcılar'da yapılan saha gözlemleri, yalnızca resmi afet toplanma alanlarının değil, aynı zamanda çevredeki tanımsız ya da plan dışı kentsel boşlukların da yoğun biçimde kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu durum, mevcut planlama pratiklerinin, kriz anlarında toplumsal ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığını; buna karşılık, kullanıcıların mekânları ihtiyaçlarına göre yeniden işlevlendirme ve sahiplenme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Gözlemlenen mekânsal tercihler, zeminin niteliği, gölgelik varlığı, görünürlük ve erişilebilirlik gibi unsurların, kriz sonrası davranışları doğrudan etkilediğini doğrulamıştır. Ayrıca, altyapı eksiklikleri ve erişim sorunları, resmi alanların potansiyelini sınırlarken; kullanılmayan boşluklar kullanıcılar tarafından pratik çözümlerle geçici kamusal alanlara dönüştürülmüştür. Tüm bu bulgular, afet sonrası mekânsal dayanıklılığın yalnızca fiziksel altyapıya değil, aynı zamanda kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkisel pratiklere dayandığını göstermektedir.

Saha analizlerinin devamı EK B. AT7 Alanı ve Kullanım Pratikleri, EK C. AT8 - AT9 Alanı ve Kullanım Pratikleri ve EK D. B5 Alanı ve Kullanım Pratikleri'nde bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde, bu saha analizlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda, İstanbul'da afet toplanma alanlarının işlevselliği ve kentsel boşlukların potansiyelleri üzerine yapılan değerlendirmeler bütüncül biçimde ele alınacaktır.

4.4 Kentsel Dayanıklılık İçin Kentsel Boşluğun Potansiyel Senaryoları

Saha analizleri doğrultusunda, İstanbul kent ekosistemi içinde Bağcılar, makro ölçekte aynı anda birden fazla kavramsal mekân özelliği sergilemektedir. İlçe, planlama dışında gelişen alanlarıyla sızıntı mekân (Loukaitou-Sideris ve Trancik, 1986), gündelik yaşam pratikleriyle şekillenen yaşanan mekân (Lefebvre, 2014), farklı kimliklerin ve işlevlerin iç içe geçtiği yapısıyla melez mekân (Soja, 1996) karakterleri taşımaktadır. Lefebvre'in (2014) mekân

üretimi kuramı doğrultusunda, gözlemlenen mekânsal pratikler Tablo 4.4'de, üçlü mekân kavramsallaştırması çerçevesinde analiz edilmiştir.

Algılanan mekân bağlamında, fiziksel olarak tanımsız gibi görünen bu alan aslında sokak ağlarını birbirine bağlayan bir geçiş koridoru işlevi görmektedir. Kullanıcıların tekrar eden hareketleriyle oluşan patikalar, bu algılanan mekânın somut tezahürüdür. AT1, Mehmet Akif Bulvarı'na erişimi sağlayan bu gayriresmi güzergâhlar, resmi planlamada öngörülmemiş olsa da gündelik kullanım yoluyla kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Tasarlanan mekân açısından bakıldığında, B3 ve B4 alanları resmi belgelerde peyzaj ve trafik akışı organizasyonları için planlanmış olsa da çevre sakinleri bu alanları gündelik yaşamda dinlenmek, afet anlarında ise korunmak amacıyla kullanmakta ve bir sığınak işlevi yüklemektedir (Tablo 4.4).

Tablo 4.4 *İncelenen Alanların Mekânsal Karşılıkları*

Alan Kodu	Mekânsal Karşılığı		
	Algılanan Mekân (perceived space)	Yaşanan Mekân (lived space)	Tasarlanan Mekân (conceived space)
AT1		X	
B1		X	
AT2	X		X
AT3	X		X
B2		X	X
B3		X	X
B4		X	
B5		X	
AT4	X	X	X
AT5	X		X
AT6	X	X	X
AT7		X	
AT8	X	X	X
AT9	X	X	X

Yaşanan mekân bağlamında, kullanıcıların mekâna yüklediği anlamlar ve günlük yaşam pratikleri bu boyutu şekillendirmektedir. Çocukların boş alanda oyun üretmesi (AT1, B1 ve AT6), kadınların kilim serip yün dövmesi (AT1), komşuların buraya eşya bırakarak geçici bir paylaşım ekonomisi yaratması gibi gündelik pratikler (AT1, B5 ve AT6) mekânın resmi olarak tasarlanmış olandan çok daha zengin ve çok katmanlı bir sosyal yaşama ev sahipliği yaptığını göstermektedir (Tablo 4.4). Resmî planlamada atıl görünen bu alanlar, gündelik yaşam pratikleriyle sürekli olarak yeniden üretilmekte ve böylece toplumsal dayanıklılığın sosyal boyutunu güçlendirmektedir.

Bağcılar'ın fiziksel ve sosyal sınırlarının birbirine geçtiği, net ayrımlar yerine akışkan ilişkilerin kurulduğu bir yapısı olduğu gözlemlenmiştir. Bu yönüyle ilçe, geçirgen mekân niteliği de göstermektedir. Bu bağlamda, Bağcılar yalnızca mekânsal kırılganlıkların yoğunlaştığı bir yer değil; aynı zamanda dayanıklılık geliştirme potansiyeli taşıyan, yeniden işlevlendirilebilir ve gündelik pratikler yoluyla dönüştürülebilir kentsel boşluklara sahip bir alan olarak değerlendirilebilir. Tezin kavramsal çerçevesiyle birlikte düşünüldüğünde, Bağcılar'ın kent ekosistemi içindeki yeri, pasif bir kırılganlık örüntüsünden çok, aktif bir mekânsal dönüşüm ve yaşanan mekân olma potansiyeli oluşturmaktır.

Yapılan analizler, afet toplanma alanlarının yalnızca planlarda tanımlanmış fiziksel boşluklar olmadığını; kullanıcıların gündelik pratikleri ve kriz anındaki davranışlarıyla sürekli olarak yeniden tanımlanan ve dönüştürülen sosyal mekânlar olduğunu ortaya koymuştur. Bölüm 4 kapsamında, bu alanların mekânsal olduğu kadar sosyal ve ekolojik boyutlarıyla da ele alınması gerektiği, önce İstanbul geneli, ardından Bağcılar ilçesi ve seçilen mahalleler ölçeğinde yürütülen saha analizleriyle açıklanmıştır. Harita çalışmaları doğrultusunda Bağcılar, İstanbul'daki en kırılgan ilçelerden biri olarak belirlenmiştir.

Bağcılar'da yürütülen saha çalışmaları, mevcut afet toplanma alanlarının hem fiziksel altyapı hem de toplumsal kullanım açısından ciddi yetersizlikler taşıdığını göstermektedir. Bu bulgular, mekânsal planlamada yalnızca alan belirlemenin yeterli olmadığını; bu alanların kriz anlarında ne ölçüde işlevsel hâle gelebildiğinin, kullanıcı davranışları, gündelik pratikler ve toplumsal alışkanlıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

AT1, bu durumu çarpıcı biçimde yansıtan bir örnektir. Resmî olarak "eğitim tesisi" kategorisinde yer almasına karşın, alanda mevcutta okul bulunmamaktadır. Mekân tanımsız, düzensiz, moloz dolu ve altyapıdan yoksun bir kentsel boşluk niteliğindedir. Buna rağmen saha gözlemleri, bireylerin bu alanı oyun, dinlenme, bekleme, üretim ve paylaşım gibi gündelik faaliyetlerle geçici olarak dönüştürdüğünü göstermektedir. Özellikle kadınların geleneksel ev işlerini (örneğin yün dövme) dış mekâna taşıması, çocukların molozları oyun alanı olarak kullanması ve alanın çeşitli yaş ve cinsiyet gruplarınca farklı saatlerde farklı işlevlerde değerlendirilmesi, mekânın sosyal yönüyle nasıl üretildiğine dair güçlü örnekler sunmuştur. Alandaki doğal patikalar, kullanıcıların fiziksel çevreye nasıl müdahale ettiğini ve mekânı aktif biçimde şekillendirdiğini göstermektedir (Lefebvre, 2014; Whyte, 1980).

Bir diğer örnek olan Yıldıztepe Mahallesi'nde bulunan AT6, resmi olarak afet toplanma alanı olarak işaretlenmiş olsa da büyük oranda özel mülkiyet işgali ve araç parkı nedeniyle kamusal kullanımı kısıtlıdır. Toplanma alanının bir kısımının "girilmesi yasaktır" tabelalarının bulunduğu, çitlerle çevrili bu alanda kentli, yalnızca sınırlı bir kısmı kullanabilmektedir. Kullanımda olan bölüm mahalle sakinleri tarafından araçlarla işgal edilmiştir. 23 Nisan 2025'te meydana gelen Silivri merkezli 6.2 büyüklüğündeki deprem sonrası süreçte, çocuklar boşta kalan alanlarda oyun oynarken, yetişkinler ise araç ve özel mülkiyet işgali nedeniyle alanın çevresindeki kaldırımlarda toplanmak zorunda kalmıştır. Bu durum, yalnızca alanın fiziksel

niteliğinin değil, hukuki ve mülkiyet ilişkilerinin de afet dayanıklılığı üzerinde doğrudan etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca yapılan saha gözlemleri, sadece resmi afet toplanma alanlarının değil, işaretlenmemiş B1, B2 ve B3 noktası gibi kentsel boşlukların da halk tarafından hızla sahiplendiğini göstermiştir. Bu noktalar arasındaki farklar, kullanıcı davranışlarının fiziksel özelliklerle nasıl doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin, B2 noktasında gölgelik ve mahremiyetin tercih edilmesi ya da B3 noktasında erişilebilirliğin öne çıkması bu ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Bu tercihler Whyte'ın (1980) bulgularında da belirtildiği gibi, gölgelik, mahremiyet ve erişilebilirlik gibi fiziksel özellikler, insanların alanı kullanma biçimini doğrudan etkilemektedir.

Tüm bu bulgular, afet toplanma alanlarının mekânsal dayanıklılığının yalnızca fiziksel altyapı üzerinden değil, aynı zamanda sosyal kullanım, gündelik alışkanlıklar ve mekâna yüklenen anlamlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Analiz çalışmaları, bu bağlamda yalnızca mekânsal veriyi değil, sosyal dinamikleri de analiz etmeye olanak tanımakta; kent araştırmaları, kriz yönetimi ve disiplinler ötesi afet planlama pratikleri için önemli bir zemin sunmaktadır. Bu alanlar yalnızca mekânsal olarak "belirlenmiş" değil, aynı zamanda sosyal olarak "üretilmiş" mekânlardır.

Dayanıklılık potansiyeli, fiziksel ölçütlerin yanı sıra sosyal ağların güçlenmesi, gündelik pratiklerin sürekliliği ve kolektif bellekle ilişki üzerinden tanımlanmalıdır. Bu çerçevede, kentsel boşlukların dayanıklılık potansiyeli, sadece fiziksel ölçütlerle değil; sosyal ağların güçlenmesine, gündelik pratiklerin sürekliliğine ve mekânsal bellekle kurulan ilişkilere bağlı olarak tanımlanmalıdır. Saha gözlemlerinden çıkan bulgular, afet toplanma alanlarının da bu dinamik ilişkiler ağı içinde sürekli "canlı" tutulması gerektiğine işaret etmektedir. Aksi

durumda, yalnızca tabelalarla işaretlenmiş, fakat toplumsal bellekte yer etmeyen toplanma alanları, kriz anında pasif kalabilmektedir.

İstanbul'un mevcut mekânsal eşitsizlikleri ve kırılganlıkları dikkate alındığında, afet toplanma alanlarının kentin sosyo-ekolojik yapısıyla bütünleşmesi ve sadece afet anlarında değil, gündelik yaşamın da bir parçası olarak kurgulanması önem arz etmektedir. Bu nedenle, afet dayanıklılığı için yalnızca boş alan miktarına değil, bu alanların gündelik yaşamla bütünleşme düzeyine odaklanan bir planlama yaklaşımı gereklidir. Kentsel boşlukların sosyal ağları destekleyen, ekolojik sürekliliği sağlayan ve gündelik pratiklerle canlı tutulan ara yüzler olarak tasarlanması hem afet öncesi hazırlık hem de afet sonrası toparlanma süreçlerinde toplumsal dayanıklılığı doğrudan artıracaktır. Bu alanlar, bu yönüyle yalnızca güvenli sığınaklar değil; toplumsal dayanışma, ortak üretim ve geçici aidiyet gibi değerlerin yaşandığı esnek, çok işlevli kentsel mekânlara dönüştürülebilir.

Mahalle ölçeğinde kurulan güçlü sosyal ağlar ve gündelik yaşam pratikleri, Bağcılar'ı kendi içinde 'kırılgan ama bütünleşmiş' bir ekosistem haline getirmektedir. Sonuç olarak; Bağcılar örneğinde görüldüğü gibi, kentsel boşlukların gündelik hayatta aktif, esnek ve çok katmanlı pratiklerle beslenmesi, bu alanların kriz anında da işlevselliğini sürdürebilmesi için kritik bir gerekliliktir. Sosyal ağların, mekânsal bellekle birlikte örgütlendiği bu pratikler, yalnızca fiziksel güvenlik değil, toplumsal dayanışma ve psikososyal dayanıklılığın da anahtarıdır.

Kentsel boşluklar sosyal bütünlük, kamusal yaşam ve ekolojik sürdürülebilirlik açısından işlevsel öğeler olarak değerlendirilirse kentin bütüncül dayanıklılığı artabilecek mekânlar haline gelebilir. Kentsel boşluklar, işlevsiz veya tanımsız kalmış alanlar olarak başlar; ancak kullanıcı deneyimleri ve sosyal pratiklerle yeniden anlam kazanabilirler. Kentsel boşluklar kamusal-özel, dolu-boş, doğal-yapay gibi mekânsal sınır ve karşıtlıkların

kesişiminde yer alan, geçirgenliği ve çok katmanlı yapısıyla tanımlanan dinamik alanlardır denilebilir. Bu alanlar çoğunlukla tanımsız, müphem, atıl ya da sahipsiz görülse de sosyal ve ekolojik potansiyeller barındırmaktadır. Çünkü bu alanlar sosyal karşılaşmalara zemin hazırlayan, kentlinin evinin günlük yaşantısını bir uzantısı olabilen esnek ve adaptif mekânlardır. Foucault ve Sola-Morales gibi kuramcıların tanımlarıyla bu alanlar norm dışı, ancak alternatif üretimlere açık sahneler olarak tanımlanabilir. Bu sebeple kentteki yapı stokları içerisinde arada kalan "boşluk" alanlar kentlinin doğa ile etkileşim kurabileceği nefes alanları olabilme potansiyeline sahiplerdir.

Bu bağlamda, Michel de Certeau'nun gündelik yaşam pratiklerine odaklanan "taktikler" kavramı da kentsel boşlukların potansiyelini anlamak açısından önemli bir çerçeve sunar. De Certeau'ya göre sıradan kullanıcılar, kendilerine dayatılan mekânsal stratejilere karşı gündelik yaşamda taktikler geliştirerek mekânı yeniden üretirler. Kentsel boşluklar da bu tür taktiksel eylemlerin, mekâna müdahalelerin ve alternatif kullanım biçimlerinin hayata geçirilebildiği alanlar olarak değerlendirilebilir.

De Certeau'nun (1984) kavramsallaştırmasına dayanarak, Sakal (2015) taktikleri gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla kullanıcının mekâna yaptığı müdahaleler olarak yorumlamaktadır. Bu müdahaleler, iktidarın kentsel alan üzerindeki düzenleyici ve disipline edici söylemine karşı geliştirilmekte; bu söylemdeki boşlukları keşfederek, bu boşluklara sızma biçiminde ortaya çıkmaktadır (s. 32). De Certeau'nun tanımladığı taktikler geçici, anlık ve yerel müdahalelerdir. Bu geçicilik, mekânın sabit bir işleve indirgenmesini engelleyerek, onun sürekli dönüşümüne olanak tanır.

Deleuze (1987), taktiksel yaratıcıyı, ihtiyaç duyduğu şeyi kendi eylemiyle yaratan özne olarak tanımlar; bu bağlamda, kullanıcı mekânla kurduğu etkileşim üzerinden yeni anlamlar ve olanaklar üretir. Kentsel boşluklar bu yönüyle, taktiksel kullanım biçimlerinin mekânda iz

bıraktığı, ancak aynı zamanda bir sonraki kullanıcıya yeni müdahale alanı sunacak şekilde açık bırakıldığı adaptif alanlardır. Bu süreklilik hâli, mekânın yalnızca bireysel ihtiyaçlara değil, kolektif kullanım pratiklerine de uyum sağlayabilmesini mümkün kılar. Böylece bu alanlar, belirli bir gruba ya da amaca sabitlenmeyen, herkes için eşit esneklik sunan, geçirgen ve yeniden üretilebilir mekânsal deneyimlere zemin hazırlar.

Bu sebeple kentsel boşluklara yapılan yerel müdahaleler incelendiğinde alanın ve kullanıcılarının ihtiyaçları net bir şekilde gözlemlenebilir. Bu bölümde Bağcılar ilçesinde incelenen afet toplanma alanı olan kentsel boşluklar ve sızılan kentsel boşluklar için önce mahalle dayanıklılığı sonra kent dayanıklılığını artırabilecek potansiyel senaryoları oluşturulmuştur.

4.4.1 Bağcılar'daki Kentsel Boşluklara Yönelik Potansiyel Senaryoları İçin Odakların Belirlenmesi

Kentsel dayanıklılığın yalnızca fiziksel altyapı ile sınırlı olmadığı; sosyal, ekolojik, ekonomik ve mekânsal bileşenlerin bir arada düşünülmesini gerektiren çok katmanlı bir sistem olduğu yaklaşımından hareketle, potansiyel senaryoları dört ana odak etrafında yapılandırılmıştır. Kent ekosistemi bileşenleri açısından değerlendirildiğinde, bu odaklar kentsel sistemin canlı/cansız ve kültürel/çevresel öğelerinin bütünleşmesini sağlayan temel unsurlardır. Bu bağlamda ekolojik, sosyal, ekonomik ve mekânsal olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırılan bu kategoriler, potansiyellerin çok ölçekli hedeflerini sistematik biçimde tanımlamaya olanak tanımaktadır. Her bir kategori, kentsel mekânda karşılaşılan sorunlara disiplinler arası bir bakışla çözüm üretmeyi amaçlamakta; özellikle kent ve mahalle ölçeklerinde ekolojik sürdürülebilirlik, toplumsal dayanışma, ekonomik eşitlik ve mekânsal dirençlilik gibi temel kavramlar etrafında yapılandırılmıştır. Her bir odak, kent ve mahalle ölçeklerinde farklı türde katkılar sunmakta; özellikle afetlere karşı dayanıklılık, iklim

değişikliğine uyum, sosyal bütünleşme, gıda güvenliği, yerel ekonomi, mekânsal esneklik ve kültürel aidiyet gibi çok boyutlu hedefler etrafında şekillenmektedir. Bu odaklar, 2. bölümde geliştirilen sosyo-ekolojik perspektif doğrultusunda, yalnızca kriz anına yönelik değil, kriz öncesi hazırlık ve kriz sonrası iyileşme süreçlerini de içine alan bir bütünlükle ele alınmaktadır. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda oluşturulan Tablo 4.5 Kentsel Boşluklar için Potansiyel Senaryo Odakları, hangi amaçlara hizmet ettiğini ve bu başlıkların mahalle ile kent ölçeklerinde nasıl bir dönüşüm kapasitesi taşıdığını ortaya koymaktadır.

Bu kapsamda, söz konusu odaklar ekolojik, sosyal, ekonomik ve mekânsal boyutlar altında alt kategorilerle detaylandırılarak, kent ve mahalle ölçeklerinde sağladıkları katkılar aşağıda açıklanmaktadır. İlk olarak ekolojik odak, biyoçeşitlilik, ısı adası azaltma, yağmur suyu yönetimi, toprak verimliliği ve karbon tutma alt kategorilerini kapsayarak, kent ölçeğinde iklim kriziyle mücadele, ekosistem hizmetlerinin sürekliliği ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini; mahalle ölçeğinde ise mikro iklim iyileştirme, gıda üretimi, doğayla temas ve ekolojik farkındalık hedeflerini içermektedir. Sosyal odak kapsamında topluluk oluşturma, sağlıklı gıda erişimi, doğadan öğrenme, kültürel çeşitlilik, yerel kimlik ve kamusal katılım alt kategorileri, kent ölçeğinde toplumsal bütünleşme, sosyal kapsayıcılık ve kültürel çeşitliliğin güçlendirilmesi; mahalle ölçeğinde ise komşuluk ilişkileri, kolektif üretim ve kriz anı dayanışma ağları hedeflerine yöneliktir. Ekonomik odakta eşit gıda erişimi, döngüsel ekonomi, yerel üretim ve kaynak verimliliği alt kategorileri ile kent ölçeğinde sürdürülebilir ve adil ekonomi modelleri ile yerel ekonomik kalkınma; mahalle ölçeğinde sağlıklı gıdaya eşit erişim ve döngüsel üretim-tüketim pratikleri hedeflenmektedir. Mekânsal odak ise kendine yeterlilik, artıklık ilkesi, güvenli alanlar ve çok işlevlilik alt kategorileriyle kent ölçeğinde dayanıklı, esnek ve kapsayıcı kamusal alanlar; mahalle ölçeğinde afet anı kullanım, üretim ve sosyalleşme mekânları oluşturmayı amaçlamaktadır.

Oluşturulan odaklar, özellikle Bölüm 4'te sunulan Bağcılar ilçesindeki saha gözlemleri ile desteklenerek, kentsel boşlukların kullanıcılar tarafından nasıl yeniden tanımlandığını ve işlevlendirildiğini göstermiştir. Gündelik yaşam pratiklerinin, fiziksel çevreye müdahale yoluyla nasıl mekânsal anlamlar ürettiği; gölgelik, erişilebilirlik, açıklık gibi özelliklerin sosyal etkileşimi doğrudan etkilediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Tablo 4.5'te yer alan her bir odak kategorisi, kullanıcı temelli taktiklerin ve kolektif üretimlerin hangi temalarda yoğunlaştığını belirlerken; aynı zamanda kriz anı ve sonrası için adaptif mekânsal kurguların zeminini oluşturmaktadır.

Tablo 4.5 *Kentsel Boşluklar için Potansiyel Senaryo Odakları*

Kategoriler	Alt Kategoriler	Hedef
Ekolojik Odak	Biyoçeşitlilik	Kent ölçeğinde iklim kriziyle mücadele, ekosistem hizmetlerinin sürekliliği ve çevresel sürdürülebilirlik sağlanırken; mahalle ölçeğinde mikro iklimin iyileştirilmesi, gıda üretimi ve doğayla temas yoluyla yerel ekolojik farkındalık artırılır.
	Isı adasını azaltmak,	
	Organik üretim, yerel türler ve çeşitlilik	
	Yağmur suyunu tutmak	
	Toprak verimliliği	
	Sürdürülebilirlik	
Sosyal Odak	Topluluk oluşturma	Kentte toplumsal bütünleşme, sosyal kapsayıcılık ve kültürel çeşitliliğin güçlendirilmesine katkı sağlarken; mahallede komşuluk ilişkileri, kolektif üretim ve kriz anlarında dayanışma odaklı sosyal ağların gelişimini destekler.
	Sağlıklı gıda, sağlık, beslenme	
	Doğadan öğrenme	
	Kültürel/sosyal çeşitlilik	
	Yerel kimlik	
	Sosyal buluşma ve öğrenme	
	Kamusal katılım	
Ekonomik Odak	Sağlık gıdaya herkesin eşit erişimi	Kent ölçeğinde sürdürülebilir ve adil ekonomi modellerine geçişi teşvik ederken; mahallede sağlıklı gıdaya eşit erişimi ve yerel kaynakları esas alan döngüsel üretim-tüketim pratiklerini güçlendirir.
	Döngüsel ekonomi	

Mekânsal Odak	Kentsel kendine yeterlilik Artıklık ilkesi ile acil durumda insanların güvenliği Kültürel etkinlikler	Kent genelinde dayanıklı, çok işlevli ve kapsayıcı kamusal alanların oluşumunu desteklerken; mahalle düzeyinde afet anında kullanılabilir, üretime ve sosyalleşmeye imkân tanıyan güvenli yaşam alanları yaratır.

"Bağcılar ilçesinde yapılan alan çalışmaları kapsamında incelenen afet toplanma alanları ve kentsel boşlukların günlük kullanım biçimlerine ilişkin gözlemlerden yola çıkarak, Tablo 4.5 sonucunda yola çıkarak Tablo 4.6 İncelenen Alanlara Yönelik Olası Potansiyel Stratejileri geliştirilmiştir. Müdahale önerileri, mekânın fiziksel niteliği kadar, kullanıcıların o mekânla kurduğu ilişkisel pratikler, gündelik davranış biçimleri ve mekâna yüklediği anlamlar göz önünde bulundurularak yapılandırılmıştır. Bu stratejiler, esnek, çok işlevli ve kullanıcı odaklı müdahalelere odaklanmaktadır. Aynı zamanda sosyal dayanışmayı, çevresel sürdürülebilirliği ve kriz anında birlikte hareket kapasitesini artırmayı hedeflemektedir.

Tablo 4.6 *İncelenen Alanlara Yönelik Olası Potansiyel Senaryolar*

Potansiyel Senaryo	Odak	Hedef
Gerilla Bahçeleri		
	Ekolojik Odak	Biyolojik çeşitliliği artırmak
	Sosyal Odak	Doğadan öğrenme, topluluk oluşturma
	Ekonomik Odak	Döngüsel ekonomi, sağlıklı gıdaya erişim
	Mekânsal Odak	Afet anında acil durum gıda erişimi
Mikro Gıda Ormanı		
	Ekolojik Odak	Isı adasını azaltmak, yağmur suyunu tutmak
	Sosyal Odak	Gölgelik alan dinlenme, bekleme alanı
	Mekânsal Odak	Korunaklı alan
Cep Parklar		
	Ekolojik Odak	Kent dokusu içinde mikro-yeşil alanlarla ekosistem sürekliliğini desteklemek.

Potansiyel Senaryo	Odak	Hedef
	Sosyal Odak	Sosyal karşılaşma, mahalle aidiyeti
	Mekânsal Odak	Afet sonrası toplanma, kısa süreli barınma veya temel ihtiyaçlar için erişilebilir geçici alanlar sunmak.
Pop-up Etkinlikler (Pazarlar, Konser, Sanat, Spor Müsabakaları vb.)		
	Sosyal Odak	Kültürel/sosyal çeşitlilik, Yerel Kimlik
	Ekonomik Odak	Ekonomik hareketlilik
	Mekânsal Odak	Sahne, tente vb. kuruluna elemanlardan acil durumda yararlanılabilir
Dinlenme ve Bekleme Alanları		
	Sosyal Odak	Mahalle canlandırma, dayanışma, topluluk oluşturma, mahalleli tarafından güvenliğin sağlanması
	Mekânsal Odak	Güvenli alan
Spor ve Oyun Alanları		
	Sosyal Odak	Buluşma ve öğrenme
	Mekânsal Odak	Toplanma ve iletişim için kullanılabilecek açık, engelsiz ve erişilebilir alanlar sunmak.

Örneğin Gerilla Bahçeleri, ekolojik odağında biyoçeşitliliği artırmayı, sosyal odağında topluluk oluşturmayı ve acil durum mekânsal odağında afet anında gıda erişimini hedefleyen çok işlevli bir model olarak öne çıkmaktadır. Benzer biçimde, Mikro Gıda Ormanı, hem mahalle içindeki ısı adasını azaltmak ve yağmur suyu tutmak gibi çevresel hedeflere hem de gölgelikli dinlenme alanı sağlayarak sosyal etkileşimi teşvik etmeye yöneliktir. Cep parklar ise küçük ölçekli olmalarına rağmen hem ekosistem sürekliliğine katkı sunmakta hem de afet sonrası kısa süreli barınma gibi kritik işlevleri desteklemektedir.

Pop-up etkinlikler başlığı altında pazarlar, sanat etkinlikleri, konserler ve spor müsabakaları gibi geçici organizasyonlar, sosyal karşılaşmaları ve kültürel çeşitliliği

güçlendirirken, sahne ve tente gibi yapılar aracılığıyla kriz anında dönüştürülebilir mekânsal çözümler sunmaktadır. Dinlenme ve bekleme alanları ile spor ve oyun alanları ise hem gündelik kullanımda sosyal dayanışmayı pekiştiren hem de acil durumda açık, erişilebilir ve güvenli toplanma noktaları olarak işlev görebilecek potansiyele sahiptir. Oluşturulan bu odaklar ve potansiyel senaryolarıyla birlikte bölüm 4.4.2'de tez içinde incelenen alanlar özelinde potansiyellerden bahsedilmiştir.

4.4.2 Bağcılar'daki Kentsel Boşluklara Potansiyel Öneriler

Bağcılar'daki kentsel boşlukların dönüşümüne yönelik katmanlı analiz, mekânsal, toplumsal, ekolojik ve yönetişim boyutlarında çok katmanlı bir sorun ağına işaret etmektedir. Birinci katman olan Ekolojik Odak, mikroiklimi düzenleyen, biyoçeşitliliği destekleyen ve üretken peyzajlarla doğa tabanlı çözümler üreten bir sistem öngörülürken; mevcut durumda betonlaşmış yüzeylerin ısı adası etkisini artırdığı, canlı yaşamından yoksun steril alanların ve ithal gıdaya bağımlı tüketim odaklı bir yapı hakimdir. İkinci katmanda, Sosyal Odak, kapsayıcı tasarımla farklı grupları bir araya getiren, mahalle sahiplenmesini teşvik eden ve kriz anlarında dayanışmaya evrilebilecek sosyal ağlar oluşturulması hedeflenirken; günümüzde sahipsiz, güvensiz algılanan ve toplumsal temasın zayıf olduğu terk edilmiş alanlar dikkat çekmektedir. Üçüncü katman olan Mekânsal Odak, altyapısı tamamlanmış ve ekolojik süreklilik sağlayan açık alan sistemleri amaçlanırken; mevcut durumda parçalı, bağlantısız ve altyapıdan yoksun boşluklar, geçirimsiz yüzeyler ve işlevsiz mekânsal düzenlemeler gözlenmektedir.

AT2 ve AT3 numaralı afet toplanma alanlarının, afet anında çevrelerinde bulunan B1, B2 ve B3 kentsel boşluklarına doğru genişlediği gözlemlenmiştir. Bu durum, afet sonrası kullanım senaryolarında açık kamusal mekânların esnekliğini ve işlevselliğini ortaya koymaktadır. İlgili kentsel boşlukların görünürlüğü, herkesin erişimine açık oluşu ve farklı kullanıcı grupları tarafından ortaklaşa kullanılması, bu alanların doğal bir denetim

mekânizması geliştirmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, Jane Jacobs'ın bahsettiği "sokakların güvenliği", özellikle kullanıcı temelli gözlem ve denetimin güvenliği artırıcı rolü açısından, bu alanlarda ampirik olarak karşılık bulduğu ifade edilebilir.

Araştırma sürecinde gerçekleştirilen fotoğraflama ve alan gözlemleri sırasında, araştırmacının yerel halk tarafından "dışarıdan gelen" olarak hızla fark edilmesi dikkat çekicidir. Gözlemlenen bu tutum, bölgedeki topluluk ağlarının hem sosyal dayanıklılığına hem de mekânsal koruma refleksine işaret etmektedir. Yerel halkın alana dair sahiplenme duygusu oldukça güçlüdür; kimi bireylerin kümese sahip olması, meyve ağaçları dikmesi, sokak hayvanları için bakım alanları oluşturması, bazı bölgelere çit çekerek kişisel kullanım sınırları belirlemesi ve bu alanları küçük ölçekli tarımsal üretim için kullanması, mekânın yalnızca fiziksel bir kaynak değil, aynı zamanda duygusal ve toplumsal aidiyetin bir parçası olarak da benimsendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, söz konusu kentsel boşluklar, işlevsiz veya sahipsiz alanlar olmaktan öte; yerel topluluğun kimliğini, sosyal ilişkilerini ve dayanışma pratiklerini mekânsal düzlemde görünür kılan, canlı ve çok katmanlı kamusal alanlara dönüşmüş durumdadır.

Bu tür sahiplenme pratikleri, yalnızca mekânın fiziksel kullanımıyla sınırlı kalmayıp, kentsel yaşamın tekdüzeleşen, nesneleşen doğasına karşı geliştirilen yaratıcı taktiklerin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir (Sakal, 2015, s. 35). Tüketim kültürünün tam olarak nüfuz edemediği ya da bu kültürün mekânsal sürekliliğinde oluşan çatlaklara yerleşen bu tür kullanıcı yaklaşımları, kente özgünlük ve özne temelli bir varlık kazandırmakta; böylece homojenleşen yapıyı kırarak alternatif bir kamusallık biçimi inşa etmektedir (Sakal, 2015, s. 35). Yapılan analizler sonucunda incelenen alanlar için yerel kullanıcı pratikleri tabanlı olası potansiyel senaryoları üretilmiştir (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 *Yerel Kullanıcı Pratikleri Tabanlı Olası Potansiyel Senaryoları*

Tablo 4.7 *İncelenen Alanların Potansiyel Senaryosu ve Mahalle Ölçeğinde Katkı Potansiyeli*

Alan Kodu	Potansiyel Senaryosu	Mahalle Ölçeğindeki Katkı Potansiyeli
AT1	Cep park; -Biyoçeşitliliği arttıran bitkilendirme ve -Çocuklar için oyun alanı -Yetişkin ve yaşlılara yönelik oturma ve dinlenme alanı	Çocuk ve genç odaklı sosyalleşme düğüm noktası; kriz anında güvenli alan noktası.
AT2	Alan içerisinde palet kasalarda bahçecilik + Hafta sonları okul bahçesinin kapılarını pop-up etkinliklerle (kermes, pazar, konser vb.) mahalleliye açması	Palet kasalarda yapılan bahçecilik uygulamaları, özellikle öğrenciler için doğayla temas ve ekolojik farkındalık açısından eğitici bir zemin oluştururken, olası bir kriz durumunda yerel ölçekte gıda erişimi sağlayarak işlevsel bir destek mekanizması sunar. Okul bahçesinin hafta sonları mahalleliye açılması ise pop-up etkinlikler (kermes, pazar, konser vb.) aracılığıyla sosyal etkileşimi güçlendirir, mahalle sakinleri arasında aidiyet ve birlikte üretme duygusunu pekiştirir.
AT3	AT3 içerisinde, çevresindeki kentsel boşluklarda rahat oturabilmek üzere acil durumda dağıtılmak üzere sandalye, tabure vb. portatif malzemeler dağıtılabilir.	Acil durumda insanları tek bir alana toplanmasından artıklık ilkesiyle çevredeki güvenli kentsel boşluklara yönlendirerek yığılma, izdiham benzeri durumların önüne geçer.
AT4	Oyun parkı çevresi ağaçlandırılarak mikroklima etkisi yaratılması hedeflenmiştir. +Pazar faaliyetleri artırılarak bölgenin kullanımı artırılmalı + Pazar atıkları için kompost alanı oluşturulabilir	AT5'e hazır olan kompost nakli
AT5	Alan etrafındaki duvarlar kaldırılarak, herkesin erişimine açık alan olma + Bir bölümüne topluluk bahçesi kurarak okuldaki öğrencilerin uygulamalı öğrenme sahasına dönüştürme	Çocuk ve genç odaklı öğrenme alanı. Kriz anında beslenme noktası. AT4'ten gelen kompost ile bahçenin beslenmesi
AT6	Alan için gündelik yaşamda ve kriz anında çevredeki insanların oturması + oyun oynaması için araba sayısını düşürme ve sahip olunan alanın üstünün güneş panelli çatı ile kapatılarak gölge alan oluşturma	Afet öncesinde ve sonrasında kullanmak üzere gölgeli bekleme alanı. Afet anında kısa süreli şarj istasyonu.
AT8 AT9	İnsanların alanda kendi sınırlarını ve rüzgar önleme amacı ile kullandıkları streç film çözümü yerine kullanabilecekleri, üzerinde pergola olan oturma alanların kuzey yönü kapatılması + Çalı şeridi, tozlayıcı canlılar için bir geçiş koridoru işlevi görebilir.	Ekolojik iyileşme ve afet sonrasında insanlara güvenli alan sunar. Ekonomik aktivite canlandırma Esnek olması önemli.
AT7	Alan içerisindeki kümes ve kediler için ayrılan bölge insanların hayvanlara karşı ilgili olduğunu göstermekte. Bölgede gerilla bahçeciliği uygulanabilir. Yerel bitki örtüsüne sahip bir alan olduğu için bölgede gölgesinden faydalanmak için ağaçlandırma yapılabilir. Alt sokakta yer alan pazardan çıkan atıklar bu alanda komposta dönüştürülebilir.	Sosyal dayanıklılık için alanda düzenli ziyaretin olması, alan gözetimi sağlayacaktır. Ekolojik koridor olarak, biyoçeşitliliğin desteklenmesi, organik atıkların dönüşümü ve doğaya katkısı.

Tablo 4.7'de, her bir kentsel boşluk için geliştirilen potansiyel senaryoları ve bunların mahalle ölçeğinde sağlayabileceği katkılar sistematik biçimde özetlenmiştir. Tablo, alanların mevcut durumları göz önünde bulundurularak ekolojik (örneğin biyoçeşitliliği artıracak bitkilendirme ve kompost uygulamaları), sosyal (çocuklar ve gençler için oyun ve öğrenme alanları, topluluk etkinlikleri), mekânsal (nefes alma alanları, oturma ve dinlenme bölgeleri)

ve afet odaklı (güvenli toplanma alanları, geçici barınma/şarj istasyonları) müdahaleleri bir araya getirmektedir. Bu yaklaşım, her bir boşluğun hem günlük yaşamı destekleyen hem de kriz anlarında işlevsellik kazanan birer mahalle müşterek alanına dönüşme potansiyelini somutlaştırmaktadır.

Şekil 4.23 *AT1 Potansiyel Senaryo*

Şekil 4.23'te, AT1 alanı için önerilen potansiyel senaryo, kolaj tekniği kullanılarak görselleştirilmiştir. Mevcut durumda çocuklar ve gençler için bir sosyalleşme düğüm noktası işlevi gören AT1, bu niteliğini koruyacak şekilde; alanda vakit geçirmeyi teşvik eden, üstü örtülü dinlenme alanları ve kot farklarında yer alan setlerin daha konforlu oturma birimlerine dönüştürülmesiyle iyileştirilmiştir. Üretilen bütün senaryoların temel amacı, mevcut kullanım biçiminden yola çıkarak, alanın konfor ve güvenliğini artıracak küçük ölçekli müdahale önerileri geliştirmektir.

4.5 Bölüm Sonucu

Bu bölüm kapsamında yürütülen saha analizleri, Bağcılar ilçesindeki afet toplanma alanları ve kentsel boşlukların, mekânsal işleyişleri kadar kullanıcı deneyimleri bağlamında da çok katmanlı anlamlar taşıdığını gözler önüne sermektedir. Kentin belirli bir bölgesine odaklanan bu yerinde gözlemler, mekânların sadece planlanan fiziksel kurgular olarak değil, aynı zamanda gündelik yaşam pratikleriyle yeniden tanımlanan, esnek ve dönüşebilir yapılar olduğunu ortaya koymuştur.

Analizler, afet toplanma alanı olarak sınıflandırılan birçok mekânın, mevcut fiziksel özellikleri açısından yetersiz kaldığını; ancak kullanıcıların gündelik ve kriz anı davranışlarıyla bu alanları geçici olarak yeniden işlevlendirdiğini göstermiştir. Örneğin, AT1 alanı; fiilen kullanılmayan, tanımsız ve altyapı açısından eksik bir boşluk olmasına rağmen, mahalle sakinleri tarafından oyun, dinlenme, üretim ve sosyal etkileşim gibi çok yönlü faaliyetler için aktif biçimde değerlendirilmiştir. Bu kullanım biçimleri, bireylerin fiziksel çevreyle kurduğu ilişkilerin mekânı dönüştürücü gücünü açığa çıkarmaktadır.

23 Nisan 2025'te gerçekleşen Silivri merkezli depremin ardından yapılan gözlemler, resmi afet toplanma alanlarının büyük ölçüde yetersiz kaldığını; buna karşılık, kamusal nitelikleri belirsiz olan birçok kentsel boşluğun mahalleli tarafından hızla sahiplenilerek geçici yaşam alanlarına dönüştürüldüğünü ortaya koymuştur. İnsanların kendi eylemleriyle gölgelik oluşturduğu, oturma alanları kurduğu, çadırlar yerleştirdiği ve alana geçici düzenlemeler yaptığı görülmüştür. Bu durum, kriz anlarında mekânsal üretimin yalnızca kurumsal müdahalelerle değil, aynı zamanda kullanıcı odaklı örgütlenmelerle de gerçekleştiğini ortaya koyar niteliktedir.

Bağcılar özelinde yapılan gözlemler, mekânsal tercihlerde zemin tipi, erişilebilirlik, gölgelik, görünürlük ve sosyal güvenlik hissi gibi kriterlerin belirleyici olduğunu

göstermektedir. Nitekim B2 gibi görece konforlu, ağaçlıklı ve gölgelik alanlar resmi olmasalar da daha fazla tercih edilmiştir. Buna karşın AT6 gibi resmi olarak tanımlanmış bazı alanlar, özel mülkiyet işgali ve fiziksel sınırlılıklar nedeniyle kullanılamamıştır. Bu karşılaştırmalar, mevcut planlama pratiklerinin afet anındaki mekânsal ihtiyaçlara yanıt üretmekte sınırlı kaldığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, afet toplanma alanlarının yalnızca tanımlanmış açık alanlardan ibaret olmadığını; işlevselliklerinin gündelik kullanım pratikleri, sosyal hafıza ve kullanıcı deneyimiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bağcılar örneği, kentsel boşlukların mekânsal kırılganlık kadar dönüşüm potansiyeli de barındırdığını; bu potansiyelin ise doğrudan kullanıcı eylemleriyle açığa çıktığını ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, bu bölümde ortaya konan saha analizleri, afet sonrası dayanıklılığın kullanıcıların mekânla kurduğu ilişkiler, gündelik pratikler ve kriz anı refleksleriyle de şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, afet toplanma alanlarının planlamasında fiziksel kapasitenin yanı sıra, kullanıcı deneyimini, sosyal ihtiyaçları ve mekânsal esnekliği temel alan yeni bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Bu tez, afet toplanma alanlarının kentsel boşluklarla kesişim kümesinde yer alan mekânlar olarak İstanbul kent ekosistemine ekolojik ve sosyal perspektiflerden nasıl katkı sağlayabileceğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın odak noktası, bu alanların yalnızca acil müdahale alanları olarak değil, aynı zamanda kentin sosyo-ekolojik dengesi içinde toplumsal dayanışmayı güçlendiren, doğayla uyumlu ve kendi kendine üreten sürdürülebilir yaşam alanları olarak çevresini besleyebilme potansiyelleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tezin temel katkısı; sosyo-ekolojik sistem teorisi, mekân üretimi yaklaşımı ve kentsel dayanıklılık literatürünü, Bağcılar'daki kentsel boşlukların fiziksel verileriyle buluşturmasıdır. Kavramsal çerçeveyle bulgular arasında kurulan bağlar, kentsel planlama pratiğine yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır.

İstanbul'un kentsel dayanıklılığının güçlendirilmesinde kentsel boşlukların kritik rolünü, sosyo-ekolojik sistem teorisi ve mekân üretimi yaklaşımlarıyla ortaya konulmuştur. Temel argüman, kentsel boşlukların "eksiklik" değil, "potansiyel" olarak yeniden tanımlanması gerektiğidir. Lefebvre'in (1968) "kent hakkı" kavramı, yalnızca kentte yaşama değil, kenti dönüştürme hakkını da içerir. Bağcılar'da gözlemlenen taktiksel pratikler, bu hakkın gündelik yaşamda nasıl kullanıldığını göstermektedir. Her moloz yığını arasında filizlenen ot, her kendiliğinden oluşan patika, her mahalle dayanışması, kentin yeniden üretiminin mikro ölçekteki yansımalarıdır. Kentsel dayanıklılık, Holling'in (1973) vurguladığı gibi, sistemin eski haline dönmesi değil, yeni koşullara adaptasyon ve dönüşüm kapasitesidir. Bağcılar'daki kentsel boşluklar, bu adaptif kapasitenin mekânsal rezervleridir. 23 Nisan 2025 depremi, bu rezervlerin nasıl harekete geçtiğini dramatik biçimde göstermiştir.

Çalışmanın başlıca bulguları, kentsel dayanıklılık literatürüne üç kuramsal katkı sağlamaktadır. Birincisi, kentsel boşlukların hem mekânsal hem de sosyo-ekolojik

perspektiften ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Lefebvre'in (2014) mekân üretimi teorisi ile sosyo-ekolojik sistem yaklaşımı arasında kurulan ilişki, kentsel boşlukların nasıl hem sosyal hem de ekolojik işlevler üstlendiğini göstermektedir. Sosyo-ekolojik perspektiften kentsel boşluk, "boş" görünen ancak gündelik hayatın içinde ve kriz durumlarında kentli için çok katmanlı işlevler üstlenen dinamik mekânlardır.

Lefebvre'in (2014) vurguladığı üzere, mekânı kullanıcılar da kendi pratikleriyle sürekli yeniden üretir. Bölüm 4.2.2'de bahsedildiği üzere İstanbul'da boşlukların gündelik hayata entegre edilme biçimleri, mekânların yaşanarak dönüştürüldüğünü kanıtlar. Bu durum, kentsel boşlukların "boş" olmayıp toplumsal üretimin bir parçası olduğunu gösterir ve Lefebvre'in (2014) "mekân üretimi" kuramıyla doğrudan örtüşür. Bağcılar'da yapılan saha çalışmaları, algılanan mekân, tasarlanan mekân ve yaşanan mekân arasındaki çelişkilerin, kentsel boşlukların gündelik kullanımını ve afet anındaki işlevselliğini doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur. Buna ek olarak, bu boşlukların yeşil koridorlar, parklar, açık hava etkinlik ve sosyalleşme alanları olarak düzenlenmesi, kentsel ısı adası etkisini azaltmaya ve aşırı kentleşmenin yol açabileceği kriz durumlarına esnek yanıtlar sunmaya hizmet ederek şehrin ekolojik ve toplumsal dayanıklılık kapasitesini daha da güçlendirecektir.

İkinci önemli bulgu, dayanıklılık kavramının yalnızca fiziksel altyapı veya kurumsal kapasiteyle sınırlı olmadığını, mikro düzeyde gündelik yaşam pratikleriyle de şekillendiğini göstermektedir. Özellikle afet toplanma alanlarının kriz anında nasıl kullanıldığı, bu alanların daha önceki gündelik kullanım biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. 23 Nisan 2025 Silivri merkezli deprem sonrası yapılan gözlemler, resmi olarak tanımlanmamış kentsel boşlukların da yoğun biçimde kullanıldığını ve bu kullanımın gündelik pratiklerle oluşan doğal patikalar ve mekânsal aşinalık sayesinde mümkün olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, Holling'in (1973) ekolojik dayanıklılık kavramını sosyal sistemlere genişleten Adger'in (2000) sosyal

dayanıklılık teorisiyle uyumludur. Ayrıca Godschalk'ın (2003) dayanıklı şehir tanımı ile fiziksel altyapı unsurlarının ötesinde insan topluluklarıyla bütünleşmiş sürdürülebilir ilişkiler ağı temelinde ele alması bakımından bu çalışmanın çıkarımlarını desteklemektedir.

Üçüncü kuramsal katkı, kentsel mekân planlamasında "esnek kullanım" ve "çok işlevlilik" prensiplerinin afet dayanıklılığını arttırmadaki rolüne dair kanıtlar sunmasıdır. Geleneksel afet planlaması, mekânları tek bir işleve tahsis ederken, bu çalışma farklı zamanlarda farklı işlevlere hizmet edebilen esnek alanların kriz anlarında daha etkili biçimde kullanılabildiğini göstermiştir.

Sosyo-ekolojik açıdan kentsel boşluk, "boş" görünen ancak gündelik hayatın içinde ve kriz durumlarında kentli için çok katmanlı işlevler üstlenen dinamik mekânlardır. İstanbul'da planlanmamış bir arsanın, park edilmemiş boş bir alanın veya bir çıkmaz sokak ucunun dahi, çevre sakinleri için çeşitli geçici kullanımlara sahne olduğu gözlemlenmektedir. Yapılan saha araştırmaları, çocukların yıkıntı halindeki arsada moloz parçalarından geçici oyun alanları kurduğunu, kendi hayal güçleriyle mekâna yeni anlamlar kattıklarını belgelemiştir. Bireylerin bu tür spontane mekân üretimleri, kentsel boşluğun aslında niteliksiz/artık/işlevsiz olmadığını, aksine yaşayan bir sosyo-mekânsal pratik alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bağcılar ilçesinde yürütülen saha çalışmaları, mevcut afet toplanma alanlarının hem fiziksel altyapı hem de toplumsal kullanım açısından ciddi yetersizlikler taşıdığını ortaya koymuştur. İlçede kişi başına düşen 1 m² afet toplanma alanı, JICA (2002) ve İBB (2020) tarafından belirlenen 1.5 m² standardının altında olması, İstanbul'un en kırılgan ilçelerinden Bağcılar'da birinde yaşayan 713.594 kişinin afet anında güvenli toplanma alanlarına erişiminin sınırlı olduğunu göstermektedir (E-Devlet /AFAD, t.y.; TÜİK, 2024-b).

Web kazıma yöntemiyle elde edilen İstanbul içindeki 6.040 afet toplanma alanı verisinin resmi isimlerinden yola çıkılarak yapılan kategorileştirme analizinde, %60,3'ünü

‘Yeşil Alanlar’, %17,3’ünü Eğitim Tesisleri, %6,8’ini ‘Bilinmeyen’ alanlar, %6,1’ini Spor Tesisleri ve %2,3’ünü Ulaşım Merkezleri ve Ulaşım Ağları’nın oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ancak saha doğrulamaları, bu alanların resmi isimlendirmeleri ile işlevlerinin tamamının doğru şekilde eşleşmediğini tespit etmiştir.

Tez kapsamında incelenen afet toplanma alanı resmi olarak işaretlenen kentsel boşluk olan alanlar; mekânsal uygunluk, erişim kolaylığı, yoğun kullanımda olmama ve gündelik yaşama entegre olabilme potansiyeli gibi unsurlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bunun yanı sıra, kamusal kullanım özelliği taşıyan ancak özel alanlarla potansiyel toplanma alanı olarak değerlendirilmektedir. Tezde özellikle bu alanların, mevcut planlama dışında kalan bölgelerle örtüştüğü ve bu durumun hem zayıf noktaları hem de yeni fırsatları doğurabileceğine işaret ettiği vurgulanmıştır.

Kentsel boşlukların çocuk oyunları, yetişkinlerin dinleme, geçici pazarlar ve sosyal buluşmalar için kullanılması, bu alanların toplumsal yaşamdaki çok katmanlı rolünü göstermektedir. Bu pratikler, mekânın yalnızca fiziksel değil, sosyal olarak da üretildiğini kanıtlamaktadır. Deprem sonrası hem resmi kentsel boşluk ve afet toplanma alanların hem de kentsel boşlukların kullanımı, toplumun adaptasyon kapasitesini ve mekânsal esnekliğin önemini ortaya koymuştur. Gölgelik, erişilebilirlik ve zemin düzgünlüğü gibi fiziksel özelliklerin kullanıcı tercihlerini doğrudan etkilediği gözlemlenmiştir.

Tez kapsamında geliştirilen müdahale senaryoları, kentsel boşlukların yalnızca fiziksel dönüşümünü değil, aynı zamanda sosyal, ekolojik ve ekonomik boyutlarıyla bütüncül bir yaklaşımı hedeflemektedir. Bununla birlikte De Certeau'nun (1984) taktikler kavramından hareketle, kullanıcıların gündelik pratiklerle mekânı yeniden üretme potansiyeli, planlama süreçlerinin merkezine alınmıştır. Bu mekânların potansiyel senaryolarında, gerilla bahçeleri ve mikro gıda ormanları, hem gündelik yaşamda gıda üretimi ve sosyal etkileşim hem de afet

anında acil gıda erişimi sağlayabilecek hibrit mekânlar olarak düşünülürken; cep parklar ve pop-up etkinlik alanları, küçük ölçekli mahalle düzeyinde sosyal dayanışmayı güçlendirme ve afet anında hızla dönüştürülebilir altyapı elemanları sayesinde acil durum işlevlerini destekleyebilecek potansiyele sahiptir.

Kent ekosistemi bileşenleri perspektifinden bakıldığında, önerilen müdahaleler parçaların bir araya gelerek kendilerinden daha büyük ve anlamlı bir bütün oluşturması ilkesini yansıtmaktadır. Doğal ve yapılı çevre, boş ve dolu alanlar, insanlar ve onların sosyal etkileşimleri, kentsel sistemin birbirini tamamlayan bileşenleri olarak ele alınmıştır. Kamusal alanlar, sadece fiziksel mekânlar olarak değil, aynı zamanda sosyal bütünlüğü ve kent yaşamının canlılığını sağlayan etkileşim alanları olarak değerlendirilmiştir. Önerilen potansiyel senaryolarında dört odaklı yaklaşım (ekolojik, sosyal, ekonomik, mekânsal), kentsel dayanıklılığın çok boyutlu doğasını yansıtmaktadır. Her müdahale senaryosu hem gündelik yaşam kalitesini artırmayı hem de kriz anlarında işlevsel alternatifler sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, Şubat-Temmuz 2025 döneminde sahadan toplanan gözlemler ve web kazıma verileri temel alınarak; özellikle 23 Nisan 2025'teki Silivri merkezli depremini de içeren bulgulara dayanmaktadır. Araştırmanın makro coğrafi kapsamı İstanbul şehri iken, mikro ölçekte sosyo-ekonomik ve mekânsal kırılganlık kriterleriyle yalnızca Bağcılar ilçesi seçilmiştir. Araştırma, kış, ilkbahar ve yaz aylarında hafta sonları yapılan saha gözlemleriyle sınırlıdır. Bununla beraber, hafta içi kullanım desenleri incelenmemiş; ağırlıklı olarak gözleme dayalı yöntem kullanılmış, sistematik paydaş görüşmeleri yapılmamış ve İstanbul genelindeki toplam 6.040 alan ile Bağcılar'daki 254 afet toplanma alanının tamamının saha doğrulaması gerçekleştirilememiştir. Bağcılar'da yalnızca Mehmet Akif Bulvarı ve Hoca Ahmet Yesevi Caddesi aksında bulunan 11 alan incelenmiştir. Bu nedenle, bütün afet toplanma alanlarının saha doğrulaması yapılamadığından, kapasite ve kullanım durumuna ilişkin verilerin açıklık

düzeyi ile güncelliği, analiz sürecinde bazı kısıtlamalar getirmiştir. Elde edilen bulgular, mevcut dönem ve benzer kentsel krizler bağlamında değerlendirilmelidir.

Bu çalışmanın bulguları ışığında, gelecekteki araştırmalar için çeşitli öneriler sunulmaktadır. Kentsel boşlukların kullanım desenlerinin mevsimsel ve yıllık değişimlerini izleyen uzun dönemli araştırmalar, daha kapsamlı bir anlayış sağlayacaktır. Katılımcı araştırma yöntemleri açısından yerel halkın aktif katılımıyla haritalama çalışmaları, tasarım atölyeleri ve ortak üretim süreçleri ile dijital platformlar aracılığıyla sürekli geri bildirim mekânizmaları oluşturmak önemlidir. İstanbul'un farklı ilçeleri arası karşılaştırmalar, benzer deprem riski taşıyan diğer kentlerle Marmara kıyı illeri ile kıyaslamalar ve uluslararası en iyi uygulama örneklerinin uyarlamak faydalı olacaktır. Pilot uygulama ve izleme çalışmaları kapsamında küçük ölçekli müdahalelerin test edilmesi, sistematik performans ölçümü ve adaptif yönetim stratejilerinin geliştirmek önerilmektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda, kent yönetimi ve planlama politikaları için çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Yasal ve kurumsal düzenlemeler kapsamında afet toplanma alanlarının yasal statüsünün netleştirilmesi ve çok işlevli kullanım için esnek planlama ilkelerinin benimsenmek önemlidir. Planlama standartları açısından kişi başı minimum 1,5 m² alan standardının uygulanması, maksimum 500 m yürüme mesafesi kriteri ile fiziksel altyapı, erişilebilirlik ve kapasite standartlarının uygulanması önerilmektedir. Yönetişim modelleri boyutunda yerel toplulukların aktif katılımını sağlayan modeller, ilçe-büyükşehir-AFAD koordinasyon mekânizmaları ve kamu-özel-sivil toplum desteklemek öncelikli adımlardan olmalıdır.

Afet toplanma alanlarının yalnızca kriz anlarında değil, gündelik yaşam pratikleri içerisinde de işlevsel ve dayanıklı mekânlar olarak kurgulanması; mahalle ölçeğinde toplumsal bağların güçlendirilmesine, ekolojik döngülerin yeniden inşasına ve mekânsal çok işlevliliğe

imkân tanımaktadır. Bu alanlar, topluluklar arası dayanışmayı pekiştirmenin yanı sıra doğayla uyumlu ve kendi kendine yetebilen yaşam ortamları oluşturarak ekolojik sürdürülebilirliğe katkı sunmaktadır. Ekolojik koridorlar ve kentsel bahçeler aracılığıyla biyolojik çeşitliliğin korunmasına hizmet etmekte; böylelikle ekolojik dayanıklılığın artırılmasına aracılık etmektedir.

Söz konusu mekânlar, afet öncesinde toplumsal etkileşim ve sosyalleşme süreçlerini desteklerken; afet sonrasında hızlı müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılanma faaliyetlerine imkân tanıyacak biçimde tasarlanabilmektedir. Gündelik yaşama entegre edilmeleri ise afet hazırlık süreçlerinin bireysel ve toplumsal düzeyde bir refleks haline gelmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda kentsel boşluk olan afet toplanma alanları, İstanbul'un hem dinamik hem de kırılgan kentsel yapısı içerisinde çok katmanlı bir dayanıklılık stratejisinin mekânsal izdüşümü olarak değerlendirilebilir. Böylelikle, yalnızca fiziksel toplanma noktaları olmanın ötesine geçerek kentin sosyo-ekolojik dayanıklılığını güçlendiren stratejik bileşenler niteliği kazanmaktadır. Dolayısıyla, kentsel boşlukların afet sonrası kullanımın ötesinde gündelik yaşamda da aktif ve çok işlevli biçimde değerlendirilmesi, sürdürülebilir ve dayanıklı bir kent yapısının inşasında kritik bir potansiyel taşımaktadır. Özellikle, İstanbul gibi mega kentlerdeki kırılgan mahallelerin çoklu krizlere karşı adaptasyon kapasitesini güçlendirme potansiyeli hem uluslararası deprem kuşağındaki kentler hem de benzer sosyo-ekolojik dinamiklere sahip gelişmekte olan şehirler için geliştirilmeye açık bir referans oluşturacaktır.

Ortak mekânlar olarak dönüştürülen kentsel boşluk-toplanma alanı arakesitleri; kriz anında hızlı ve güvenli tahliyeyi, kriz öncesi ise toplumsal ağları ve ekolojik altyapıyı güçlendirerek kentin adaptasyon kapasitesini iki yönlü besler. Ekolojik açıdan bu alanlar, mikro iklimi düzenleyerek aşırı ısınmayı önler, yeşil altyapının bir parçası olarak su yönetimini kolaylaştırır ve kentsel biyolojik çeşitliliği artırır. Sosyal açıdan ise, ortak kullanım alanları

olarak topluluk bağlarını kuvvetlendirir, karşılaşma ve etkileşim mekânları sunarak toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirir ve kriz farkındalığını artırır. Bu çift yönlü katkı sayesinde kentsel boşluklar hem kriz anına hazırlık sağlar hem de afet sonrasında toplumsal ve çevresel iyileşme sürecini kolaylaştıran yapılar haline gelir.

Sonuç olarak, bu çok boyutlu ve disiplinlerarası yaklaşım, toplumların gelecekte karşılaşabileceği afetlere karşı daha hazırlıklı, daha dayanıklı ve daha hızlı toparlanabilir yapılar inşa etmelerine imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, bu çalışma kapsamında yalnızca mahalle nüfusu ile afet toplanma alanlarının metrekare büyüklüğü temelinde bir analiz gerçekleştirilmiştir. Böylece, kentsel boşlukların eksiklik değil potansiyel olarak görülmesi; yalnız Bağcılar için değil İstanbul'un bütünü ve benzer risk altındaki metropoller için de dönüştürücü bir vizyon sunacaktır. Bu bağlamda, çalışmada 'nefes alanı' kavramı; yoğun kentsel dokuda hem ekolojik döngülerin sürdürülebilmesine hem de toplumsal karşılaşmaların gerçekleşmesine imkân tanıyan; kriz anında acil toplanma işlevi üstlenirken gündelik yaşamda ise kentlinin fiziksel ve zihinsel sağlığını destekleyen esnek kentsel boşlukları tanımlamak üzere öner ilmektedir.

KAYNAKÇA

Acun, M. (2019). On Altıncı Asırda Yeni Bir Kamu Alanı: Kahvehaneler. Millî Mecmua, (11), 34-45.

Adger, W. N. (2000). Social And Ecological Resilience: Are They Related? Progress İn Human Geography, 24(3), 347-364. https://doi.org/10.1191/030913200701540465

AFAD / E-Devlet. (t.y). Afet Ve Acil Durum Toplanma Alanı Sorgulama Erişim: 10.01.2025 (13.15) https://www.turkiye.gov.tr/afet-ve-acil-durum-yonetimi-acil-toplanma-alani-sorgulama

AFAD. (t.y.-a). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü, "Afet" Erişim: 10.01.2025 (15.10) https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

AFAD. (t.y.-b). Toplanma Alanına Erişim. T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Erişim: 13.01.2025 (11.10) https://ankara.afad.gov.tr/toplanma-alanina-erisim

AFAD. (2025, 23 Nisan). Marmara Denizi - [23.16 km] Silivri (İstanbul) Açıkları MW 6.2 Depremine İlişkin Ön Değerlendirme Raporu (Ön Değerlendirme Raporu). https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/marmara-denizi-depremi.pdf

Akın, H. (2019). İstanbul'un Karma Kullanımlı Yapılarının Çatılarında Sürdürülebilir Yaşam Alanları Potansiyeli ve Bir Avm Pilot Projesi.

Akgiş İlhan, Ö. (2021). Covıd-19 Pandemisinin Nüfus Hareketliliği Üzerine Etkisi: Hareketlilik ve Gelir Arasındaki İlişkinin Analizi.

Aksoy, Y., ve Ergun, N. (2009). Kentleşme ve Yeşil Alan Sorunu Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Kenti Bakırköy İlçesi Örneği. TÜBAV Bilim Dergisi, 2(4), 426–438.

Atıl, A., Gülgün, B., Ve Yörük, İ. (2005). Sürdürülebilir Kentler ve Peyzaj Mimarlığı. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 42(2), 215-226.

Aydın-Çakır, A., ve Türkeş-Kılıç, S. (2021). Bilimsel Çalışmalarda Karma Yöntem Nasıl Kullanılır? Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 42(Özel Sayı 1) https://www.researchgate.net/publication/348932217_bılımsel_calısmalarda_karma_yontem_nasıl_kullanılır

Aygün, A. (2015). Climate Change And Urban Resilience: Vulnerability and Risk Assessment For Istanbul Istanbul Technical University.

Azhar, B., Ve Gjerde, M. (2016). Re-imagining Urban Leftover Spaces: A Study Of Built Environment Professionals' Perception Of Urban Leftover Spaces İn Dhaka City. Urban Design International, 21(3), 267-281. https://doi.org/10.1057/udi.2015.24

Baghal, A., ve Çıtak, C. Ç. (2020). Kentsel Dönüşümde Alanlarında Aktör Ağ Teorisi Bağlamında Bir Değerlendirme: Bağcılar İlçesi Örneği. 8. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 179–200).

Bardakçi, B. N. (2022). Mahalle Olgusunu Yeniden İnşa Etmek Üzere Akıllı Bir Yaklaşım Denemesi.

Bağcılar Belediyesi, (t. y.-a) Bağcılar Belediyesi'nin Kentsel Dönüşüm Stratejisi. Erişim: 01.04.1925 (10.10) https://www.bagcilar.bel.tr/haber/4889/bagcilar-belediyesinin-kentsel-donusum-strate

Bağcılar Belediyesi, (t.y.-b). İlçemizin Tarihi. Erişim: 01.04.1925 (10.10) https://www.bagcilar.bel.tr/icerik/ilcemizin-tarihi

Bağcılar Belediyesi, (t. y.-c). Afet ve Acil Durum Toplanma Alanları. Erişim: 24.04.1925 (18.50) https://bbgis.bagcilar.bel.tr/belnet/genericclass/rapor.aspx?raporadi=afad_toplanma.toplanma_alanlari&nomaster=true&guestlogin=true

Bağcılar Belediyesi. (2025, Nisan 23). Bağcılar Belediyesi Deprem Teyakkuzunda. Erişim: 24.04.1925 (20.50) https://www.bagcilar.bel.tr/haber/5785/bagcilar-belediyesi-deprem-teyakkuzunda

Bağcılar Belediyesi (2022). Erişim: 15.07.2025 (12.50) https://www.bagcilar.bel.tr/haber/5084/bagcilar-turkiyenin-9-istanbulun-3-buyuk-ilce#:~:text=de%c4%9fi%c5%9fik%20uluslardan%20ve%20y%c3%b6relerden%20insanlar%c4%b1,278'ini%20ise%20kad%c4%b1nlar%20olu%c5%9fturuyor

Berkes F, Folke C, Eds. (1998). Linking Social And Ecological Systems: Management Practices And Social Mechanisms For Building Resilience. Cambridge, Uk: Cambridge Univ. Press.

Berkes, F., Colding, J, Folke, C. (2003), Navigating Social-Ecological Systems; Building Resilience For Complexity And Change, Cambridge University Press, Chapter-14, Pg. 352

Behar, C. (2004). Bir Mahallenin Doğumu Ve Ölümü (1494-2008). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bookchin, M. (1993). What is Social Ecology? In M. E. Zimmerman (Ed.), Environmental Philosophy: From Animal Rights To Radical Ecology. Prentice Hall. https://theanarchistlibrary.org/library/murray-bookchin-what-is-social-ecology

Bilsel, F. C. (2011). “Les Transformations D’ıstanbul”: Henri Prost’s Planning Of Istanbul (1936-1951). Itu A|Z Journal, 8(1), 100-116

Castells, M. (2017). Kent Sınıf İktidar (Çev. A. Türkün). Ankara: Phoenix.

Chuvarajan, A., Martel, I., Peterson, C. (2006), A Strategic Approach For Sustainability And Resilience Planning Within Municipalities. Master Thesis, Karlskrona: Blekinge Institute Of Technology, Sweden.

Creswell, J. W., ve Plano Clark, V. L. (2018). Designing And Conducting Mixed Methods Research (3rd Ed.). Sage Publications.

Creswell, J. W. (2014). Research Design: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods Approaches (4th Ed.). Sage Publications.

Cupers, K. (2005). Towards A Nomadic Geography: Rethinking Space And İdentity For The Potentials Of Progressive Politics İn The Contemporary City. International Journal Of Urban And Regional Research, 29(4), 729–739. https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00619.x

Davis, M., (2007) Gecekondu Gezegeni. (Planet Of Slums) Çev: G.Koca. İstanbul: Metis Yayınları.

De Girolamo, F. (2013). Time And Regeneration: Temporary Reuse İn Lost Spaces. Planum: The Journal Of Urbanism, 27(2), 67–73. https://www.researchgate.net/publication/278673347_time_and_regeneration_temporary_reuse_in_lost_spaces

Doğan, G. (2023). Türkiyeli Yeni-Göçmenin Aidiyet Ekseninde Ev ve Kent Deneyimi.

Dündaralp, B. (2015). Kuzguncuk Bostanı [Blog Yazısı]. https://bogachandundaralp.wordpress.com/tag/kuzguncuk-bostan/

Duvigneaud, Paul. 1974. "L'écosystème 'urbs'. Études écologiques de l'écosystème urbain bruxellois, no. 1," Mémoires de la Société Royale de Botanique de Belgique 6: 5–35.

Earth Celebrations. (t.y.). Garden Preservation History [Web Page]. Earth Celebrations. https://earthcelebrations.com/preservation-history/

Erdin, H. E., Zengin Çelik, H., Sılaydın, M. B. Ve Partigöç, N. S. (2023). Afet ve Acil Durumlarda Sosyal Altyapı Alanlarının Toplanma Alanı Olarak Belirlenme Kriterleri [Araştırma Makalesi].

Eren, T. Ve Gündüz, H. (2024). Kent Dirençliliği Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. Resilience, 8(1), 73-82. https://doi.org/10.32569/resilience.1440796

Ersoy, M. (2001). Fiziksel Planlama Sistemimiz ve Doğal Afetler. Planlama, 16-23.

Ersöz, N. D. (2020). Kentsel Boşlukların Yeniden İşlevlendirilerek Yeşil Altyapıya Kazandırılması Bağlamında Tasarım Sürecinin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi.

Foucault, M., Başka Mekânlara Dair, İçinde Özne ve İktidar, Çeviri: I. Ergüden, 7. Basım, Ayrıntı Yayınları, 2021, (Orijinal Yayın Tarihi Of Other Spaces 1986). doi: https://doi.org/10.2307/464648

Folke, C., Carpenter, S., Walker, B., Scheffer, M., Elmqvist, T., Gunderson, L. Ve Holling, C. S. (2004). Regime Shifts, Resilience, And Biodiversity İn Ecosystem Management.

Annual Review Of Ecology, Evolution, And Systematics, 35(1), 557-581. https://doi.org/10.1146/annurev.ecolsys.35.021103.105711

Galantini, Z. D. Y. (t.y.). Urban Resilience As A Policy Paradıgm For Sustaınable Urban Planning And Urban Development: The Case Of Istanbul.

Galaz, V., Moberg, F., Olsson, E.-K., Paglia, E., Ve Parker, C. (2011). Institutional And Political Leadership Dimensions Of Cascading Ecological Crises. Public Administration, 89(2), 361-380. https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2010.01883.x

Gasperi, D., Pennisi, G., Rizzati, N., Magrefi, F., Bazzocchi, G., Mezzacapo, U., Centrone Stefani, M., Sanyé-Mengual, E., Orsini, F., ve Gianquinto, G. (2016). Towards Regenerated And Productive Vacant Areas Through Urban Horticulture: Lessons From Bologna, Italy. Sustainability, 8(12), Article 1347. https://doi.org/10.3390/su812134

Gehl, J. (2011). Life Between Buildings: Using Public Space. Island Press.

Godschalk, D. R. (2003). Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities. *Natural Hazards Review*, 4(3), 136-143.

Green Guerillas. (t.y.). History. https://www.greenguerillas.org/history

Gül, A., Dinç, G., Akın, T., ve Koçak, A. İ. (2020). Kentsel Açık ve Yeşil Alanların Mevcut Yasal Durumu Ve Uygulamadaki Sorunlar. Kent Araştırmaları Dergisi, 11(3), 1281–1312. https://doi.org/10.31198/idealkent.650461

Harvey, D. (1973). Social Justice And The City. University of Georgia Press.

Habertürk Tv. (2025, 23 Nisan). Bağcılar'da Son Durum Ne? [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=cz9mdnqrgou

Holling, C. S. (1973). Resilience And Stability Of Ecological Systems. Annual Review Of Ecology And Systematics, 4, 1-23. https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245

Intergovernmental Panel On Climate Change. (1992). Climate Change: The Ipcc 1990 And 1992 Assessments: Ipcc First Assessment Report Overview And Policymaker Summaries And 1992 Ipcc Supplement. World Meteorological Organization / United Nations Environment Programme.

İlhan, Ö. A. (2021). Covıd-19 Sürecinde İstanbul'un Kırılganlığı: Mekânsal Bir Değerlendirme. Mimarlık Dergisi, (423), 22-27.

İklim Haber. (2025, 24 Haziran). Sıcak Hava Dalgaları İstanbul'da Ölüm Riskini Yaklaşık Yüzde 20 Artırıyor. İklim Haber. Erişim: 02.08.2025 (15.00) https://www.iklimhaber.org/sicak-hava-dalgalari-istanbulda-olum-riskini-yaklasik-yuzde-20-artiriyor

İrdem, İ., ve Mert, E. (2023). Deprem, Dirençli Kent Ve Acil Afet Yönetimi: Türkiye Örneği [Earthquake, Resilient Cities And Emergency Disaster Management: The Case Of Turkey]. Kamu Yönetimi Ve Politikalar Dergisi, 4(2), 241–276. https://doi.org/10.58658/kaypod.1319821

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Park Bahçe Ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı, Yeşil Alan Ve Tesisler Yapım Şube Müdürlüğü. (2022a, Mayıs). Mekânsal Analiz Raporu [Rapor]. https://yaysis.istanbul/storage/files/raporlar/2_mevcut%20durum%20anal%c4%b0z%c4%b0%20raporu2_.pdf

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park Bahçe Ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı. (2022b). İstanbul Yeşil Alan Yönetim Sistemi Strateji Belgesi (Yaysis) [Pdf]. https://yaysis.istanbul/storage/files/raporlar/yaysıs_stratejı_belgesı_raporu_fınal_.pdf

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021). İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı [Istanbul Climate Change Action Plan]. Çevre Koruma Ve Kontrol Dairesi Başkanlığı. https://cevre.ibb.istanbul/wpcontent/uploads/2022/01/ist_iklim_degisikligi_eylem_plani.pdf

İstanbul Kalkınma Ajansı. (2020). Covıd-19 Salgını Mücadele Sürecinde İstanbul Kırılganlık Haritası Proje Raporu (N. K. Öztürk, Ed.) İstanbul Büyükşehir Belediye İştiraki Kültür A.Ş. Isbn 978−625−7288−00−2ı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı, Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. (2020). İstanbul İli Bağcılar İlçesi Olası Deprem Kayıp Tahminleri Kitapçığı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Planlama ve İmar Dairesi, Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi. (2003, Temmuz 7). İstanbul İçin Deprem Master Planı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı, Yeşil Alan ve Tesisler Yapım Şube Müdürlüğü. (2022a, Mayıs). Mekânsal Analiz Raporu [Rapor]. https://yaysis.istanbul/storage/files/raporlar/2_mevcut%20durum%20anal%c4%b0z%c4%b0%20raporu2_.pdf

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı. (2022b). İstanbul Yeşil Alan Yönetim Sistemi Strateji Belgesi (Yaysis) [Pdf]. https://yaysis.istanbul/storage/files/raporlar/yaysıs_strateji_belgesi_raporu_final_.pdf

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021). İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı [Istanbul Climate Change Action Plan]. Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı. https://cevre.ibb.istanbul/wpcontent/uploads/2022/01/ist_iklim_degisikligi_eylem_plani.pdf

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Haritaları, (t.y.). https://sehirharitasiapi.ibb.gov.tr/

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (t.y.). Bağcılar İlçesi İnönü Mahallesi Molla Gürani Parkı ve çevresi. Kentsel Dönüşüm İstanbul. https://kentseldonusum.ibb.istanbul/bagcilar-ilcesi-inonu-mahallesi-molla-gurani-parki-ve-cevresi/

Jacobs, J. (2011). Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı. (Çevirmen: Doğan, B.) Metis Yayınları. (Orijinal Çalışma 1996'da Yayımlandı)

Japan International Cooperation Agency (Jıca) Ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İbb). (2002). Türkiye Cumhuriyeti İstanbul İli Sismik Mikro-Bölgeleme Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması: Sonuç Raporu, Doküman V, Ana Rapor. Jıca. https://openjicareport.jica.go.jp/pdf/11707866_01.pdf

Kaya, Y. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Kentsel Kırılganlık: İstanbul İçin Bir Değerlendirme [Urban Vulnerability To Climate Change: An Assessment For Istanbul]. International Journal Of Social Inquiry, 11(2), 219–257. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijsi/issue/41585/502488

Kanbak, A. (2013). The Urban Sprawl Of İstanbul İn The East And West Periphery. Msgsü Social Sciences, (8), 11–30. https://dergipark.org.tr/en/pub/msgsusbd/issue/46973/589468

Keck, M., Ve Sakdapolrak, P. (2013). What is Social Resilience? Lessons Learned And Ways Forward. Erdkunde, 67(1), 5-19. https://doi.org/10.3112/erdkunde.2013.01.02

Kadıoğlu, M. (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetimin Temel İlkeleri; M. Kadıoğlu ve E. Özdamar (Eds.), Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri (No. 2, Syf 1-34). Jıca Türkiye Ofisi Yayınları.

Kadıoğlu, M. (2011). Afet Yönetimi: Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek. Marmara Belediyeler Birliği.

Karadaban, M. (2020). Delikli Bir Kent Olarak İstanbul'a Bakmak: Kentin Müphem Alanlarına Dair Bir Araştırma. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Karakuyu, M., 2008, "Hadımköy'ün Sanayileşme Süreci; Gelişme Nedenleri, Yapısı Ve Sorunları", S. 2149.

Kırçın, P. N., Çabuk, S. N., Aksoy, K., Çabuk, A. (2017). Ülkemizde Yeşil Alanların Afet Sonrası Toplanma Alanı Olarak Kullanılma Olanaklarının Artırılması Üzerine Bir Araştırma. 4. Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Kociatkiewicz, J. ve Kostera, M. (1999). The Anthropology Of Empty Spaces. Qualitative Sociology, 22(1), 37–50. Https://Doi.Org/10.1023/A:1022131215755

Kuloğlu, N. (2013). Boşluğun Devinimi: Mimari Mekândan Kentsel Mekâna.

Kundak, S. (2017). Dirençliliğin Temeli. Resilience, 1(1), 55-69. Https://Doi.Org/10.32569/Resilience.358081

Lachmund, J. (2017). The City as Ecosystem: Paul Duvigneaud and the Ecological Study of Brussels. In R. de Bont & J. Lachmund (Eds.), Spatializing the History of Ecology: Sites, Journeys, Mappings (pp. 141–161). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315191041-8

Lefebvre, H. (1968). The Right To The City (E. Kofman Ve E. Lebas, Trans.). The Anarchist Library. https://theanarchistlibrary.org/library/henri-lefebvre-right-to-the-city

Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık. (Original Basım:1991)

Loukaitou-Sideris, A. (1996). Cracks İn The City: Addressing The Constraints And Potentials Of Urban Design. Journal Of Urban Design, 1(1), 91-103. https://doi.org/10.1080/13574809608724369

Loggins, D. (2007). Houston Between Bowery & Second Avenue: Garden History [Blog Yazısı]. Liz Christy Garden. http://www.lizchristygarden.us/

Lfarakh, R. (2021). Dirençli Bir Şehre Doğru: Dirençlilik ve Kentsel Sistemler Arasındaki Bağın Araştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2025). 2024 Yılı İklim Değerlendirmesi Raporu. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/sicaklik-analizi.aspx

Mutman, D. (2010). Participative action as a temporary intervention: A tool for sustainable urban transformation / Kısa süreli müdahale olarak katılımcı organizasyonlar:

Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için bir yöntem [Doktora tezi, TEZ NO: 315391. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü].

Odum, E. P., Ve Odum, H. T. (1953). Fundamentals Of Ecology (2nd Ed.). Saunders.

Özdemir, E. (2010). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlenmesi. İdealkent, 1(1), 44-77.

Özer, T. (2023). Aldo Van Eyck'in Ara Alan Kavramının Gözden Geçirilmesi. Metu Journal Of The Faculty Of Archıtecture, 40(1). https://doi.org/10.4305/metu.jfa.2023.1.2

Özeyranlı Ergenç, M. N., Ve Barış, Ş. (2017). İstanbul İli İçin 2000 Yıllık Afet Veritabanı Hazırlanması Çalışması. 4. Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı (Udmsk 2017), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Özkaraca, N., ve Arslan, H. (2020). Kentsel Boşlukların Mekânsal Niteliğinin Sosyo-Mekânsal Analizi: Düzce Spor Sokak Örneği.

Özyetgin Altun, A. (2011). Kentsel Dayanıklılığın Artırılmasında Sosyo-Ekolojik İlişki Ağları Ve Yapılaşmanın Rolü (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Rembeza, E., Ve Sas-Bojarska, A. (2022). Perception Of Urban Leftover Spaces: A Comparative Study Of Built Environment Professionals And Non-Professionals. Urban Forestry Ve Urban Greening, 68, 127452. https://doi.org/10.1016/j.ufug.2022.127452

Park, R. E., (1915), The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment, The American Journal of Sociology, vol. 20, 5, 577-612.

Sakal, A. (2015). İstanbul kentsel mekanında gündelik taktikler. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK TEZ No. 397996 https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=sa2vSNaa0ka2uTh9UbqY3g&no=oieekGr1TmQ-Vg7QAlOrwQ

Sayın, Ö. Ve Bozkurt, V. (2020). Pandemide Küresel Kentte Yaşamak: İstanbul'un Covıd-19 Deneyimi. In D. Demirbaş, V. Bozkurt, Ve S. Yorğun (Eds.), Covıd-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Etkileri (203-216). İstanbul Üniversitesi Yayınevi. https://doi.org/10.26650/b/sat46.2020.005.13

Serter, G. (2014). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram.

Sieverts, T. (2003). Cities Without Cities: An İnterpretation Of The Zwischenstadt. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203380581

Şenel, S., ve Ekinci, A. (2021). 19. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Sokak: Yapı Ve Değişim. Bingöl Araştırmaları Dergisi, 4(2), 101-122

TDK, Ekosistem, Erişim: 9.01.2025 (10.10) https://sozluk.gov.tr/

Temurçin, K. (2012). Bağcılar (İstanbul) İlçesi'nde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı.

Temizel, S., ve Erdoğan, E. (2022). Cep Parklar. Güncel Gelişmeler Işığında Peyzaj Mimarlığı Çalışmaları.

Tezer, A., Şen, Ö. L., Şence Türk, Ş., Terzi, F., Ve Çetin, N. İ. (2014). Kentsel Dayanıklılık ve Ekosistem Servisleri İçin Sürdürülebilir Kent Planlama (Nihai Rapor, Proje No: 110k350). Tübitak.

Trancik, R. (1986). Finding Lost Space: Theories Of Urban Design, New York: Van Nostrand Reinhold.

Turan, S., Ve Ayataç, H. (2020). Karantina ve Kamu Sağlığı Bağlamında Sosyal Dayanıklı Mahalle. Şehir ve Düşünce Dergisi, 16(4), 32-41.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2024-a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları Erişim: 10.01.2025 (13.12) https://data.tuik.gov.tr/bulten/ındex?p=adrese-dayali-nufus-kayit-sistemi-sonuclari-2024-53783#:~:text=di%c4%9fer%20bir%20ifadeyle%2c%20t%c3%bcrkiye'de,ve%2015%2c5%20ya%c5%9fl%c4%b1ya%20bakmaktad%c4%b1r.&text=n%c3%bcfus%20yo%c4%9funlu%c4%9fu%20olarak%20tan%c4%b1mlanan%20%22bir,en%20y%c3%bcksek%20olan%20ilimiz%20oldu.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024-b). Merkezi Dağıtım Sistemi (Medas). Tüik. Erişim: 24.04.1925 (19.50) https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr

Uyar, H. E. (2021). Deprem Sonrası Toplanma Alanlarının İstanbul Örneğinde İncelenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Uyar, H. E., Ve Töre, E. (2023). Deprem Sonrası İlk Durak: İstanbul'da Toplanma Alanlarına Dair Bir İnceleme. Afet Ve Risk Dergisi, 6(1), 226-242. https://doi.org/10.35341/afet.1119551

Westman, L., Patterson, J., Macrorie, R., Orr, C. J., Ashcraft, C. M., Castán Broto, V., Dolan, D., Gupta, M., Van Der Heijden, J., Hickmann, T., Hobbins, R., Papin, M., Robin, E., Rosan, C., Torrens, J., ve Webb, R. (2022). Compound Urban Crises. Ambio, 51(6), 1402–1415. https://doi.org/10.1007/AT13280-021-01697-6

Whyte, W. H. (1980). The Social Life Of Small Urban Spaces. Washington, D.C.: Project For Public Spaces.

Whyte, W. H. (1981). City Spaces, Human Places [Video]. The Municipal Art Society Of New York. https://archive.org/details/cityspaceshumanplaces

Winkler, B., Maier, A., ve Lewandowski, I. (2019). Urban Gardening İn Germany: Cultivating A Sustainable Lifestyle For The Societal Transition To A Bioeconomy. Sustainability, 11(3), 801. https://doi.org/10.3390/su11030801

World Health Organization. Regional Office For Europe. (2017). Urban Green Spaces: A Brief For Action. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/344116/9789289052498-eng.pdf

Worldpop, Population Counts, The Spatial Distribution Of Population In 2020 Turkey, Erişim: 10.01.2025 (13.10) https://hub.worldpop.org/geodata/summary?id=6443

Yıldırım, B., ve Erdem, A. (2015). Taksim Meydanı'nın Cumhuriyet'in Kamusal Alanı Olarak İnşası. Mimarlık Dergisi, (96), 19.

Yılmaz, D. S. K. (2023). İstanbul Uzunçarşı Caddesi Aksında Sızıntı Mekânların İncelenmesi.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2025-a) Tez Merkezi. *Tez Sorgu Sonuçları*. "Urban Resilience." Erişim: 22.03.2025 (14.40) https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2025-b). *Tez Sorgu Sonuçları*. Dayanıklılık. Ulusal Tez Merkezi. Erişim Tarihi 2 Ağustos 2025, From https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2025-c). *Tez Sorgu Sonuçları*. Kentsel Dayanıklılık. Ulusal Tez Merkezi. Erişim Tarihi 2 Ağustos 2025, From https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2025-d). *Tez Sorgu Sonuçları*. Dirençlilik. Ulusal Tez Merkezi. Erişim Tarihi 2 Ağustos 2025, From https://tez.yok.gov.tr/ulusaltezmerkezi/tezsorgusonucyeni.jsp

EKLER

EK A. KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ

Çatı Kavramlar	**Kent Ekosistemi**	*Urban Ecosystem* (1974)	Duvigneaud	İnsan, doğa ve yapılı çevrenin etkileşiminden oluşan bütüncül kent sistemi
	Kent Ekolojisi	*Urban Ecology (1925)*	Park	Kentin ekolojik süreçlerle şekillendiği sosyal ve fiziksel yapı
	Kentsel Dayanıklılık	*Urban Resilience (1973)*	Holling	Kentin krizlere karşı cevap verme kapasitesi
	Mekân Üretimi	*Production of Space*	Lefebvre, Harvey	Mekânın kullanıcılar ve toplumsal ilişkiler yoluyla yeniden şekillenmesi
Alt Kavramlar	**Mekânsal Adalet**	*Spatial Justice*	Harvey	Kaynaklara adil erişim, mekânsal eşitsizliğin giderilmesi
	Mekânsal Diyalog	*Spatial Dialogue*	Trancik	Fiziksel ve sosyal mekânlar arası ilişkisel bütünlük
	Mekânsal Pratikler	*Spatial Practices*	Lefebvre	Kullanıcıların mekânla kurduğu gündelik ilişkiler
	Diyalektik Mekânsal İlişki	*Dialectical Spatial Relationship*		Karşıtlıkların birlikte var olarak anlam üretmesi
	Üçüncü Mekân	*Thirdspace*	Soja	Hem somut hem sembolik olan, bireylerin deneyimleriyle anlam kazanan, düşünce ve gündelik yaşamın iç içe geçtiği mekân
	Kamusal Alan	*Public Space*	Kant	Toplumsal karşılaşma, katılım ve hafıza mekânı
	Kentsel Boşluk	*Urban Void*	Trancik	Yapılaşmamış, işlevsiz ama potansiyel taşıyan alanlar
Sosyal ve Mekânsal Alt Kavramlar	**Tasarlanan Mekân**	*Conceived Space*	Lefebvre	Haritalarda, imar planlarında, maketlerde ve kentsel tasarım raporlarında “zihnen kurgulanan” mekândır.
	Algılanan Mekân	*Perceived Space*		Gündelik yaşamda doğrudan kullanılan alanlar
	Yaşanan Mekân	*Lived Space*		Bireysel ve kolektif deneyimlerle şekillenen, mekânla kurulan ilişkilerin toplumsal anlam kazandığı boyut
	Pozitif-Negatif Mekân	*Positive-Negative Space*	Alexander	Boşluk ve doluluğun birbirini tamamlaması
Sosyal ve Mekânsal Alt Kavramlar	**Atıl Alan**	*Idle Space (1995)*	Song Heung-soo	Zamanla işlevsizleşmiş, kullanılmayan ya da terk edilmiş alanlardır. Genellikle yeniden işlevlendirme potansiyeline sahiptir.
	Sahipsiz Alan	*Vacant Land (2000)*	Pagano ve Bowman	Yoğun kullanım içermeyen, çoğunlukla terk edilmiş binaların yer aldığı, sahiplenilmemiş boş parsellerdir.
Sosyal ve Mekânsal Alt Kavramlar	**Artık Alan**	*Leftover Space (2018)*	Azhar ve Gjerde	Kentin planlamadan arta kalan küçük parçaları

	Sızıntı Mekân	*Crack Space (1996)*	Loukaitou-Sideris ve Trancik	Planlamanın dışında gelişen, alternatif biçimde kullanılan alan
	Sınır Mekân	*Edge Space (1960)*	Lynch	Farklı kullanım, işlev veya morfolojiye sahip iki bölgeyi ayıran uzunlamasına bant; kıyı şeridi, yeşil kuşak, demiryolu hattı çevresi gibi "iki dünya"yı yan yana tutan alan
	Ara Alanlar	*In-Between Spaces (1959)*	Van Eyck	Kamusal ve özel arasında kalan çok katmanlı geçiş alanları
	Geçiş Alanı	*Threshold Space (1950)*		Farklı mekânlar arasında dolaşımı sağlayan alan
	Eşik Mekân	*Transitional Space (2003)*	Jane Rendell	İki hacim arasında iç-dış geçiş momenti; kapı, revak, eyvan, sofa, koridor gibi "aradalık" hissi yaratan kısa geçiş zonu
	Anti Mekân	*Anti-Space (1980)*	Peterson ve Littenberg	İhmal edilmiş, görünmeyen ya da işlevsiz alan
	Melez Mekân	*Hybrid Space (1996)*	Soja	Farklı kimliklerin ve işlevlerin iç içe geçtiği alanlar
	Heterotopya	*Heterotopia (1967)*	Foucault	Norm dışı, alternatif kullanımlara açık mekânlar
	Müphem Alan	*Terrain Vague (1995)*	Solà-Morales	Tanımı, işlevi ya da sınırları net olmayan, kullanıcı açısından belirsiz ya da muğlak olan mekânlardır.
	Mekânın Geçirgenliği	*Spatial Permeability (1960)*	Lynch	Fiziksel ve sosyal sınırların akışkan hale gelmesi

EK B. AT7 ALANI VE KULLANIM PRATİKLERİ

AT7 Alan Bilgileri

Afet Toplanma Alanı:
211 Sokak Park Alanı
"Yeşil Alan" Kategorisi
Bağcılar, Barbaros Mah.
2.971 m2 alan

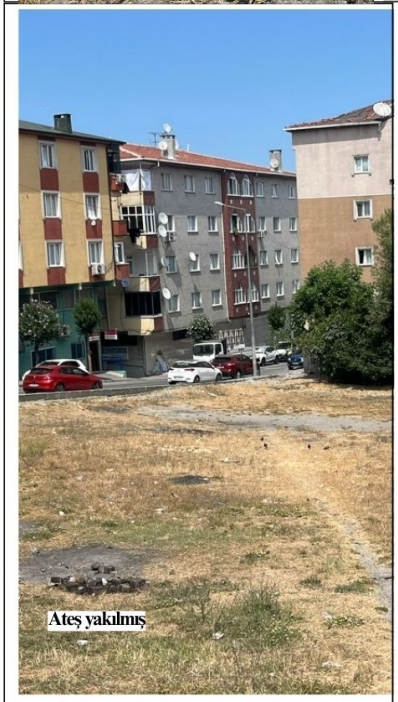

Afet Öncesi

Afet Sonrası

EK C. AT8 - AT9 ALANI VE KULLANIM PRATİKLERİ

AT8-AT9 Alan Bilgileri

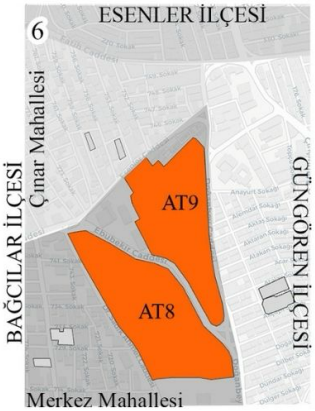

Sokak Yapısı

AT8 Afet Toplanma Alanı:
Dr. Sadık Ahmet Parkı
"Yeşil Alan" Kategorisi
Bağcılar, Merkez Mah.
73.006 m2 alan

AT9 Afet Toplanma Alanı:
Sevgi Ormanı
"Yeşil Alan" Kategorisi - Afet sonrası Transfer Alanı işlevinde
Bağcılar, Merkez Mah.
58.900 m2 alan

AT8 Afet Öncesi

AT8 Afet Sonrası

EK D. B5 ALANI VE KULLANIM PRATİKLERİ

B5 Alan Konumu

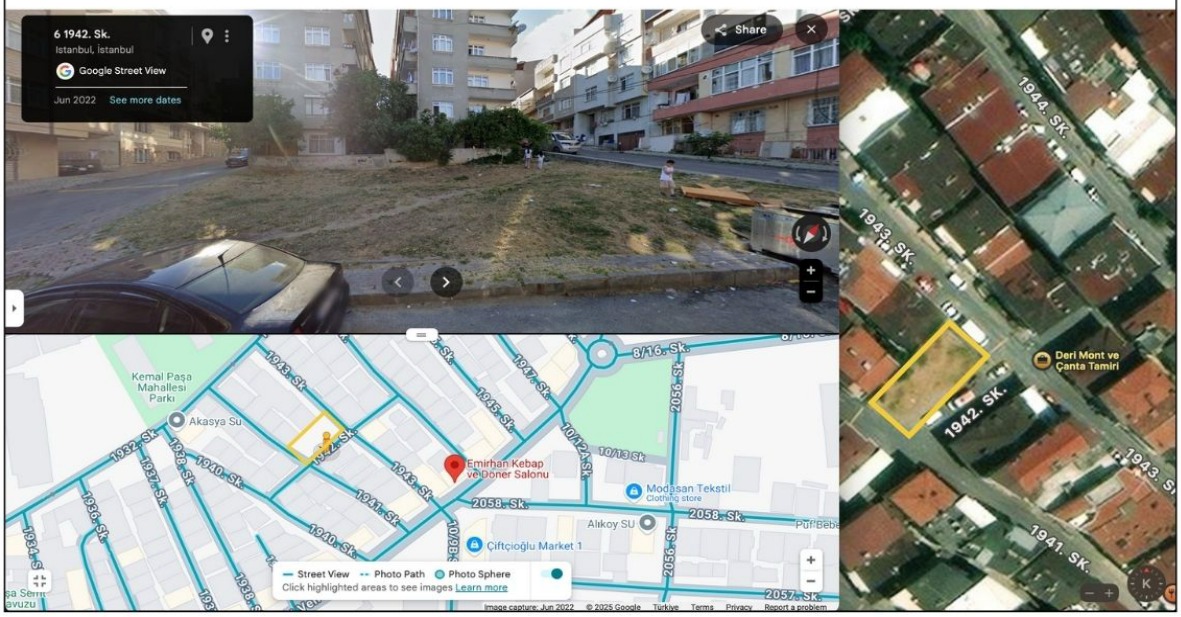

Afet Öncesi

Meyve Ağaçları + Asma

Hayvanlar için yemek ve uyuma alanı

Seyyar Satıcı

Afet Sonrası